

Jaargang 36, editie 2
September 2021

Bestuurskundige Berichten

In deze editie:

35 jaar BB: *een terugblik*

Globalisme vs nationalisme: *klimaatbeleid*

Interview met Haagse burgemeester *Jan van Zanen*

Inclusieve *Illusie*

En nog veel meer!

De stand van zaken

Voorwoord

Voorzitter Sander Kieboom en Commissaris Onderwijs Ida Hobma

Waarde lezer,

Voor u ligt de tweede editie van het lustrumjaar van de Bestuurskundige Berichten. Wederom hebben wij als commissie ons veelvuldig ingezet om, binnen de kleine kaders van onze laptopschermen, u omvangrijke intellectuele inzichten te doen verlenen. Om deze laatste lustrumeditie eer aan te doen is deze verder uitgebreid in haar omvang.

Ook hebben wij onze podcasts ongehinderd uitgebracht. Kortom, wij hebben net zoals als het alom bewegelijke bestuurlijke landschap niet stilgezeten.

Maar juist deze voortdurende bewegelijkheid en verandering roept de vraag op of men hierdoor niet juist de basis uit het oog verliest. Na menige politieke crisissen, onophoudelijke technologische ontwikkelingen en nieuwe wetenschappelijke inzichten dient er tijd te zijn voor reflectie, want wat is nu precies 'de stand van zaken'? Het opmaken van de balans is essentieel want zonder inzicht in waar we staan zijn we blind voor waar we heen gaan. Binnen deze editie wordt uiteengezet hoe het ervoor staat met diversiteit en inclusiviteit binnen de democratie. Vanzelfsprekend wordt ook over het klimaatbeleid gereflecteerd door zowel een nationaal als globaal perspectief. Ook wordt aandacht besteed aan de vertaalslag van technologie naar de bestuurlijke context. Daarnaast zullen Ronald van Raak en Jan Driessen reflecteren op wat het Kamerlidmaatschap betekend en het politieke circus.

Enkel binnen een commissie als deze waar men voor en tegen kan zijn, waar men open staat voor debat en waar men zich uitsluitend richt op de inhoud is het mogelijk om u, de lezer, deze artikelen aan te bieden. Daarom zijn wij dan ook zeer trots op de prestaties van alle commissieleden, welke door sparsessies en veelvuldige externe feedback alleen maar zijn verbeterd. Hard werken en strakke deadlines waren de grondslag van deze editie, want enkel onder druk worden diamanten gevormd.

Door: Colinda Fotografie

**Dit is een gephotoshopte commissiefoto die door onze fotografe in elkaar is gezet!*

Inhoudsopgave

02 Voorwoord

04 Democratie, diversiteit & inclusie

07 Jurian Edelenbos

09 De BB-redactie antwoordt

10 De Haagse Skyline over 10 jaar

12 Inclusieve illusie

16 Column: nieuwe hokjes of oude scheidslijnen?

18 Globalisme vs nationalisme: klimaatbeleid

22 Blijven denken: de neoliberalistische revolutie

25 Tijd voor een update?

29 Interview met Jan Driessen

33 Het belang van controversen

36 Interview met Ronald van Raak

40 Waar zijn de Nederlanders?

44 35 jaar BB: een terugblik

48 Innovatie een optie?

52 Interview: Jan van Zanen

55 Bronnenlijst

Bestuurskundige Berichten

ISSN: 0920-5772

e-ISSN: 2772-4034

36e jaargang, nummer 2.

*Een uitgave van de
Bestuurskundige
Interfacultaire vereniging
Leiden.
Verschijnt tweemaal per jaar.*

Hoofredactie:

Ida Hobma

Redactie:

Drenis Bytyçi, Rick van Dijke,
Haije Dijkstra, Sander Kieboom, Laura Mausolf,
Emma Nordkamp, Sebastiano Pinna,
Rebecca Plas, Justin Spruit & Marc Visser

Medewerkers aan dit nummer:

Bas Berwers, Jan Driessen, Jurian Edelenbos,
Sandra Hogenbirk, Isabeau Jensen, Margot
Kersing, Harry Leeuw, Andrei Poama, Ronald
van Raak, Rik de Ruiter, Dick van Thessen, Taco
Vingerhoed, Jan van Zanen

Fotografie:

© Colinda Fotografie

Lay-out

Drenis Bytyçi, Laura Mausolf, Ida Hobma & Rebecca Plas

Redactieadres

B.I.L. t.a.v. redactie BB

Turfmarkt 99

2511 DC

Den Haag

*Waar redacteuren op persoonlijke titel hun mening geven, is deze niet
noodzakelijkerwijs die van de hele redactie.*

Democratie, diversiteit en inclusiviteit

Een betoog hoe sociale rechtvaardigheid kan worden geborgd in het politieke systeem

Sebastiano Pinna

De democratie wordt door sommigen de ‘minst slechte bestuursvorm’ genoemd. Het is beter dan alle andere politieke systemen, maar dat maakt het alles behalve vlekkeloos. Democratie, als ‘bestuur door het volk’, biedt burgers daarentegen wel de mogelijkheid om de soms onwelgevallige status quo te beïnvloeden via bijvoorbeeld demonstraties, zoals *black lives matter* demonstranten afgelopen jaar hebben gedaan. Hun recht op demonstratie doet echter niets af aan het feit dat sommige groepen achtergesteld en ondergerepresenteerd zijn in ons parlement. Sinds de grote opkomst van de *black lives matter* protesten staat het thema diversiteit en inclusiviteit hoog op de agenda. Dit artikel over *democratie, diversiteit en inclusiviteit* staat daarom in het teken van de vraag hoe het politieke systeem - lees: het parlement - eerlijker diverser en inclusiever kan worden voor alle groepen in Nederland.

Deze inclusieve democratie is niet alleen wenselijk, betoog ik, maar zelfs een verplichting. Het leidt immers tot de meest rechtvaardige resultaten.¹ Ons parlement stippelt de belangrijke visies en beleidsplannen voor de toekomst uit, maar kan dat alleen succesvol doen als zij alle groepen in Nederland vertegenwoordigd. Niemand is toch een voorstander voor een parlement met slechts mannen, of slechts Rotterdammers, of slechts miljonairs. Pluralisme, waarbij dus sprake is van een grote diversiteit, is dus een gegeven: mensen verschillen van mening, in tradities, in waarden en in gebruiken.² Het belang van het streven naar een inclusieve democratie is dan ook te herleiden tot het

pluralisme: hoe kunnen we omgaan met een diverse samenleving?

Het bereiken van dit inclusieve politieke systeem vereist een veelzijdig antwoord. Het betreft namelijk vernieuwingen op drie verschillende niveaus in de volksvertegenwoordiging: 1) het individuele Kamerlid, 2) fractiediscipline en 3) het parlement. Deze niveaus dienen te leiden tot een inclusieve democratie.

Niveau 1: het individuele Kamerlid

Gedurende vorige Tweede Kamerperiode (2017-2021) was merkwaardig genoeg niet één zwart Kamerlid beëdigd en was slechts 31 procent van de Kamerleden vrouw. Na de Tweede Kamerverkiezingen van 2021 lijkt de Kamer diverser te zijn geworden als gevolg van meer aandacht voor diversiteit op de kieslijsten. In deze trend naar diversiteit op kieslijsten vallen mannenbolwerken als SGP, PVV en Forum voor Democratie extra op, waar de vertegenwoordiging van vrouwen en ook bepaalde migrantengroepen laag of zelfs niet aanwezig is. Ook was er kritiek te horen op het CDA en D66 voor te weinig diversiteit op de kieslijsten voor TK2021.³ Daarentegen is er nu voor het eerst een gekleurde vrouw als fractievoorzitter, een transgender en een moslima met een hoofddoek in de Kamer beëdigd. Dit fenomeen van toenemende diversiteit in het parlement wordt in de wetenschappelijke literatuur ‘descriptive representation’ genoemd: de numerieke aanwezigheid van bepaalde groepen in de volksvertegenwoordiging.⁴ Jane Mansbridge heeft in haar onderzoek ‘Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent Yes’, aangetoond dat de gemeenschappelijke ervaring die dergelijke ‘descriptive’ volksvertegenwoordigers hebben, ertoe bijdraagt dat zij hun achterban beter kunnen vertegenwoordigen. Ze vervullen een rolmodel functie: ondergerepresenteerde groepen zullen door de vertegenwoordiging van iemand die op hen lijkt, het gevoel krijgen dat hun groep de mogelijkheid en bekwaamheid heeft om te regeren. Een goed voorbeeld is de blijdschap van de groep gekleurde mensen die zich door Sylvana Simons vertegenwoordigd voelt, doordat zij een plek in de Kamer heeft weten te bemachtigen. Dit kan leiden tot een vergroting van de betrokkenheid aan het staatsbestel van die achtergestelde groepen.⁵ Daarbij kan diversiteit volgens Lisa Mügge, universitair hoofddocent politicologie aan de UvA, ertoe bijdragen dat issues worden geagendeerd die anders over het hoofd worden gezien. Een interessant gedachte-experiment is de mate van urgentie die de Kamer zou hebben gehad voor compensatie van de Groningers na het gaswinningsfiasco, in de situatie dat alle 150 Kamerleden Groningers waren die in vervallen huizen

wonen door de gaswinning. Hoe snel had dat debat bovenaan de agenda gestaan? Of: hoe snel had het debat over etnisch profileren door de politie bovenaan de agenda gestaan, als alle 150 Kamerleden personen met een migratieachtergrond zouden zijn geweest die door de politie etnisch geprofileerd zijn? Streef dus naar diverse kieslijsten met verschillende diversiteitsfactoren om diversiteit te belichamen, zodat verschillende achtergestelde groepen beter vertegenwoordigd worden en de meest urgente problematiek wordt geagendeerd.

Niveau 2: fractiediscipline

Het slechts focussen op diverse kieslijsten is echter een schrale invulling van een inclusieve democratie. Diversiteit is niet slechts een checklist van achtergestelde groepen. Diversiteit alleen is niet genoeg en kan niet losgezongen worden van inclusiviteit.⁶ Een organisatie presteert beter als er sprake is van een open inclusieve cultuur, waarbij mensen het gevoel hebben zichzelf te kunnen zijn, succesvol kunnen worden in de organisatie en bij de organisatie willen blijven.

Enerzijds zien we dus dat er bij politieke partijen steeds meer geselecteerd wordt op individuele uniciteit en kwaliteiten met als gevolg diversere kieslijsten, zoals bij de vorige Tweede Kamer verkiezingen. Anderzijds word je verwacht de fractielijn te dienen. Dit zien we bijvoorbeeld terug bij hoofdelijke stemmingen die plaatsvinden in de Tweede Kamer. Hier wordt de mogelijkheid geboden aan individuele Kamerleden om af te wijken van de fractielijn, maar uit onderzoek van Sargasso blijkt dat bij 99.998% van de hoofdelijke stemmingen de hele fractie de fractielijn volgt.⁷ Conclusie van Sargasso: de stem van individuele Kamerleden is nutteloos. Je kan je dus afvragen wat de waarde is van een diverse kieslijst, als alle koppen dezelfde kant op moeten. De kieslijst kan in dat geval net zo goed volledig eenzijdig zijn: want hoe groot is de waarde van diversiteit, zonder inclusiviteit, zonder dat de individuele kenmerken en de uniciteit van Kamerleden tot uiting komt. Kortom, politieke partijen lijken geen inclusiviteitsvriendelijke organisaties. Dit kan genuanceerd worden, doordat fracties in een deliberatief proces tot een consensus komen met welnemen van de hele fractie. Het probleem hierbij is hoe we omgaan met individuen die zich niet meer bij de fractie willen voegen doordat hun individuele waarden botsen met die fractielijn. Sinds 2017 is de mogelijkheid voor afgesplitste Kamerleden - vaak 'zetelrovers' genoemd - beperkter geworden: minder spreektijd, minder mogelijkheden om te interrumpen tijdens debatten en minder financiële ondersteuning. Kuzu en Öztürk hebben zich in 2014 van de PvdA afgesplitst onder andere doordat zij zich niet meer konden vinden in het partijstandpunt over integratie. Als zij zich na

2017 hadden afgesplitst, waren hun mogelijkheden om door te gaan onder de naam DENK misschien een stuk geringer geworden.

"Als een volksvertegenwoordiger weer eens voor zichzelf begint, is er de bekende pavlov-reactie dat deze zetelroof toch echt onaanvaardbaar is", stelt hoogleraar staatsrecht Douwe Jan Elzinga in zijn pleidooi om fractie afsplitsing niet te ontmoedigen. En in het boek Zetelroof: fractiediscipline en afsplitsing in de Tweede Kamer 1917-2017 stelt historicus Geerten Waling dat 'zetelroof' niet moet worden gezien als een democratische systeemfout, maar juist als 'veiligheidsklep' om de kiezersdemocratie te beschermen tegen buitensporige fractiediscipline. Om te zorgen dat de individuele waarden van Kamerleden met diens levenservaringen goed tot uiting komt, moet de mogelijkheid voor Kamerleden om zich af te splitsen van de fractie dus niet worden beperkt, maar versterkt.

Niveau 3: het parlement

Een goede maar lastige vraag is waar het ophoudt. Hoeveel (sub)groepen moeten in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn voordat iedereen het gevoel heeft vertegenwoordigd te zijn? Hierover moet worden nagedacht, ondanks de complexiteit van die vraag. Twee problemen kent ons parlement hierbij. Het eerste probleem in Nederland is ons relatief kleine parlement. Slechts 150 Tweede Kamerleden vertegenwoordigen een land met meer dan zeventien miljoen mensen. In relatie tot het inwoneraantal (niet tot het aantal stemgerechtigden) vertegenwoordigt één zetel 113.000 mensen. Alleen Duitsland, Frankrijk en Spanje hebben een nog iets hoger vertegenwoordigingsgetal. In de rest van Europa ligt dit getal aanzienlijk lager, met Denemarken als uitschieter. Daar vertegenwoordigt één zetel 5.500 inwoners. Enfin, een zetel in Nederland

bron: JvL via wikipedia.org

neemt dus enorm veel ruimte in beslag.⁸ Dit maakt het dan ook lastig om alle identiteiten in de Kamer te brengen. Het feit dat het lastig is om de vraag te beantwoorden wanneer iedereen zich vertegenwoordigd voelt, mag echter geen reden zijn om concrete stappen voor betere representatie van achtergestelde groepen te verkwanselen.⁹ Dus, om te beginnen: vergroot het parlement om een groter deel van het volk beter te kunnen vertegenwoordigen.

Het tweede probleem hierbij is de slechte vertegenwoordiging van regio's. Waar de Randstad oververtegenwoordigd is, hebben sommige provincies, zoals Drenthe, maar één vertegenwoordiger in de Kamer. De staatscommissie Parlementair Stelsel onder leiding van Johan Remkes noemt dit al langer een punt van aandacht. Een groot deel van de problemen doen zich immers voor in de regio, zoals structurele onderadviesing in het onderwijs, het gaswinningsfiasco in Groningen en de braindrain uit sommige plattelandsgroepen naar de Randstad. De zojuist genoemde vergroting van het parlement kan ruimte bieden voor een soort gemixt systeem met kenmerken van een districtenstelsel. Een deel van de vaste zetels kan worden toegewijd aan regio's, om te voorkomen dat delen van Nederland worden ondergerepresenteerd.

De inclusieve democratie!

De voorgaande analyse-niveaus bevinden zich allen in het theoretische denkkader van verkiezingen, het parlement en hoe veranderingen daarbinnen kunnen leiden tot een meer diverse en inclusieve politieke omgeving. De vraag moet echter gesteld worden of een stem in de verkiezingen voldoende is om te kunnen spreken van daadwerkelijke maatschappelijke participatie. De numerieke aanwezigheid van een groep, oftewel de eerder genoemde 'descriptive representation', in het parlement, wil niet bij uitstek zeggen dat er ook sprake is van gelijkwaardige vertegenwoordiging.¹⁰ Dit jammerlijke feit geldt vooral

voor bepaalde etnische groepen, want in hoeverre is er sprake van gelijkwaardigheid tussen burgers als etnische achtergrond een rol speelt in het vinden van een huis of een baan?¹¹ Of als je etnische achtergrond de reden is dat de Belastingdienst je najaagt. Kan je dan spreken van gelijkwaardigheid tussen groepen? Als een minderheid niet op dezelfde waarde wordt geschat als de meerderheid, gaat er in het systeem dan niet iets fundamenteel mis?

Ondanks dat een inclusieve afspiegeling van de diverse samenleving belangrijk is, is het tevens cruciaal om gemeenschappelijkheid na te streven om te voorkomen dat die samenleving afbrokkelt, zo betoogt politicoloog Mark Lilla in zijn verweer op identiteitspolitiek.¹² In onze representatieve democratie zou de volksvertegenwoordiging deze gemeenschappelijkheden moeten verwoorden in een deliberatief proces, maar dat kan pas zodra iedereen gelijk is vertegenwoordigd. Een inclusieve democratische volksvertegenwoordiging kan zo dus de basis zijn voor een gemeenschappelijke identiteit en een gedeelde visie over burgerschap in een samenleving waarin iedereen gerepresenteerd is.

Bronnenlijst

1. Young, I. M., Oxford University Press, & University of Oxford. (2000). *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press.
2. Tamis, Y. (2020). Meedoen is belangrijker dan winnen: hoe een inclusieve conceptie van 'democratie' kan worden ingezet ter versterking van de weerbare democratie. *Ars Aequi*
3. NOS. (2020, 28 november). Scherpe kritiek vanuit CDA en D66 op gebrek aan diversiteit op kandidatenlijsten. <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2358392-scherpe-kritiek-vanuit-cda-en-d66-op-gebrek-aan-diversiteit-op-kandidatenlijsten.html>
4. Mügge, L. M., van der Pas, D. J., & van de Wardt, M. (2019). Representing their own? Ethnic minority women in the Dutch Parliament. *West European Politics*, 42(4), 705–727. <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1573036>
5. Mansbridge, J. (1999). Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women? A Contingent "Yes". *The Journal of Politics*, 61(3), 628–657. <https://doi.org/10.2307/2647821>
6. McKinsey & Company (2021, 11 februari). Diversity wins: How inclusion matters. McKinsey & Company. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/diversity-and-inclusion/diversity-wins-how-inclusion-matters>
7. Sargasso. (2012, 23 september). Fractiediscipline Tweede Kamer op 99,998%. <https://sargasso.nl/fractiediscipline-tweede-kamer-op-99999/>
8. Montesquieu Instituut. (z.d.). Een relatief kleine Tweede Kamer? https://www.montesquieu-instituut.nl/id/vk6woldvz7vi/een_relatief_kleine_tweede_kamer
9. Hingh, V. (2021, 12 maart). Het gebrek aan diversiteit in ons parlement reikt verder dan kleur en gender. *De Correspondent*.
10. Celis, K., Erzeel, S., & Mügge, L. (2015). Intersectional Puzzles: Understanding Inclusion and Equality in Political Recruitment. *Politics & Gender*, 11(04), 765–770. <https://doi.org/10.1017/s1743923x15000501>
11. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2021b, april 23). Discriminatie op de woningmarkt landelijk groot probleem. Nieuwsbericht | Rijksoverheid.nl.
12. Lilla, M. (2018). *The Once and Future Liberal*. New York, Verenigde Staten: Harper Paperbacks.

Het belang van boundary spanning en vertrouwen voor samenwerking

Introductie

Het is inmiddels breed geaccepteerd dat veel besluitvormingsprocessen plaatsvinden binnen complexe processen en relaties tussen publieke, private en maatschappelijke actoren (Scharpf, 1978). Deze actoren zijn van elkaar afhankelijk om complexe vraagstukken waar verschillende waarden en belangen spelen op te kunnen lossen (Koppenjan en Klijn, 2004). De afstemming van verschillende waarden en belangen, zoals gezondheid en economie bij het oplossen van pandemieën, of milieu en economie bij voorbereiding en uitvoering van infrastructurele projecten, vereist dat actoren intensieve en duurzame interacties en samenwerking creëren (Edelenbos en van Meerkerk, 2016).

Door: Jurian Edelenbos¹

Maar samenwerking komt niet vanzelf tot stand. Wat zijn nu belangrijke factoren die de processen van samenwerking en de uitkomsten ervan (mede) bepalen? In dit artikel wordt ingegaan op de faciliterende rol van boundary spanners, dat wil zeggen mensen die actief zijn op grenzen van organisaties, en vertrouwen voor samenwerking. We beginnen steeds meer inzicht te krijgen in hoe dit samenspel gaat tussen boundary spanning management, vertrouwen en uitkomsten uit processen van samenwerking.

Waar hebben we het precies over?

Boundary spanners kunnen worden opgevat als personen die actief werken op de grens van hun organisatie om de 'fit' met hun omgeving te verbeteren (Williams, 2002). Het belang van de aanwezigheid van boundary spanners groeit naarmate interactie tussen organisaties minder routinematig is en een hogere mate van onvoorspelbaarheid kent (Manev en Stevenson, 2001). Kortom, complexe vraagstukken vragen om

samenwerking tussen wederzijds afhankelijke actoren en het werk van boundary spanners zorgt er juist voor dat grenzenwerk tussen verschillende actoren plaats kan vinden. In de literatuur over boundary spanners kunnen drie kernactiviteiten worden onderscheiden: 1) het verbinden van verschillende mensen en processen over organisatiegrenzen heen, 2) het selecteren van relevante informatie aan beide zijden van de grens, en 3) het vertalen van deze informatie naar de andere kant van de grens (Van Meerkerk en Edelenbos, 2014).

Nu over de rol van vertrouwen in samenwerking. Vertrouwen kan op vele verschillende manieren gedefinieerd worden. In de literatuur zijn er niettemin enkele kenmerken van vertrouwen waarover overeenstemming bestaat: kwetsbaarheid, risico, en verwachtingen (Bachmann, 2011). Vertrouwen betekent dat iemand bereid is om zich open en kwetsbaar op te stellen. Men verwacht dat de ander zich niet opportunistisch zal gedragen, ook al krijgt men daar

¹ Jurian Edelenbos is hoogleraar bestuurskunde in het bijzonder interactieve vormen van bestuur aan de afdeling bestuurskunde en sociologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij was tijdens zijn studie Bestuurskunde (1990-1994) aan de Universiteit Leiden enkele jaren actief in de redactie van Bestuurskundige Berichten. Correspondentie: edelenbos@essb.eur.nl

de kans toe (Deakin en Michie, 1997). Dus een actor gelooft en verwacht dat de andere actor rekening zal houden met de belangen van zowel zichzelf als de ander. Gebaseerd op de beschikbare literatuur kan vertrouwen als volgt worden gedefinieerd: een stabiele positieve verwachting die actor A heeft van de intenties en motieven van actor B, namelijk dat deze zal afzien van opportunistisch gedrag, ook als de gelegenheid daartoe zich voor doet (Edelenbos en Klijn, 2007).

Blijft er nog een begrip over, uitkomsten van samenwerking. Er kunnen hierbij twee categorieën worden onderscheiden, procesmatige en inhoudelijk uitkomsten. Voorbeelden van de eerste categorie zijn: draagvlak, conflictregulering en doorbreken van impasses. Bij inhoudelijk uitkomsten kan gedacht worden aan: innovaties, effectiviteit en efficiëntie. Deze typen uitkomsten, procesmatig en inhoudelijk, blijken (uit factoranalyses) twee aparte categorieën te zijn (Klijn et al., 2010) die in relatie tot boundary spanning management en vertrouwen kunnen worden onderzocht.

Samenspel tussen vertrouwen, verbindend vermogen en resultaten uit samenwerking

Een eerste conclusie uit onderzoek is dat vertrouwen een belangrijke rol speelt voor samenwerking in netwerken en het bereiken van procesmatige (bv. gedeelde percepties, draagvlak) en inhoudelijke resultaten (bv. innovaties, efficiëntie en groter probleemoplossend vermogen). Vertrouwen biedt de mogelijkheid om met complexe en onzekere situaties in samenwerking om te kunnen gaan: vertrouwen absorbeert complexiteit. Het biedt mogelijkheden om samenwerking aan te gaan met relatief nieuwe actoren, bevordert het nemen van risico's en creëert te mogelijkheid om kennis, informatie en andere middelen in te zetten en te delen met andere stakeholders in het netwerk (Van Meerkerk en Edelenbos, 2014). Op die manier wordt bijvoorbeeld het probleemoplossend vermogen in netwerksamenwerking en het innovatief vermogen van samenwerking vergroot. Het bereiken van uitkomsten is hierbij dus gediend.

Een tweede inzicht is dat vooral boundary spanning ofwel verbindend leiderschap belangrijk is voor zowel het ontwikkelen van vertrouwen als het realiseren van uitkomsten. De strategie van het verbinden blijkt heel belangrijk te zijn. Het is dus belangrijk voor een netwerkmanager om te achterhalen wie de belangrijkste actoren in het netwerk zijn om ze vervolgens te activeren en te verbinden in het netwerk. De actoren in het netwerk van samenwerking moet over verbindend vermogen beschikken (Goldsmith en Eggers, 2004; Van Meerkerk en Edelenbos,

2017). Verbinders creëren (informele) ruimtes voor het ontwikkelen van ontmoetingen en interacties waarin leerprocessen worden geïnitieerd en die tot groter probleemoplossend vermogen leiden. In dat opzicht ontstaat er een interessant samenspel tussen verbindend leiderschap, vertrouwen en uitkomsten waarbij te verwachten is dat er wederzijds versterkende effecten in dit samenspel kunnen optreden. Zo kan vertrouwen via het creëren van informele ontmoetingen opgebouwd worden die op hun beurt intensieve uitwisseling van kennis en andere middelen bevordert die tot goede resultaten leidt. Deze goede resultaten zijn dan weer een boost voor het verder verdiepen van de vertrouwensrelatie ('thick trust'), waarmee governance performance weer kan toenemen. Deze cyclische relatie (positief dan wel negatief) is interessant om verder te uit te pluizen in toekomstig onderzoek. Hoe werkt dit samenspel precies en in welke context kan het samenspel tussen deze onderling afhankelijke aspecten goed tot uitdrukking komen? Allemaal vragen waar bestuurskundigen zich in de toekomst bezig mee kunnen houden.

Literatuur

- Bachmann, R. (2011). At the crossroads: Future directions in trust research. *Journal of Trust Research*, 1(2), 203-213.
- Deakin, S., & Michie, J. (1997). *Contracts, co-operation, and competition: studies in economics, management, and law*. Oxford University Press.
- Edelenbos, J. & Klijn, E.H. (2007). Trust in complex decision-making networks; a theoretical and empirical exploration. *Administration and Society*, 39(1), 25-50.
- Edelenbos, J., & van Meerkerk, I. (Eds.). (2016). *Critical reflections on interactive governance: Self-organization and participation in public governance*. Edward Elgar Publishing.
- Goldsmith, S. & W.D. Eggers (2004) *Governing by Network – The New Shape of the Public Sector*, Brookings Institution Press, Washington.
- Klijn, E. H., Steijn, B., & Edelenbos, J. (2010). The impact of network management on outcomes in governance networks. *Public administration*, 88(4), 1063-1082.
- Koppenjan, J.F.M. & E.H. Klijn, *Managing uncertainty in networks*, Routledge: Londen.
- Manev, I. M., & Stevenson, W. B. (2001). Balancing ties: Boundary spanning and influence in the organization's extended network of communication. *The Journal of Business Communication*, 38(2), 183-205.
- Scharpf, F.W. (1978) *Interorganizational Policy Studies: Issues, Concepts and Perspectives*, in: K.I. Hanf and F.W. Scharpf (eds.): 345-370.
- Van Meerkerk, I., & J. Edelenbos (2014). The Effects of Boundary Spanners on Trust and Performance of Urban Governance Networks. Findings from Survey Research on Urban Development Projects in The Netherlands. *Policy Sciences*, 47(1): 3-24.
- Van Meerkerk, I.F. & J. Edelenbos (2017), Facilitating conditions for boundary-spanning behavior in governance networks, *Public Management Review*, (open access): <http://dx.doi.org/10.1080/14719037.2017.1302248>
- Williams, P. (2002). The competent boundary spanner. *Public administration*, 80(1), 103-124.

De BB-redactie antwoordt

Wat is, naar jouw mening, het belangrijkste beleidsonderwerp voor het kabinet '21-'25?

Sander: Het 'functie elders' debacle heeft de versleten Haagse bestuurscultuur pijnlijk blootgelegd. Discussies over personen en het dogmatisch aanhouden van partijlijnen moeten plaatsmaken voor inhoudelijke debatten waaraan juist een kritische inbreng een bijdrage aanlevert.

Emma: Het bereiken van een duurzame en inclusieve samenleving. Door het individu en het milieu centraal te zetten, zal de leefbaarheid voor zowel onze eigen generatie als toekomstige generaties kunnen verbeteren.

Justin: Het tegengaan van incidentenpolitiek en de daarmee samenhangende vrijwel nutteloze ophefdebatten om bewindspersonen te beschadigen. Ministers, maar ook Kamerleden zijn onnodig veel tijd bezig met debatten waarbij de uitkomst al vaststaat.

Drenis: Systematische problemen in de zorg. De coronacrisis heeft al een heleboel problemen blootgelegd, maar toch blijven issues zoals red tape en inhumane GGZ-wachtrijen na zo'n 100 miljard euro per jaar onderbelicht.

Laura: Er mag meer aandacht komen voor de GGZ en de lange wachtrijen om hulp te krijgen, onderwijs (financiering), burgerparticipatie en inbreng vanuit de praktijk, en vergroening van economie en leefstijl.

Haije: Het coronavirus heeft grote impact, maar een volgende epidemie kan een langere incubatietijd en hoger sterftecijfer hebben. Het voorkomen van nieuwe zoönosen (o.a. uit bio-industrie) zou topprioriteit moeten zijn.

Rick: "De staat heeft diepe zakken," aldus minister van Financiën Hoekstra. Zakken die wij, Nederlandse burgers, vullen met belastingafdrachten. Het nieuwe kabinet moet het verouderde belastingstelsel gaan vernieuwen, vereenvoudigen en vergroenen.

Marc: Burgers moeten meer profiteren van de welvaarts groei in Nederland. Het BBP is verdubbeld maar de reële inkomens zijn gestagneerd en lopen met inflatie zelfs terug. Dat moet anders.

Rebecca: Het migratie- en integratiebeleid moet op de schop: de wachtrijen bij de IND moeten weggewerkt worden, 'veiligelanders' moeten gemakkelijker uitgezet kunnen worden en de veiligheid in en rondom azc's moet gegarandeerd worden.

Sebastiano: Het bereiken van klimaatneutraal Nederland, door de desastreuze ecologische crisis bij de kern aan te pakken, via inkrumping van de veestapel, bescherming van biodiversiteit en versneld afschalen van fossiele brandstoffen

De Haagse skyline over 10 jaar

Gemeentelijke bouwplannen onder de loep

Bouwen, bouwen, bouwen om uit de wooncrisis te komen. De nieuwe politieke partij JA21 pleitte in haar verkiezingsprogramma voor de verkiezingen van 2021 voor het bouwen van een heel nieuwe stad om aan de groeiende vraag van woningen te voorzien. “Veel groen, mooie grondgebonden laagbouw, fraaie natuur, goede voorzieningen en een gezellig stadscentrum” (p.32).¹ Dat klinkt mooi, maar voor nu staat met name inbreiding (bouwen binnen de bestaande stadsgrenzen) op de agenda. Er zal in ieder geval flink gebouwd moeten worden de komende jaren om de stijgende vraag naar woningen het hoofd te bieden, zo ook in Den Haag. De Gemeente Den Haag heeft dan ook veel plannen op tafel liggen voor bouwprojecten. In dit artikel neem ik de gemeentelijke bouwplannen onder de loep: tientallen woontorens en een verdubbeling van het aantal inwoners in het centrum. Wat betekent dit voor de leefbaarheid en veiligheid in de stad?

De toekomst in beeld

Grote woningbouwplannen liggen op tafel voor Den Haag Centrum, specifiek het gebied tussen de drie stations Den Haag Centraal, Den Haag Hollands Spoor en Den Haag Laan van Nieuw-Oost Indië (NOI).² In het gebied, ook wel het Central Innovation District (CID) genoemd, zullen tientallen woontorens verrijzen om 50.000 mensen te huisvesten. Niet iedereen is even enthousiast: bewoners van acht Haagse wijken klagen in een brief aan het stadsbestuur over het tekort aan publieke voorzieningen in de huidige opzet.³ Er wordt te weinig ruimte gereserveerd voor essentiële voorzieningen zoals scholen, kinderopvang, groenensport, aldus de bewoners. Daarnaast uiten de Hagenaren hun zorgen omtrent de betaalbaarheid: veertig procent van de beoogde kosten is nog niet gedekt. Volgens onder andere het wijkberaad Bezuidenhout heeft dit negatieve consequenties:

“Gevolg is dat we een duidelijk tekort van honderden miljoenen gaan krijgen op leefbaarheid en dit kan betekenen dat broodnodige voorzieningen er niet gaan komen”.³ Voorzitter van het wijkberaad Jacob Snijders benoemt dat de start van de bouw van 8000 woningen reeds is goedgekeurd, waardoor die bewoners “zeker tien jaar moeten wachten op de eerste voorzieningen”.³ Ook volgens de Partij voor de Dieren ontbreekt nu elk plan voor publieke voorzieningen, terwijl het gebied een verdubbeling van inwoners gaat meemaken³

Leefbaarheid en veiligheid

Wanneer er een verdubbeling van het aantal bewoners gaat plaatsvinden, maar er te weinig goede voorzieningen worden gerealiseerd, is dit problematisch vanuit het oogpunt van de leefbaarheid en veiligheid. In de huidige plannen ontstaat er schaarste van publieke voorzieningen als doktersposten, scholen, kinderopvangcentra, bibliotheken, buurthuizen, pleinen, groen- en sportvoorzieningen. Een tekort aan voorzieningen in de buurt betekent enorme drukte. Als alternatief zouden buurtbewoners kunnen reizen naar de omliggende wijken, wat het gemak dan weer aantast. De bezorgde wijkraden zien de behoeften en het welbevinden van de toekomstige bewoners in het geding komen. Daarnaast hangt de leefbaarheid samen met een gevoel van veiligheid. De aanwezigheid en kwaliteit van voorzieningen zou bijdragen aan positief gevoel over de buurt en haar toekomstbestendigheid⁴. Wat blijkt is dat er de associatie wordt gemaakt tussen geen of weinig publieke voorzieningen en criminaliteit. Buurten met weinig publieke voorzieningen worden meer geassocieerd met criminaliteit en worden daardoor als onveiliger ervaren dan buurten met veel publieke voorzieningen. Ook zijn publieke voorzieningen bevorderaars van ontmoetingen en onderling contact tussen de buurtbewoners. Het (her)

bron: Gemeente Den Haag

kennen van elkaar levert een vorm van vertrouwen op en daarmee van veiligheid, blijkt uit verschillende onderzoeken.⁵ Bovendien kan de noodzaak van publieke voorzieningen worden onderstreept met het oog op sociale controle. Wanneer er voldoende ogen op de straat zijn om zo nodig deviant gedrag te corrigeren, heeft dit een positieve invloed op de veiligheidsbeleving van buurtbewoners. Met name bij hoogbouw, wat de Gemeente Den Haag voor ogen heeft, zijn voldoende ogen op de straat van belang, aangezien hoogbouw resulteert in meer anonimiteit en minder sociale controle.⁶ Flatbewoners voelen namelijk minder binding met de activiteiten op de begane grond dan andere stadsbewoners. Kortom blijkt dat publieke voorzieningen essentieel zijn voor de leefbaarheid en veiligheid in de stad.

“De bezorgde wijkraden zien de behoeften en het welbevinden van de toekomstige bewoners in het geding komen”

Een grotere kloof tussen rijke en arme wijken

Het toekomstige woonbeleid heeft een nog grotere valkuil: de verschillen tussen wijken waar mensen een hoog of laag inkomen hebben zal zichtbaarder worden. De bouwplannen zijn gericht op Den Haag Centrum en omliggende wijken. Precies deze wijken (Oud Centrum, Schilderswijk, Transvaal en Laakkwartier⁷) kennen de meeste criminaliteit en onveiligheidsgevoelens onder inwoners. De bewoners zouden daarom de dupe zijn als er nog meer onveiligheid(sgevoelens) centreren. Zoals benoemd, kan een gebrek aan publieke voorzieningen immers bijdragen aan de onveiligheid(sbeleving). Daarbij komt dat ook onveiligheidsgevoelens negatief effect hebben op de levensvatbaarheid van een buurt: volgens Spithoven (2018) hangt veiligheidsbeleving samen met “sociale en fysieke kenmerken die symbool staan voor de (potentiële) aanwezigheid van dreiging van criminaliteit” (p.51)⁸. Zulke signalen kunnen het gevoel geven dat “de sociale gezamenlijkheid in de directe woonomgeving in verval is”. Kortom kan een gebrek aan publieke voorzieningen bijdragen aan gevoelens van onveiligheid en aan een idee van verval. Daarbij komt dat er simpelweg een scheiding ontstaat tussen arm en rijk in de toegang tot publieke voorzieningen. Zo kunnen er vraagtekens geplaatst worden bij de sociale rechtvaardigheid: kunnen er wel zoveel mensen gehuisvest worden in het centrum als het aantal publieke voorzieningen niet meegroeit?

Conclusie

Het is van belang dat er voldoende, kwalitatieve publieke voorzieningen worden gerealiseerd in het Central Innovation District van Den Haag. In de huidige bouwplannen, waarin tientallen woontorens voor 50.000 bewoners voornemens zijn, is er te weinig oog voor publieke voorzieningen. Publieke voorzieningen zijn van belang voor de leefbaarheid én veiligheid(sbeleving) van de Haagse stadsbewoners. Concreet kunnen voorzieningen bijvoorbeeld in de plint van de woontorens worden geplaatst⁹. Want dat er de noodzaak is om in te breiden is evident, maar, Gemeente Den Haag, vergeet de publieke voorzieningen niet!

Bronnenlijst

- 1: JA21. (2021). Partijprogramma 2021. Geraadpleegd van <https://ja21.nl/partijprogramma.pdf>
- 2: Gemeente Den Haag. (z.d.). Ontwikkelingen in de stad. Geraadpleegd van <https://www.denhaag.nl/nl/in-de-stad/wonen-en-bouwen/ontwikkelingen-in-de-stad.htm>
- 3: Omroep West. (2021). Geen plek voor groen, sport en school. Zorgen over bouw duizenden woningen in Den Haag. Geraadpleegd van <https://www.omroepwest.nl/nieuws/4333177/Geen-plek-voor-groen-sport-en-school-zorgen-over-bouw-duizenden-woningen-in-Den-Haag>
- 4: Oppelaar, J. & Wittebrood, K. (2006). Angstige burgers? De determinanten van gevoelens van onveiligheid onderzocht. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- 5: Blokland, T. (2008). Oog voor elkaar. Veiligheidsbeleving en sociale controle in de grote stad. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- 6: CCV. (z.d.). Veiligheidsuitdagingen in de verticale stad. Geraadpleegd van <https://hetccv.nl/onderwerpen/integraal-veiligheidsbeleid/veiligheidsbeleid-2020/veiligheidsuitdagingen-in-de-verticale-stad/>
- 7: Spithoven, R. (2018). Graven naar de wortels van onveiligheidsgevoelens. Resultaten van een onderzoek in twaalf buurten. Justitiële verkenningen, 44(6), p. 47-62.
- 8: Trouw. (2012). Arme Haagse buurten broedplaats criminaliteit. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/nieuws/ar-me-haagse-buurten-broedplaats-criminaliteit-b171ce7d/>

Rebecca Plas

Inclusieve Illusie

En de beperkingen van het Nederlandse beleid

Emma Nordkamp

Laura Mausolf

&

‘Iedereen is anders en bijzonder, maar het valt niet altijd op.’

Op beleidsmakers rust een belangrijke taak: het opstellen van passend beleid welke de behoeftes van de burgers en de samenleving representeren en beschermen, en dat is niet altijd even makkelijk. In dit artikel verkennen we relatief onbekende (beleids)onderwerpen die in de Nederlandse samenleving spelen: genderidentiteit, polyamorie en meerouderschap. Op basis van interviews en onderzoek bekijken wij de mate waarin ons huidige beleid voldoende tegemoetkomt aan behoeftes van de burger, en de rol die wij als bestuurskundigen spelen in het opstellen van representatief en functioneel beleid. Wij spreken hierover Isabeau Jensen, bekend van ‘De Polyam Podcast’, senior projectleider bij de Nationale Jeugdraad en betrokken bij diverse LHBTQIA+ initiatieven; Margot Kersing, oud-werkgroepdocent van Bestuurskunde aan Universiteit Leiden en nu werkzaam als promovendus aan de Erasmus Universiteit, wie zich identificeert als genderqueer transgender; en dr. Andrei Poama, universitair docent Filosofie bij Bestuurskunde aan Universiteit Leiden en vader in een meeroudergezin. Daarnaast ook dank aan Sara Coster van Meer dan Gewenst, een platform voor LHBTI+ personen met een kinderwens, voor haar hulp en advies bij het bronnenonderzoek.

Gender Identiteit

Iedereen heeft een genderidentiteit en voor de meeste mensen komt die overeen met hun sekse, ook wel cisgender genoemd. ‘Sekse’ (geslacht) refereert naar je geslacht en lichamelijke kenmerken. ‘Gender’ daarentegen gaat over gedrag, ideeën en verwachtingen met betrekking tot ‘mannelijkheid’ en ‘vrouwelijkheid’ in de samenleving. Iedereen denkt anders over gender en definieert het anders.¹

Als je je niet (volledig) prettig voelt bij het gender wat hoort bij jouw geboortegeslacht, spreekt men van genderincongruentie, genderdysforie of transgender¹, dit is bijvoorbeeld het geval voor Isabeau en Margot.

De term ‘transgender’ is een paraplueterm. Het kan naar veel verschillende ervaringen verwijzen, zoals het gevoel dat je in het verkeerde lichaam bent geboren (transgenderisme), dat je geen vaste genderidentiteit hebt (non-binair, genderqueer, genderfluïde) of dat je over het algemeen geen genderidentiteit erkent (agender). Sinds 2016 zijn er genderneutrale voornaamwoorden gekozen, namelijk hen/hun of die/deze², hoewel dit binnen de community al eerder werd toegepast.

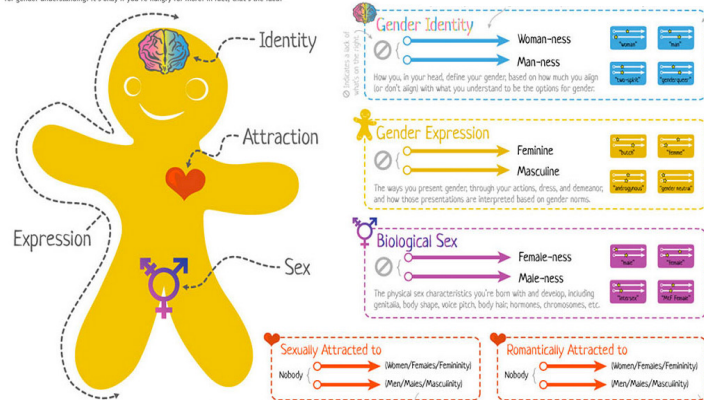
Alhoewel mensen zoals Isabeau en Margot zich niet identificeren als ‘man’ of ‘vrouw’, worden zij door een groot deel van het Nederlandse beleid wel getracht om hierin een keuze te maken. Dit, terwijl zij dus met geen van beide genders identificeren en hun non-binaire identiteit dus niet erkend wordt. Zoals Margot het verwoordt; “*je bestaat niet, je wordt compleet genegeerd*”. Waarom is het dan een probleem dat we in het huidige beleid vrijwel exclusief twee genders erkennen? “*Zodra je niet erkent dat iets bestaat, dan lijkt het alsof er ook geen probleem is, terwijl er wel degelijk problemen zijn*”, aldus Margot.

“Zodra je niet erkent dat iets bestaat, dan lijkt het alsof er ook geen probleem is, terwijl er wel degelijk problemen zijn”

Er zijn uiteenlopende situaties waarbij je als transgender persoon nadelen van het beleid ondervindt als je niet ‘binnen de binaire hokjes’ past. Zo geeft Margot een medisch voorbeeld: Transmannen met een baarmoeder worden niet automatisch opgeroepen voor bevolkingsonderzoeken voor vrouwen (denk bijvoorbeeld aan baarmoederhalskanker), terwijl zij nog wel de vrouwelijke sekse hebben.³ Maar naast medische kwesties, vertelt Margot ook over zaken zoals het vinden van een baan. Zoeken naar werk is heel anders voor iemand die transgender is, dan

The Genderbread Person v3.3

Gender is one of those things everyone thinks they understand, but most people don't. Like inception. Gender isn't binary. It's not either/or. In many cases it's both/and. A lot of this, a dash of that. This tasty little guide is meant to be an appetizer for gender understanding. It's okay if you're hungry for more. In fact, that's the idea.

Bron: <https://www.publichealthpost.org/databyte/genderbread-person/>

voor een cisgender man of vrouw. Margot geeft aan bij vier uit de vijf sollicitaties niet serieus te worden genomen. Daarnaast vertellen de cijfers dat 20% van de transgender personen werkloos of arbeidsongeschikt is, terwijl dit cijfer rond de 10% en 11% ligt voor de totale beroepsbevolking.⁴

Er spelen ondertussen wel wat ontwikkelingen op het gebied van identificatiebewijzen. Er zijn nu vier mensen in Nederland met een X op het paspoort, waarvan één niet biologisch iemand met een intersekse conditie is, maar non-binair, aldus Isabeau. Vanaf 2024 is men niet meer verplicht geslacht aan te geven op ID-kaarten. Een derde, of zelfs vierde en vijfde optie naast 'man' of 'vrouw', zou Margot logischer vinden. Hoewel de optie om niets aan te geven voor Nederlandse ID-kaarten zal gelden, bestaat deze mogelijkheid niet voor paspoorten. Paspoorten vallen onder internationale regelgeving die op dit moment het onmogelijk maakt het geslacht aan te passen. Dit is wel een ingewikkeld, tijdrovend en kostbaar proces.

Men kan zich afvragen waarom de overheid überhaupt moet weten welk gender en/of geslacht we hebben. Een enkele situatie waarin Margot en Isabeau erkennen dat het handig is om te weten, is bijvoorbeeld bij medische kwesties. Dan is sekse van belang voor bijvoorbeeld hormoonhuishouding of het toedienen van medicijnen na een ongeluk.

Het feit dat in Nederland een transitie kan worden ondergaan is al heel wat. De berichtgeving van de media is de afgelopen jaren ook positiever, maar we zijn er nog niet. Zo heerst er veel angst onder de transgender community, iets waar een taak voor de overheid ligt, aldus Margot. Naast een wachttijd van bijna twee jaar voor een intake⁵, moet een trans persoon een jaar leven naar het geslacht waarnaar deze transitie wilt ondergaan voordat er een geslachtsveranderende operatie zal worden uitgevoerd. De kwetsbaarheid van transgender personen is het grootst wanneer zij zich kleden naar het geslacht waarmee diegene zich identificeert, voordat men fysiek transitie heeft gedaan en 'passable' is. Uit onderzoek is gebleken dat transgender personen dan ook eerder slachtoffer worden van geweld, legt Margot uit. Er zitten volgens Isabeau wel ambtenaren bij het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap die uit de 'community' (transgender, non-binair) komen. Het blijft echter moeilijk veranderingen door te voeren, gezien de relatief kleine groep mensen die dit aangaat.

Zie bronnenlijst op p. 55

Polyamorie

Een ander fenomeen waarbij het in wetgeving spaak loopt is polyamorie. Polyamorie is een relatievorm waarbij meerdere mensen tegelijkertijd met elkaar in een relatie zijn en ook zelf andere relaties kunnen aangaan. De kern hierin is communicatie, openheid, eerlijkheid en toestemming van alle betrokkenen. De relaties hoeven niet per definitie seksueel van aard te zijn, maar zijn dat vaak wel. Polygamie is van toepassing als een persoon met meerdere personen trouwt, wat in de meeste landen, waaronder Nederland, verboden is.⁶

In de Nederlandse samenleving zijn monogame relaties de norm.⁷ We worden vaak opgevoed met een idee van één ware liefde met wie je de rest van je leven zal doorbrengen. Maar hoe logisch is dit ideaal als één op de drie huwelijken uitlopen in echtscheidingen en één op de twee vreemdgaan?⁶ Dit leidt dan ook tot de vraag waarom we krampachtig doen tegenover mensen die een relatie met meerdere mensen willen onderhouden.⁶

Wij spreken Isabeau en Margot, die beide ervaring hebben met polyamoreuze relaties, over hun ervaringen met het (beperkte) Nederlandse beleid omtrent polyamorie. Isabeau stelt de vraag in hoeverre het huwelijk nog relevant is. Men trouwt in het gemeentehuis voor de wet, maar de overheid gaat niet over interpersoonlijke relaties, aldus Isabeau. Ook Margot is kritisch over de rol van de overheid in het huwelijk en het idee van een 'traditioneel gezin' in het geheel. Margot stelt dat liefde en economisch verbond in onze samenleving onterecht aan elkaar worden gekoppeld. Hoewel tegenwoordig koppels vaak trouwen uit liefde, is het historisch gezien vooral belangrijk om een economisch contract te sluiten.

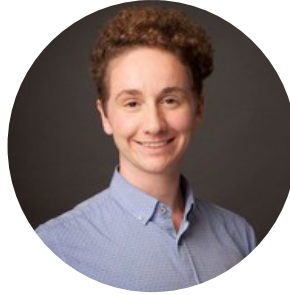
“Hoewel tegenwoordig koppels vaak trouwen uit liefde, is het historisch gezien vooral belangrijk om een economisch contract te sluiten”

Deze financiële overeenkomst staat meestal los van de liefde. Polyamoreuze mensen die al getrouwd zijn, kunnen niet met nog meer partners trouwen en lopen dus tegen meerdere financiële obstakels aan, zoals fiscale partners worden, samen een huis kopen en samen pensioen opbouwen. Met een testament en een samenlevingscontract, wat met maximaal drie personen kan, kunnen de financiële obstakels tot een bepaalde hoogte worden aangepast, echter blijven er financiële nadelen aan kleven.

Een beleidsonderwerp welke indirect van toepassing is op polyamoreuze koppels, is het concept van 'friends contracten'. Dit zijn contracten voor het verhuren van woningen aan meer dan twee mensen. Voorheen woonden veel polyamoreuze relaties onder dit soort contracten, vertelt Isabeau. Echter is het zo dat er steeds meer gemeenten zijn die dat beleid aan het terugdringen zijn, en dus een obstakel vormen voor mensen met meerdere partners. Dit vindt onder andere plaats in (bepaalde wijken van) Amsterdam, Leiden en

Isabeau Jensen

Margot Kersing

Dr. Andrei Poama

Utrecht.

Waarom schiet beleid eigenlijk tekort aan sommige groepen en lijken oplossingen soms ver te zoeken? Beleid wordt gemaakt vanuit onze culturele normativiteit, stelt Isabeau. Feitelijk begin je niet ‘from scratch’, maar met bepaalde normen en waarden vanuit de dominante cultuur. Isabeau kan er dan ook niet de vinger op leggen in hoeverre niet mogen trouwen met meerderen een juridisch of cultureel punt is. Immers, *“beleid is opgesteld vanuit bepaalde culturele overtuigingen, en vragen stellen en kritisch zijn over de cultuur waarin je leeft is niet normaal”*. De vraag is dus hoe polyamoreuze relaties zich binnen de geldende cultuur gaan ontwikkelen.

Meerouderschap: mama, papa & tata

Ook het meerouderschap is in de Nederlandse wet voor verbetering vatbaar. De term ‘meerouderschap’ refereert naar een gezinssituatie waarin een kind meer dan twee ouders heeft. Dr. Andrei Poama, universitair docent Filosofie bij Bestuurskunde aan FGGA, is een voorbeeld hiervan: samen met zijn vriend en de moeder van hun dochter, vormen zij een gezin van drie ouders. In hun constructie is Andrei ‘tata’ (Roemeens voor ‘papa’), zijn partner ‘papa’, de moeder ‘mama’, en leeft hun dochtertje een gedeelte van de tijd bij Andrei en zijn partner, en een gedeelte van de tijd bij haar moeder. Het gaat hier dus ook om intentioneel co-ouderschap*.

Uniek is deze constructie niet, zo leidt een kinderwens steeds vaker tot gezinssituaties waarin kinderen meerdere papa’s en/of mama’s hebben. Toch geldt voor de Nederlandse wet wat anders: juridisch gezien kan een kind maar twee wettelijke ouders hebben⁹. In een situatie zoals die van Andrei heeft het kind dus volgens de wet maar twee ouders, ook al heeft zij in de realiteit meer dan twee opvoeders.

Op dit moment geldt in Nederland dat naast de twee wettelijke ouders van een kind, een ‘extra’ ouder ook ‘deelgezag’ mag krijgen. Dit wordt ‘meeroudergezag’ genoemd en vormt een situatie waarin een deelgezagouder juridisch vastlegt dat deze maar in beperkte mate gezag heeft over het kind. Er bestaat dus wel een wettelijke grondslag voor de ‘extra’ ouder(s), maar het principe van meeroudergezag is sinds haar implementatie toch veel bekritiseerd. Zo zijn er praktische tekortkomingen die een deelgezagouder eerder benadelen in veel situaties. Als deelgezagouder heb je bijvoorbeeld geen beslisrecht, wat betekent dat je uiteindelijk weinig te zeggen hebt over de beslissingen die de twee wettelijke ouders nemen. En

dat beslisrecht kan heel erg belangrijk zijn in situaties waar het bijvoorbeeld gaat om medische beslissingen over het kind. Nog een voorbeeld is wanneer een van de volgerechtigde wettelijke ouders om het leven komt: dan gaat het ouderlijke recht niet zonder meer naar de deelgezagouder toe.⁹ Naast praktische tekortkomingen is er ook principieel bezwaar tegen het beleid: de wet ontkent eigenlijk nog steeds het bestaan van een derde of vierde ouder die op gelijke voet staat met de twee wettelijk erkende ouders. Zoals Andrei zegt: *“this is a battle of recognition for the parents”*. Je zit als meeroudergezin constant in de situatie waarbij je bij beslissingen over je kind moet verklaren en uitleggen wie en wat je bent en dat kan ongemakkelijk en belastend zijn. Andrei: *“you constantly need to justify your existence”*. Dat terwijl volgens hem het verschil tussen een meeroudergezin en een ‘standaard’ gezin helemaal niet zo groot is: *“there is almost in a sense something disappointing about meeting meerouderschap families because, we’re the same. I don’t see any difference between us and our nuclear** family friends. Our kids are just as messy, they cry just as much and sleep just as much”*.

“There is almost in a sense something disappointing about meeting meerouderschap families because, we’re the same”

Omdat het huidige beleid tekort schiet aan de behoeftes en belangen van meeroudergezinnen, pleiten o.a. COC Nederland en *Meer dan Gewenst* ervoor dat het rapport ‘Kind en ouders in de 21ste eeuw’, van Staatscommissie Herijking Ouderschap (SHO), doorgevoerd wordt. De SHO werd in 2014 opgericht om advies te geven over o.a. meerouderschapsbeleid. Ondanks politieke beloftes is het advies wat zij gaven in hun rapport in 2016, niet doorgevoerd.¹¹ Waarom dat zo is, is niet helemaal duidelijk. Juridisch gezien is er wel bezwaar tegen het rapport van de SHO en het wettelijk principe van meerouderschap. Dat heeft er voornamelijk mee te maken dat meerouderschap juridisch complex in elkaar steekt. Denk bijvoorbeeld aan zaken zoals fiscale bevoegdheden: welke ouder betaalt wat voor het kind, of hoe regel je een echtscheiding wanneer er meer dan twee opvoeders bij betrokken zijn?¹² Naast het juridische aspect van meerouderschap, moeten we ook niet de rol van onze cultuur in het Nederlandse beleid onderschatten.

*Co-ouderschap verwijst naar het samen opvoeden van een kind in aparte huishoudens⁸

**‘Nuclear family’ verwijst naar het ‘traditionele’ gezin waarin er één vader en één moeder is¹⁰

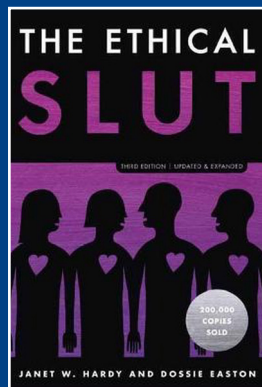
Lees- en luistertips:

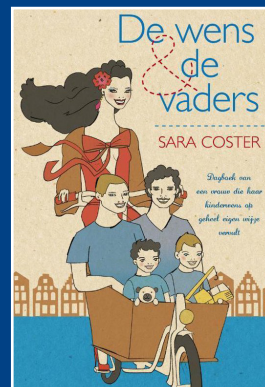
Podcast: De PolyamPodcast

Boek: De maakbare man, door Maxim Februari

Boek: The ethical slut, door Dossie Easton

Boek: De wens & de vaders, door Sara Coster

Het is in Nederland de norm dat een kind wordt opgevoed door twee ouders en daardoor trekken we wellicht sneller familieconstructies in twijfel die niet passen binnen die norm. Daarnaast is het opgroeien in meer dan één huishouden meestal pas van toepassing bij een echtscheiding waardoor co-ouderschap er ongewenst alsnog bij komt kijken. Hierdoor kan ook het idee van intentioneel co-ouderschap binnen het meerouderschapsprincipe een negatieve connotatie hebben, terwijl co-ouderschap op zichzelf niet per definitie slecht is en juist ook heel verrijkend kan zijn voor een kind, aldus Andrei.

Alhoewel er genoeg te zeggen valt over de juridische complexiteit van meerouderschap en culturele principes rondom opvoeding, wordt één belangrijke zaak vaak vergeten: door het beleid niet aan te passen en slechts twee wettelijke ouders te erkennen, wordt er vanuit gegaan dat meeroudergezinnen er dus niet zullen komen, althans niet volgens de wet. Maar dat klopt natuurlijk niet, want, of het nou juridisch erkend wordt of niet, meeroudergezinnen zoals die van Andrei zijn er al. Het gaat in deze kwestie dus niet om het voorkomen van iets, maar om het omgaan met een gezinsconstructie die al lang bestaat en in hoge nood is voor een juridische basis. Als het advies van de SHO wordt opgevolgd, zou bijvoorbeeld voorafgaand aan de zwangerschap wettelijk vastgelegd moeten worden in een 'meerouderschapsovereenkomst' hoe de drie of vier ouders vormgeven aan de opvoeding van het kind (denk aan schoolkeuze, sociale omgeving, etc.), hoe zij met conflictsituaties om zullen gaan en zelfs hoe zij om zullen gaan met een eventuele echtscheiding^{1,3}. In dit hele proces staat het kind centraal en gaat het dus vooral om de wettelijke bescherming van het kind. Andrei is een dergelijk proces ook doorgegaan met de twee andere opvoeders van zijn kind nog voordat zij verwekt was: zij hebben een jaar de tijd genomen om te bepalen of zij klaar waren voor het krijgen van een kind, en daarna nog eens een jaar besteed aan het maken van afspraken m.b.t. de opvoeding van hun kind. Andrei geeft hierbij aan dat het hem hier voornamelijk gaat om respect naar het kind toe. Het kind vormt het middelpunt van een meeroudergezin en de noodzaak voor passend beleid voor meeroudergezinnen zit hem daarin, dat het kind wettelijk beschermd wordt.

Andrei: *"at the core the most important question here is: how do you protect the kids?"*

Het rapport van de SHO ligt weer op tafel bij de huidige kabinetsformatie. Het wordt aankijken of meerouderschap deze kabinetsperiode wel gaat halen. *"There are people who grow up with one parent, there are people who grow up with two parents, and it's about high time for kids to be able to grow up with three or four parents"*, aldus Andrei.

Conclusie

We passen beleid over het algemeen aan op de normen en waarden van de heersende dominante cultuur. Zo is veel beleid geboren uit 'traditionele' Westers-christelijke principes die voor een groot deel de kern van onze samenleving vormen. Toch moeten we ons niet vergissen in hoe vloeiend en veranderlijk onze cultuur is. Toen ruim 20 jaar geleden het huwelijk werd opengesteld voor stellen van gelijk geslacht in Nederland vonden veel mensen dat ook enorm vooruitstrevend en revolutionair, terwijl we het tegenwoordig heel normaal vinden. In hoeverre kunnen we dus tegenwoordig nog wel stellen dat 'man' of 'vrouw' zijn, een monogame relatie hebben, en maar twee ouders hebben, nog 'normaal' is? Het beleid moet de veranderingen in de samenleving bij kunnen benen om mee te kunnen groeien met de belangen en behoeftes van de burgers. Waar die belangen hun plek zullen vinden in het aankomende kabinet, zullen we aan moeten kijken.

En onze rol als bestuurskundigen? We moeten 'uit onze bubbel stappen', wordt ons aangemoedigd in de interviews. We moeten constant dialoog opzoeken en gesprekken aangaan met zo veel mogelijk verschillende mensen en gemeenschappen. Alleen zo kunnen we begrijpen waar onze samenleving staat en kunnen we een zo representatief mogelijk beeld schetsen van de Nederlandse burgers. Zoals Isabeau zegt: *"maak beleid naar mensen, verzin geen redenen waarom ze niet mee zouden hoeven doen in het beleidsproces"*.

Zie bronnenlijst op p. 55

Column:

Nieuwe hokjes of oude scheidslijnen?

Drenis Bytyçi

Elke verkiezingsuitslag biedt minimaal een kabinetsperiode lang voer voor duiders. Ook de afgelopen Tweede Kamerverkiezingen brachten een aantal merkwaardigheden met zich mee. Voor het bespreken van de uitslag wordt vaak gekeken wie er gewonnen heeft: links of rechts. Iedereen voelt wel een beetje waar deze scheidslijn over gaat: het kopen van biologische pindakaas bij de Ekoplaza is een linkse hobby, investeren in vastgoed een rechtse. Toch is het nog erg moeilijk om alle politieke partijen echt in één van beide hokjes te plaatsen: waar staat bijvoorbeeld de ChristenUnie op dit spectrum? Na de verkiezingen kon ook geconcludeerd worden dat er sprake is van een nieuw spectrum, waar vooral de tegenstelling tussen kosmopolitisme en nationalisme centraal staat.¹

Het duiden van verkiezingsuitslagen betekent ook mensen indelen in groepen en hokjes. Men vraagt zich al gauw af: hoe hebben bijvoorbeeld de plattelanders, de mannen, de vrouwen, de praktisch opgeleiden, de Albanese Nederlanders of de Volkskrantlezers gestemd? Het blijft opvallend om te zien hoe voorspelbaar het stemgedrag binnen sommige groepen kan zijn. Ook in de campagnes deden sommige partijen ons herinneren aan praktijken die men vooral kent uit de tijd van de verzuiling op basis van religie of levensbeschouwing. In de jaren '30 van de vorige eeuw werd besloten dat de zendtijd op de radio verdeeld werd onder verschillende zuilen. Het huidige

“Het lijkt dan alsof in aanraking komen met ideeën waarmee men het oneens is, al snel als onprettig ervaren wordt”

“Niet de kracht van je argumenten, maar je herkomst gaat op deze manier weer een rol spelen in de samenleving en op de universiteiten”

omroepbestel is nog steeds een restant van deze verzuiling. Daarbij kwamen in aanloop naar de verkiezingen van 2021 verschillende politieke partijen, zoals Forum voor Democratie, de SP en SGP allemaal met hun eigen ‘journaal’ op YouTube. De algoritmes van grote sociale media leveren een grote bijdrage aan deze echokamers, door mensen vooral soortgelijke perspectieven te tonen. Het lijkt dan alsof in aanraking komen met ideeën waarmee men het oneens is, al snel als onprettig ervaren wordt. Uiteindelijk begon de nieuwe Kamer met 17 fracties, waarvan de meesten minder dan 10 zetels hebben en een specifieke groep lijken te willen vertegenwoordigen. En dan te bedenken dat de eerste drie afsplitsingen al een feit zijn!

Past deze nieuwe verzuiling niet in een bredere trend? Binnen het eerder besproken omroepbestel ziet men namelijk ook omroepen zoals Ongehoord Nederland (ON) en Omroep Zwart opkomen: omroepen die zich genoodzaakt voelen om op te komen voor een specifieke groep mensen. Identitaire scheidslijnen in de samenleving lijken dus steeds meer benadrukt te worden. Dit komt echter niet alleen vanuit rechts-populistische hoek; ook vanuit linkse en progressieve hoek komt dit voor. Zo wordt diversiteits- en inclusiviteitsbeleid steeds belangrijker gevonden. Niet alleen op nationaal niveau, maar ook op de universiteit ziet men dit steeds vaker terugkomen. Dit beleid heeft een nobele intentie: het bestrijden van elke vorm van discriminatie en het

voorkomen van kansenongelijkheid in de samenleving is erg belangrijk. Daarnaast is het bekend dat bedrijven en teams met een hoge mate van diversiteit op bepaalde vlakken beter functioneren. Beleid zou hierbij gericht moeten zijn op het bijeenbrengen van deze groepen: verzoening in plaats van verzuiling. Maar wat is hiervan terechtgekomen? Werken we niet juist naar verdeeldheid en een soort verzuiling toe? De bekende oude scheidslijnen van de verzuiling – liberaal, socialist, protestant, katholiek – lijken nu terug te komen in de vorm van allerlei nieuwe hokjes. Deze hokjes bemoeilijken de onderlinge uitwisseling van ideeën. Zo ervaren velen, zoals al eerder vermeld, ideeën waarmee men het oneens is als onprettig. Het wordt op sociale media ook steeds minder gewaardeerd als mensen uit een geprivilegieerde positie spreken over het leed van andere groepen uit de samenleving. Dat zij ook een empathisch vermogen zouden kunnen hebben, of in een ver verleden ook hetzelfde leed hebben gedeeld, wordt dan helaas snel vergeten. Een écht gesprek kan dan niet tot stand komen. Al snel beginnen bepaalde individuen namens een groep te spreken. Niet de kracht van je argumenten, maar je herkomst gaat op deze manier weer een rol spelen in de samenleving en op de universiteiten. Opmerkelijk hierbij is dat deze hokjes vaak juist aangemoedigd worden.

Nogmaals: aan goede intenties is er ongetwijfeld geen gebrek. We kunnen als maatschappij immers veel voordeel halen door alle diversiteit in ons land in te zetten en iedereen gelijke kansen te bieden. Het is alleen de vraag welke middelen er ingezet moeten worden voor dit doel. Merites, persoonlijke verdiensten en vaardigheden, zouden mijns inziens centraal moeten blijven staan. Maatregelen zoals die van de Technische Universiteit Eindhoven – waar wetenschappelijke vacatures alleen opengesteld werden voor vrouwen – gaan daar tegenin. Daarvoor werden ze overigens ook door het College van de Rechten van de Mens op de vingers getikt.² Een ander recent voorbeeld waar de merites-standaard niet de standaard bleek te zijn, is bij de Universiteit van Hull in Engeland. Zij besloten om studenten niet meer te bestraffen voor foutief taalgebruik, omdat dit een beperking vormde voor studenten uit minderheidsgroepen.³

“Het betuttelen van groepen mensen, of tot in het oneindige verzuilen, lijkt geen duurzame oplossing”

Bronnenlijst

- 1: Hofs, Y. (2021, 19 maart). De uitslagenkaart toont een groeiende polarisatie tussen nationalist en kosmopolieten. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/de-uitslagenkaart-toont-een-groeiende-polarisatie-tussen-nationalisten-en-kosmopolieten-b5b56972/>
- 2: College voor de Rechten van de Mens. (2020, 6 augustus). <https://mensenrechten.nl/nl/nieuws/college-oordeelt-over-voorkeursbeleid-tu-eindhoven>
- 3: IJzendoorn, P. (2021, 15 april). Foutloos taalgebruik? <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/foutloos-taalgebruik-elitair-en-homogeen-zegt-britse-universiteit-en-schrapt-vereiste-om-curriculum-te-dekoloniseren-b34610cf>
- 4: Özdi, Z. (2021, 22 april). Mijn hele leven ben ik tegengewerkt door witte progressieve Nederlanders. de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/mijn-hele-leven-ben-ik-tegengewerkt-door-witte-progressieve-nederlanders-bc009649/>
- 5: Dijkgraaf, R. (2021, 14 mei). Hokjesgeest. NRC. <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/05/14/hokjesgeest-a4043583>

Dit soort beleid en discours lijkt een soort ‘aangeleerde hulpeloosheid’ – een term dat men kent uit de psychologie – in de hand te werken. Door individuen in het hokje van dader en slachtoffer te duwen, werken we bij sommigen ook lage verwachtingspatronen in de hand. Oud-Tweede Kamerlid Zihni Özdi beschreef dit in een recente column in de Volkskrant ook wel als “progressieve kwezelarij der lage verwachtingen”.⁴ Deze lage verwachtingspatronen kunnen ervoor zorgen dat men niet meer gelooft in de mogelijkheid om ook zélf invloed te hebben op beleid. Een ‘self-fulfilling prophecy’, als het ware. Je denkt dus bepaalde mensen te helpen, maar je doet voor een aanzienlijk deel ook het tegenovergestelde.

In hoeverre is het dus raadzaam om de verschillen tussen mensen te benadrukken? Enerzijds lijkt daar dus wel reden toe te zijn. Dan kan men alle uniciteit en diversiteit tot uiting laten komen, en bepaalde vormen van ongelijkheid bestrijden. Anderzijds ook niet, omdat we ongekende niveaus van verdeeldheid kennen, die ook nog eens erg gesterkt lijken te worden in een tijd van nieuwe verzuiling. In ieder geval is het belangrijk dat we een goede manier vinden om met deze verschillen om te gaan. Het betuttelen van groepen mensen, of tot in het oneindige verzuilen, lijkt geen duurzame oplossing.

In zijn column ‘Hokjesgeest’ schreef hoogleraar Robbert Dijkgraaf: “We moeten ervoor waken de persoonlijke achtergrond te veel op de voorgrond te plaatsen en identiteit als een voorbestemming te zien. Het kan ook een vloek zijn waaraan je wilt ontsnappen”.⁵ Al met al moet men niet vergeten dat ieder hokje uiteindelijk bestaat uit individuen. Iedereen is een persoon met eigen culturele achtergrond en waarden, talenten en vaardigheden. Laten we zelfontplooiing hoe dan ook niet tegenwerken. Het zou betreurenswaardig zijn, als men denkt daar een eigen zuil voor nodig te hebben.

Globalisme versus nationalisme

Een terugkeer naar ideologieën zichtbaar in het klimaatdebat (?)

Sebastiano Pinna

Rebecca Plas

Ideologie is wedergekeerd. Het huidige politieke klimaat is niet altijd meer te duiden door ‘links’ en ‘rechts’ tegenstellingen. Ten grondslag van politieke opvattingen liggen veelal ideologische argumenten. Globalisme versus nationalisme: argumenten voor internationale samenwerking versus argumenten voor een nationale aanpak en identiteit. Het maatschappelijk debat is dan ook gepolariseerd geraakt: hoe in de jaren '90 juist het politieke midden werd opgezocht, is er nu een verschuiving voltrokken naar de uitersten van het politieke spectrum.¹ In het klimaatdebat zijn globalistische en nationalistische argumenten duidelijk zichtbaar. Hieronder volgen twee betogen vanuit beide ideologische spectra. Sebastiano betoogt de aanpak van klimaatverandering vanuit een globalistische visie en Rebecca betoogt de aanpak van klimaatverandering vanuit een nationalistische visie. Afsluitend wordt uiteengezet hoe een nationaal burgerforum een manier is om deze gepolariseerde tegenpolen te verenigen.

“Hoe in de jaren ‘90 het politieke midden werd opgezocht, is er nu een verschuiving voltrokken naar de uitersten van het politieke spectrum”

Een globalistische blik op klimaatbeleid

door Sebastiano Pinna

De vervaging van het links-rechts denken lijkt in het debat over klimaatverandering niet meer dan wenselijk. Laten we een ding helder krijgen: je hoeft niet links noch rechts te zijn om klimaatverandering een

probleem te vinden. Het fundamentele debat erover heeft zelfs weinig met politiek te maken. Iedereen wil toch schone lucht? Iedereen wil toch een goed functionerend ecosysteem, waarbij de natuur zichzelf in balans kan houden om extreme weersomstandigheden te beperken? Iedereen wil toch dat ons nageslacht - alhoewel waarschijnlijk met 2 miljard meer dan nu - een net zo welvarend leven kan leiden als wij hebben gehad? Of je nou rechts of links ‘bent’, een energietransitie die wereldwijd zorgt voor bbp-verhoging, een groei aan banen met zich meebrengt en groei in het menselijk welzijn bewerkstelligt (o.a. beperking van impact van klimaatrampen en van luchtverontreiniging), is bewijs genoeg dat klimaatbeleid geen ‘linkse’ bezigheid is, wat vaak wel wordt gedacht.² Dit links-rechts denken is irrelevant voor de klimaatdiscussie, terwijl ideologische visies op de aanpak van klimaatverandering veel relevanter zijn. In deze paragraaf betoog ik dat internationale samenwerking in de context van globalisering de juiste aanpak is om klimaatverandering wereldwijd het hoofd te bieden.

“Naarmate de wereld blijft veranderen en we steeds meer met elkaar verbonden raken, zal globalisering zowel voordelen als nadelen met zich meebrengen, maar hoe dan ook: het is hier en het gaat niet weg. Stay global”, vatte Barack Obama bondig samen in zijn toespraak aan de University of Massachusetts in 2006. De voordelen van globalisering op economisch vlak zijn evident: het zorgt voor enorme economische groei, en de positieve effecten voor bijvoorbeeld de Europese Unie zijn onmiskenbaar: lagere heffingen, werkgelegenheid en enorme toename van export. De nadelen van diezelfde globalisering worden veelal herleid tot de negatieve externaliteiten, in

het bijzonder klimaatverandering. Klimaatverandering kan worden gezien als de keerzijde van globalisering. De wereldwijde industrialisatie heeft aantoonbaar geleid tot de klimaatproblematiek. Naarmate economische en politieke globalisering stijgt, groeit de CO₂-uitstoot immers mee.³ Opwarming van de aarde en ecologische achteruitgang zijn onlosmakelijk verbonden met de expansie van de wereldeconomie

“Het bestrijden van klimaatverandering vereist een globale lange termijn-aanpak, die het belang van de markt overschrijdt en grenzen legt aan hoe ver die markt mag reiken, zodat economieën koolstofvrij kunnen worden gemaakt”

vanaf de jaren 50, de ‘Great Acceleration’. De snelle stijging van sociaaleconomische indicatoren, bbp-groei, en verstedelijking als gevolg hiervan houden oorzakelijk verband met de stijgende CO₂-emissies en verslechtering van het milieu.⁴ Dit laat sommige groepen, waaronder Extinction Rebellion, onverlet om het standpunt in te nemen dat economische groei tot op zekere hoogte een halt moet worden toegevoegd. Een zeer kritische blik op globalisering is in ieder geval onvermijdelijk. Britse investeerder Jeremy Grantham vat het mooi samen: “We kappen onze bossen, we putten onze bodem uit, we vervuilen en verspillen ons water, en we maken een open riool van onze atmosfeer. Dat vind je alleen niet terug op begrotingen en belastingaangiften”.⁵ De kapitalistische globalistische systemen verlangen naar meer en meer, maar rekenen niet af met de impact op ons milieu en klimaat. Het kan vreemd doen voorkomen dat veel groepen en politieke partijen die klimaatverandering willen oplossen, tegelijkertijd juist voorstander zijn van meer globalisering en internationale samenwerking, terwijl dat systeem juist disproportionele impact heeft gehad op het klimaat. Toch betoog ik dat een globalistische bril de enige juiste manier is om te kijken naar het oplossen van klimaatverandering. Volgens wetenschapper Jeremy Green is een herziening van het globalistische systeem wel noodzakelijk, om die zodanig aan te wenden dat de oplossing van het klimaatprobleem contra-intuïtief juist ligt in globalisering⁶.

Een nationale visie is in ieder geval te beperkend, vind ik. Het bestrijden van klimaatverandering vereist namelijk een globale lange termijn-aanpak. Een aanpak die het belang van de markt overschrijdt en grenzen legt aan hoe ver die markt mag reiken, zodat economieën koolstofvrij kunnen worden gemaakt. Een land op zichzelf

gaat dat nooit en te nimmer bewerkstelligen. Daarvoor zijn onze landen en economieën te zeer verbonden⁶.

Tevens latende gevolgen van klimaatverandering onverlet dat een gezamenlijke aanpak noodzakelijk is. Enorme stromen aan klimaatvluchtelingen worden verwacht, waar de hele wereld mee te maken zal hebben. We mogen hopen dat de komende decennia het oplossen van klimaatverandering impact gaat hebben op hoe onze duurzame economie vorm zal krijgen, in plaats van dat onze economie nog meer invloed gaat hebben op klimaatverandering. We moeten onze economische en politieke systemen aanpassen aan de klimaatverandering. De klimaatverandering kan bijvoorbeeld leiden tot meer aandacht voor R&D en duurzame technologieën, waarbij internationale actoren samen hun krachten kunnen bundelen om dit te bewerkstelligen. Klimaatverandering moet niet zozeer de ondergang of het stoppen van mondiale economische groei betekenen, maar de opbloei van duurzame groei en een wereldwijde groene economie. De fossiele brandstoffen, die ongekende injecties hebben gegeven aan de wereldeconomie en gezorgd hebben voor wereldwijde welvaart, raken op. Het gebruik en de verspreiding van die fossiele brandstof is tevens mogelijk geweest door globalisering: zonder globalisering hadden we in Europa nooit Russisch aardgas en Saoedische olie kunnen gebruiken. Datzelfde vernuft om dat te bewerkstelligen moet nu opnieuw gebeuren: gebruik globalisering om duurzame energie, technologie en kennis wereldwijd te verspreiden. Globalisering heeft de hedendaagse economische systemen klimaatonvriendelijk verbouwd, maar heeft potentie om de toekomst duurzaam en klimaatvriendelijk te vormen.

“Klimaatverandering moet niet de ondergang van mondiale economische groei betekenen, maar de opbloei van duurzame groei en een wereldwijde groene economie”

Een nationalistische blik op klimaatbeleid

door Rebecca Plas

Nationalisme heeft een nare bijsmaak door gebeurtenissen uit het verleden. Echter zijn beide uitersten zeer problematisch, zo ook de anti-nationalistische houding die natiestaten de laatste decennia hebben aangenomen. Enerzijds heeft nationalisme betrekking op de nationale identiteit en cultuur, anderzijds op de democratische rechtsstaat, met name voor dit artikel relevant. Door globalisme, specifiek gezegd het supranationalisme van de Europese Unie, zijn Europese natiestaten afgebrokkeld. De EU creëert bindende wetgeving door middel van verordeningen, richtlijnen en besluiten. Ook het Europees Hof van Justitie doet bindende uitspraken. Veel uitspraken van het Hof hebben dan ook enorme impact gehad op de vorming en integratie van de EU, zonder dat er democratische instituten aan te pas zijn gekomen. Het intergouvernementele aspect van de Unie, zichtbaar in de Europese Raad en de Raad van Ministers, valt bovendien als weinig democratisch aan te merken. De Nederlandse bevolking stemt immers eens in de vier jaar op (hoogstwaarschijnlijk een deel van) een partijprogramma. Hierbij doen we onze eerste compromis. Vervolgens wordt er een coalitie gevormd waarbij standpunten worden uitgeruild; weer leveren we in. Tot slot komt de Europese laag, waarbij 27 lidstaten gezamenlijk tot beleid komen. Hoe kunnen we nog verwachten dat deze besluiten een afspiegeling zijn van de wil van het Nederlandse volk?

“Zowel de supranationalistische als de intergouvernementele werkwijze van de EU ondermijnt de centrale besluitvormingsmacht: de Nederlandse bevolking”

Soevereine natiestaten zijn essentieel voor het bestaan van de democratische rechtsstaat. Democratie is het idee dat de besluitvormingsmacht direct dan wel indirect bij het volk ligt. De eerder beschreven werkwijze van de EU ondermijnt de centrale besluitvormingsmacht: de Nederlandse bevolking. Een voorbeeld betreft het Nederlandse stikstofbeleid wat van de een op de andere dag op de schop moest door Europese natuurreggeving. Als gevolg kwamen bouwprojecten stil te liggen en bouwvergunningen mochten niet meer worden uitgegeven. En dat terwijl Nederland te maken heeft met de grootste wooncrisis ooit. Het was een van de belangrijkste thema's bij de landelijke verkiezingen van maart 2021. Overigens is het opvallend dat het beoogde

doel van de stikstofbeleid is Natura 2000-gebieden te beschermen, terwijl daar dan weer wel windmolens in worden geplaatst (zie bijv. windpark Oude Maas, Zuid-Holland)⁷. Prettig voor het klimaat, wat minder voor de natuur. Maar ook het plaatsen van windturbines ‘in de achtertuin’ levert regelmatig weerstand op, zelfs van GroenLinks-stemmers.⁸ Als zelfs de achterban van de groenste politieke partij niet tevreden is over het plaatsen van groene energie, kan wel gesteld worden dat er echt iets fundamenteels misgaat met het klimaatbeleid. Hieruit blijkt in ieder geval dat de uitvoering van klimaatbeleid lokaal problemen oplevert, waarbij de burger betrokken moet worden.

Daarentegen wijs ik het idee dat nationalisme en internationale samenwerking niet samen zouden gaan van de hand. In de manier waarop globalisten en nationalistten willen samenwerken, zit het verschil. Mijn visie is: samenwerking, ja; supranationalisme, nee. Immers is internationalisme (samenwerking tussen staten) iets anders dan supranationalisme (besluitvorming door een autoriteit ‘boven’ de staten). Grensoverschrijdende problematiek zoals klimaatverandering leent zich juist voor samenwerking tussen sterke natiestaten, waar democratie hoog in het vaandel staat, waar de regering weet hoe de burger tegenover klimaatverandering en -beleid staat. Hiervoor zijn naar mijn mening vormen van directe democratie nodig, als aanvulling op de representatieve democratie. Geen supranationale ‘Green Deal’, maar internationale afspraken, zoals het Klimaatakkoord van Parijs, maar dan liever wel met een democratische grondslag in nationale referenda of burgerfora. Daarbij komt natuurlijk dat het ook daadwerkelijk nut heeft wanneer er internationaal samengewerkt wordt (lees: de grootste vervuilers meedoen) om klimaatverandering tegen te gaan. Wij sluiten de kolencentrales, terwijl China ze bijbouwt. Bovendien lijkt het logisch om te stellen dat nationalistische, migratie-kritische politieke partijen baat hebben bij klimaatbeleid, aangezien zo wellicht grote stromen klimaatvluchtelingen voorkomen kunnen worden. Ook voor conservatieve partijen zou het van belang moeten zijn wegens de toekomst van de volgende generaties. Maar is dit vanuit nationalistisch oogpunt wel zo logisch? Het KNMI berichtte onlangs dat het doel van het Klimaatakkoord van Parijs, minder dan twee graden opwarming, mogelijk al onvermijdelijk is.⁹ Is het dan verstandig om miljarden uit te geven aan mitigatie alleen? Of kan er daarbij ook ingezet worden op klimaatadaptatie en subsidies voor onderzoek en innovatie? Zo zou Nederland internationaal koploper kunnen worden op dit gebied. Kortom, naar mijn inziens is een nationalistische blik op het klimaatbeleid zo gek nog niet.

*“Zeg ja tegen
internationalisme,
zoals
klimaatakkoorden,
en nee tegen
supranationalisme,
zoals de
ondemocratische
Green Deal”*

Delibereer!

Veel debatten zijn gepolariseerd of gepolitiseerd. Bijvoorbeeld in het klimaatdebat, waarbij vaak een overdreven klimaatactivist wordt gepositioneerd tegenover een -scepticus die het probleem ontkent. Ook in dit artikel wordt de problematiek geduid vanuit twee zeer verschillende visies: vanuit een globalistische en een nationalistische visie. De werkelijkheid is echter veel complexer en weerbarstiger: over het hele spectrum zijn mensen die het wel belangrijk vinden, maar bang zijn de transitie niet te kunnen betalen. Mensen die er inhoudelijk niet veel van weten. Mensen die het thema (nog) niet interesseert. Mensen die het wel interesseert, maar op dagelijkse basis met heel andere dingen druk zijn. Of een combinatie hiervan. Kortom, de politisering van dergelijke debatten vindt ons inziens voornamelijk plaats in de media en de politiek om de achterban tevreden te stellen. Terwijl burgers zelf misschien wel makkelijk uit discussies kunnen komen, via mogelijkheden om met elkaar in gesprek te gaan. Noodzakelijk is dan ook dat er een burgerforum komt, zoals de commissie-Brenninkmeijer adviseert. Hier kunnen willekeurig gelote burgers tezamen komen en gezamenlijk in debat gaan over de beste wijze van klimaatbeleid. Dit moet dus een echte afspiegeling zijn van de samenleving, waarbij ook de ‘moeilijke’ gevallen, zoals klimaatsceptici of -critici, net zo goed deel moeten uitmaken van het burgerforum. Onderzoek wijst uit dat het proces in burgerfora van met elkaar om de tafel zitten, ertoe bijdraagt dat verschillen van inzicht voor een belangrijk deel overbrugbaar worden.¹⁰ De creatieve inbreng van een diverse groep burgers leidt ook vaak tot passende en werkbare oplossingen voor problemen, door uiteenlopende kennis, ervaring en achtergronden. Die creativiteit komt vaak niet voort

uit de bureaucratische ambtelijk-bestuurlijke tafels die ingegeven zijn door consultants en lobbyisten¹⁰.

Het is belangrijk dat de samenleving betrokken is bij het bedenken en ook uitvoeren van het klimaatbeleid, want welke visie je er ook op nahoudt, klimaatbeleid en de aanpak van klimaatverandering zijn wereldwijde realiteit. Op deze wijze worden verschillen niet uitvergroot, maar opgelost, om een toekomstig duurzamesamenleving te creëren die voor iedereen werkt.

“Noodzakelijk is dat er een burgerforum komt, zoals de commissie-Brenninkmeijer adviseert. Hier kunnen willekeurig gelote burgers tezamen komen en gezamenlijk in debat gaan over de beste wijze van klimaatbeleid”

Zie bronnenlijst op p. 55

bron: Interfaith Philadelphia

Blijven denken: de Neoliberalistische Revolutie

Marc Visser

In 2021 kunnen Mark Rutte en de VVD weer een verkiezingswinst opstrijken. Al was daar weinig verbazing over. Nederland heeft al jaren vertrouwen in Mark Rutte, en in het verlengde daarvan de ‘pragmatische’, marktgerichte politiek die door hem en zijn partij gevoerd worden. Naast de VVD hebben ook de andere liberale partijen veel zetels kunnen oogsten. En dit is niet de eerste keer dat het neoliberalistische gedachtegoed veel zetels wint bij de Tweede Kamer verkiezingen. Naast de kabinetten Rutte kunnen ook de kabinetten Balkenende, Kok en Lubbers goed worden geplaatst onder het neoliberalistische gedachtegoed. In de tijd van Lubbers I tot Rutte III is er veel veranderd in de Nederlandse maatschappij; nagenoeg alle overheidsbedrijven zijn geprivatiseerd, een varia aan overheidstaken zijn gedecentraliseerd en burgers worden steeds meer geacht zelfredzaam te zijn.

Na veertig jaar neoliberalistisch beleid wordt het eens tijd om goed te reflecteren op de neoliberalisering van de samenleving, en de kosten en baten nogmaals goed af te wegen.

Neoliberalisme

Neoliberalisme gaat, zoals de naam al verraad, over het ‘nieuwe’ liberalisme. De naam neoliberalisme is tegenwoordig misschien een beetje misplaatst aangezien het neoliberalisme zijn oorsprong kent uit de jaren ‘30. Het neoliberalisme benadrukt de rol van de overheid in het creëren en behouden van een vrije markt. Hiermee breekt het neoliberalisme van het laissez-faire, ‘alles mag’, kapitalisme. Anders als het laissez-faire of klassiek liberalisme beschouwt het neoliberalisme de markt als ‘maakbaar’.

“Laissez-faire kapitalisme is de vorm van kapitalisme dat in de 19de eeuw prevalent was in Europa en de Verenigde staten. In deze vorm van kapitalisme wordt wetgeving zo veel mogelijk geminimaliseerd en de markt losgelaten om zichzelf te reguleren”

De neoliberale beweging kan worden ingedeeld in twee (ideologisch) verschillende scholen: de Duitse en Amerikaanse school. Deze scholen zijn ontstaan als tegenbewegingen voor verschillende maatschappelijke en politieke ontwikkelingen in eigen land. Het Duitse neoliberalisme is ontstaan als een tegenbeweging op nazisme. Het Amerikaanse neoliberalisme is daarentegen gemunt tegen de Keynesiaanse school en het uitbreiden van gouvernementele taken. Hierdoor hebben de verschillende scholen ook andere manieren van kijken naar overheidsinterventie. De Duitse school bepleit een overheid gelegitimeerd door de markt. Hierbij staat de overheid onder controle en supervisie van de markt. De Amerikaanse school is gefundeerd uit de principes van het klassiek liberalisme en bekritiseert met name de marktverstoringende rol van de overheid. Net als bij het klassieke liberalisme worden de fundamenteën van het liberalisme omarmt: individuele vrijheid, individuele eigendom en marktvrijheid. Het neoliberalisme onderscheidt zichzelf in het aanzien van corporatie en de werknemer. De werknemer ontvangt inkomsten aan de hand van zijn menselijk kapitaal. Hiermee is de arbeid niet zozeer een algemeen goed,

maar een persoonlijke onderneming. Zo kunnen we individuen als corporaties beschouwen en corporaties als individuen. Met deze nieuwe visie op de samenleving kan het liberalistische gedachtegoed van vrijheid ook worden toegepast op de corporaties.¹

Het Nederlandse marktdenken

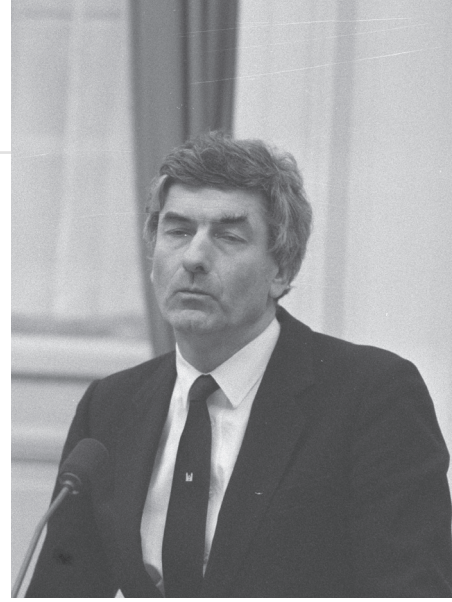
Voordat het neoliberalisme zich ontwikkelde als de dominante economische filosofie was het Keynesiaanse model de breedst geaccepteerde theorie. Het Keynesiaanse model is een economische theorie om stabiele economische groei te verwezenlijken. Volgens Keynes, schrijver van het Keynesiaanse model, kan stabiele economische groei worden gecreëerd door het voeren van anticyclisch beleid. Anticyclisch beleid is beleid waardoor overheidsuitgaven worden aangejaagd in tijden van economische laagtij. Denk bijvoorbeeld aan de groei van uitgave aan uitkeringen bij een hoge werkloosheid. Het Keynesianisme heeft met deze gedachten de basis van de verzorgingsstaat gevormd.

Terwijl het Keynesianisme de Nederlandse maatschappij volledig hervormde, begon een tegenbeweging zich te ontwikkelen. De tegenbeweging, bestaande uit zelfbenoemde neoliberalen, vestigde zichzelf eerst bij de liberale en christelijke partijen maar weet destijds nog geen politieke invloed te uiten. De politieke ‘window of opportunity’ zal pas openen wanneer de stagflatie crisis zich afspeelt aan het einde van de jaren ‘70. De stagflatie crisis duidt op de periode waarin de inflatie steeg en de economie kromp. In eerste instantie is de crisis veroorzaakt door de oliecrisis die zich in het begin van de jaren ‘70 afspeelde, en is verder verergerd door de stijgende rente voor consumenten en bedrijven. Hoe meer de economie kromp, hoe groter het begrotingstekort. Hoe groter het begrotingstekort, hoe hoger de rente.²

“De kabinetten onder Lubbers waren de eerste die het pad naar de privatisering hebben ingeslagen maar zeker niet de laatste.”

De economische malaise van eind jaren ‘70 heeft niet alleen plaatsgevonden in Nederland, maar ook in veel andere westerse landen. Dit heeft gezorgd voor grote heroverwegingen van economisch beleid over de gehele westerse wereld. Het aanzien van de overheid verandert en de institutionele en politieke stroming begint zich naar het neoliberalisme te sturen. Het neoliberalisme begon daardoor zijn intrede te maken in de politiek. Er kwam brede ondersteuning voor het verkleinen van de overheid. De ideologische ontwikkeling in Nederland

uitte zichzelf politiek voor het eerst in de ‘no-nonsense’ kabinetten van Lubbers. Onder het bewind van Lubbers werden staatsbedrijven in de industrie, telecommunicatie en nationale postbedrijven geprivatiseerd. De kabinetten onder Lubbers waren de eerste die het pad naar de privatisering hebben ingeslagen maar zeker niet de laatste. De kabinetten hebben vrijwel alle publieke sectoren geprivatiseerd. Ook werd er een steeds grotere focus gelegd op ‘new public management’ in de publieke sector.³

Wat heeft het neoliberalisme nou opgeleverd?

Om te beginnen is het nuttig om te kijken naar een van de basisprincipes waar het beleid op was gericht; het verkleinen van de overheid. Als we kijken naar het aantal ambtenaren in dienst dan kunnen we zien dat de opkomst van neoliberalisme wel degelijk heeft geleid tot een stagnatie van de groei. Waar het overheidsapparaat tussen 1970 en 1980 met zo een grofweg 30 duizend werknemers groeide, is dit tussen 1980 en 2010 nagenoeg hetzelfde gebleven.⁴ Mede hierdoor is de overheid er ook in geslaagd om de totale collectieve overheidsuitgaven te verminderen. In 2003 besteedde de overheid 12 procent minder aan collectieve goederen als in 1983 (ten opzichte van het BBP).⁵

Naast het verkleinen van de overheid zou het liberaliseren van de publieke sector ook leiden tot verbeteringen: er zou meer ruimte zijn voor organisaties om zichzelf te innoveren, transparanter te zijn, en bovenal effectiever te zijn. Eerst het laatste. Hoewel veel verschillende collectieve sectoren minder zijn gaan uitgeven, valt er bij de levering van de publieke goederen vaak nog veel te wensen over. De thuiszorg is hiervan een goed voorbeeld. De zorg heeft sinds het privatiseren een toename gezien aan de administratieve druk en regeltjes. Dit leidt in sommige situaties tot ondoelmatigheden. Wim Dekker schetst een scenario in de wijkverpleging; *‘Wijkverpleegkundigen smeren alleen brood als de betrokken oudere zelf niet in staat is te eten. Brood smeren terwijl de oudere zelf kan eten, mag niet. Daarvoor zijn die verpleegkundigen te duur. Daarvoor heb je huishulpen. [...] Opmerkelijk genoeg mogen die huishulpen ouderen niet te eten geven. Eten geven is een verpleegkundige handeling. [...] Het gevolg hiervan is dat wijkverpleegkundigen en huishulpen elkaar tegenkomen in hetzelfde huis, soms op hetzelfde*

bron: EU2017EE via flickr.com

tijdstip, om elkaar aan te vullen in de zorg voor die ene oudere'.⁶ Ook op het gebied van transparantie vallen er nog wat punten op te merken. Sinds de privatisering van verschillende publieke sectoren zijn er gevallen geweest van kartelvorming en ander marktfalen. En anders dan vóór de privatisering is het nu moeilijker om verantwoording af te dwingen. Tot slot is het belangrijk om te kijken naar de werknemers in de publieke sector. De werknemers in de publieke sector hebben veel te maken met hoge werkdruk, sterk bureaucratisme en lage lonen. Het werken in de publieke sector wordt hierdoor ook minder aantrekkelijk voor jongeren die

een carrièrepad moeten kiezen. Dit uit zich ook in het grote werknemerstekort.

Conclusie

Het neoliberalisme heeft bij veel publieke organisaties een positief effect gehad op de effectiviteit van de organisaties. De gedachten om overheidsbestedingen in controle te houden is ook helemaal geen slechte. Er ontstaan alleen problemen wanneer het efficiëntiedenken ten koste gaat van het leveren van collectieve goederen. Het leveren van collectieve goederen zal, geprivatiseerd of niet, toch onder de verantwoordelijkheid van de overheid vallen. Het is daarom ook noodzakelijk om te blijven evalueren of de huidige configuratie nog de gewenste resultaten oplevert. Ook als dit betekent dat bepaalde ZBO's weer genationaliseerd moeten worden.

Bronnenlijst

1. Carolyn Hardin (2014) Finding the 'Neo' in Neoliberalism, Cultural Studies, 28:2, 199-221
2. Oudenampsen, M. (2018). Een stille revolutie? Neoliberalisme in de Polder. Positie en strategie vakbeweging, 10-16.
3. Stellinga, B. (2012). Dertig jaar privatisering, verzelfstandiging en marktwerking. Den Haag: Amsterdam University Press.
4. Van Der Meer, F. (2012). Voorwaarden, waarborgen en ambtenaren : De consequenties van de opkomst van de voorwaardenscheppende staat voor de publieke dienst gezien vanuit historisch en internationaal vergelijkend perspectief. Leiden: Universiteit Leiden.
5. Kuhry, B., Pommer, E., & Eggink, E. (2006). Prestaties van de publieke sector. In Jaarboek Overheidsfinanciën 2006 (pp. 197-224). Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
6. Dekker, W. (2019, Oktober 7). Help ons van de marktwerking af. Nederlands Dagblad, pp. 12-13.

Tijd voor een update?

De opkomende digitale wereld binnen een bestuurlijke context

Marc Visser & Sander Kieboom

De wereld is aan het veranderen. Technologie krijgt een steeds grotere rol in ons leven, en nieuwe grote technologische ontwikkelingen verschijnen alweer aan de horizon. Om de snelheid van deze ontwikkeling te verbeelden hoeven we enkel terug te blikken op de afgelopen twee decennia. Mobiele telefoons, persoonlijke computers en sociale media zijn van de uitzondering naar de standaard gegaan. Hiermee is de manier waarop wij werken, nieuws consumeren, shoppen en sociaal contact onderhouden fundamenteel veranderd. Als we naar de toekomst kijken, lijkt deze ontwikkeling niet af te vlakken. Deze nieuwe technologieën hebben geleid tot verbeteringen in de maatschappij, maar leiden tegelijkertijd tot nieuwe vraagstukken. De overheid dient nauw betrokken te zijn bij deze nieuwe werkelijkheid en zou moeten sturen op het verminderen van welvaartsverlies en negatieve externe effecten.

Technologie en algoritmisch bestuur

Veel belangrijke beslissingen die in het verleden door mensen werden genomen, zijn nu door computersystemen en algoritmes vervangen. De efficiëntie en nauwkeurigheid van geautomatiseerde besluitvorming, zorgt ervoor dat dit domein blijft groeien in zowel de private als de publieke sector. Zelfs alledaagse activiteiten omvatten nu complexe geautomatiseerde beslissingen. Alles, van auto's

Zie bronnenlijst op p. 55

tot huishoudelijke apparaten, berusten nu op gedigitaliseerde systemen als onderdeel van de normale werking. De verantwoordingsmechanismen en wettelijke normen die de besluitvormingsprocessen regelen, hebben echter geen gelijke tred gehouden met de technologie. De instrumenten die momenteel beschikbaar zijn voor beleidsmakers, wetgevers en rechtbanken zijn in de eerste plaats ontwikkeld om toezicht te houden op menselijke besluitvormers. Veel waarnemers hebben betoogd dat de huidige kaders niet goed zijn aangepast aan situaties waarin een mogelijk onjuiste, ongerechtvaardigde of oneerlijke uitkomst uit een algoritme voortkomt.¹

Hoe algoritmes kunnen leiden tot 'ongekend onrecht' hoeft men enkel te kijken naar de Toeslagenaffaire. Zo werd op basis van een geautomatiseerd risicoselectiesysteem besloten welke toeslagaanvragen aan extra controle werden onderworpen. De algoritmes, welke de basis vormden voor dit systeem, gebruikten een dubbele nationaliteit als één van de selectiecriteria. De wenselijkheid van zulke criteria heeft tot veel maatschappelijk en politiek debat geleid. Zo was het (gedeeltelijk) delegeren van besluitvorming aan algoritmes onderwerp van discussie.² Leidt het (gedeeltelijk) delegeren van besluitvorming aan algoritmes niet tot onwenselijke situaties? Is de mens hier niet transparanter, capabeler maar vooral humaner in?

De trend van digitalisering en de inzet van nieuwe technologieën voor het publieke belang lijkt sterk door te zetten. Ambtenaren en politici staan hierdoor voor de uitdaging om binnen dit krachtenveld beleid te ontwikkelen over hoe er dient te worden omgegaan met de ruim beschikbare data van menig Nederlander. Binnen de publieke sector blijkt hier steeds meer aandacht voor te zijn en wordt er actief gezocht naar ‘best practices’, wat als gevolg heeft dat er zowel succesvol als minder succesvol beleid wordt geproduceerd. Het belangrijkste is dat de publieke sector zich heeft uitgesproken om te streven naar de succesvolle ethische incorporatie van algoritmes.³ De recente verhooren van jonge techgiganten in de VS door veelal grijze politici, geven echter blijk van de te overbruggen kloof tussen technische expertise en beleidsmatige kennis.⁴ De digitalisering leidt tot nieuwe morele dilemma’s, welke in publieke discussies beslecht moeten worden. Zo is, en naar alle waarschijnlijkheid blijft, het balanceren van meerdere publieke waarden en belangen zoals effectiviteit, transparantie en veiligheid een uitdaging binnen dit domein.⁵

“De publieke sector heeft zich uitgesproken om te streven naar de succesvolle ethische incorporatie van algoritmes”

Een ander voorbeeld hoe complexe data-technieken het centrale maatschappelijk debat innamen betrof de discussie rondom de Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017 (Wiv). Centraal binnen dit debat stond de balans tussen de bescherming van nationale veiligheid en de waarborging van de rechtsbescherming van de burger. Deze discussie bereikte haar hoogtepunt toen er een raadgevend referendum plaatsvond over de wenselijkheid van de Wiv. Specifiek werd er binnen dit debat stilgestaan bij de mogelijkheid om op grote schaal data te verwerven, de zogenaamde bulkdata.⁶ Deze data heeft betrekking op vele personen en organisaties welke niet noodzakelijk onderwerp van onderzoek zijn noch dat ooit zullen worden. Deze data kan verkregen worden door middel van een nieuwe bevoegdheid namelijk onderzoeksopdrachtgerichte interceptie. De verwerking van deze en andere data vindt plaats door onder andere geautomatiseerde data-analyses (GDA). Deze GDA kunnen simpele zoekslagen uitvoeren zoals het nalopen van een telefoonnummer

maar ook complexere technieken zoals ‘profiling’.⁷ De uiteindelijke uitslag van het referendum was dat 49,4% van de kiezer tegen de wet stemde en 46,5% voor.⁸ Naar aanleiding van deze uitslag werd de wet aangepast, waarbij voornamelijk de eisen rondom bulkinterceptie en de verwerking daarvan werden aangescherpt.⁹

Uit diverse evaluatierapporten blijkt echter dat de Wiv haastig en onder grote politieke druk tot stand is gekomen, wat nadelige effecten heeft gehad op de slagkracht van de AIVD en MIVD.¹⁰ Zo stelt de Evaluatiecommissie Wiv 2017: “dat voor bepaalde termen de definitie expliciet in de wet noch toelichting staat”.⁹ Mede door het haastige wetgevingsproces is er een gebrek aan heldere afbakening van de wettelijke en technische begrippen. Hierdoor werd het aan onder andere de AIVD en haar toezichthouders overgelaten om invulling te geven aan deze begrippen. Beide partijen hebben met de beste intenties, voor nationale veiligheid en de rechtsbescherming van de burger, invulling gegeven aan deze wettelijke en technische begrippen. Zij zijn het echter principieel oneens geworden over de interpretatie van de opengelaten wettelijke begrippen rondom de verwerking van bulkinterceptie door GDA. Gegevensverwerking van metadata uit bulkinterceptie door GDA is als zodanig tot een patstelling gekomen.⁹

Als deze nieuwe technologie bestuurbaar en uitvoerbaar moet blijven, dient er bij het wetgevingsproces aandacht te zijn voor de technische finesses van deze materie. De GDA-discussie is dus niet slechts een onderwerp voor een juridische debat, want uiteindelijk wordt op basis van deze analyses besloten over de veiligheid van ons land en daarmee mensenlevens.

De dilemma's van morgen

Naast digitalisering zijn er ook andere technieken die om aandacht van de bestuurders vragen, met name als we kijken naar de toekomst. Kijken naar de toekomst kan niet zonder rekening te houden met kunstmatige intelligentie. Kunstmatige intelligentie, ook wel bekend als AI of artificiële intelligentie, is een technologie die gericht is op het leren van diverse (complexe) doelen. Kunstmatige intelligentie gaat over de gehele tak van informatica die gericht is op kunstmatig leren. Kunstmatige intelligentie bootst het natuurlijke proces van leren na, door een digitaal neurale netwerk te vormen en deze door middel van 'survival of the fittest' te trainen.¹¹ In potentie kan kunstmatige intelligentie een revolutionaire technologie zijn. Tijdens een conferentie bij het World Economic Forum (2020) beschrijft Google CEO Sundar Pichai AI als: "the most profound thing we're working on as humanity",¹² en volgens Poetin zal AI zo invloedrijk zijn dat degene die de technologie het beste kan beheersen de wereldorde zal uitmaken.¹³ AI biedt ook grote economische kansen. De huidige (wereldwijde) markt van kunstmatige intelligentie bedraagt 18 miljard dollar en kan in 2030 wel uitgroeien tot 15,7 triljoen dollar.¹⁴ Hoewel kunstmatige intelligentie enorme potentie heeft, zijn er veel leiders binnen de industrie die hun zorgen uiten. Kunstmatige intelligentie kan namelijk ook worden ingezet als wapen. AI kan worden ingezet om desinformatie te verspreiden, bedrijven te hacken en nepvideo's te genereren. Hiermee kan de politieke en maatschappelijke stabiliteit serieus onder druk komen te staan.¹⁶

Digitale toekomst

De staatscommissie 'digitale toekomst' heeft een harde conclusie getrokken over de betrokkenheid van de Tweede Kamer als het gaat om vraagstukken in het digitale domein. De leden van de Tweede Kamer hebben te weinig expertise over nieuwe technologische

Zie bronnenlijst op p. 55

ontwikkelingen. Hierdoor kunnen parlementariërs niet goed inschatten waar de kansen liggen en welke risico's daaraan verbonden zijn. Volgens Kees Verhoeven, oud D66-Kamerlid en IT-politicus van het jaar, beschouwen veel Kamerleden ICT als een 'ver-van-je-bed-show'. Daarnaast verdiepen Kamerleden zichzelf ook minder in ICT omdat het tot nu toe enkel een deelonderwerp van verschillende commissies vormt. Naar aanleiding van de staatscommissie digitale toekomst heeft de Kamer gehoor gegeven aan de oproep. Vanaf mei 2021 zal een nieuwe vaste commissie digitale zaken worden geïnstalleerd.¹⁶ AI is dat volgens sommige experts half werk. "Dat is natuurlijk veel te mager. Toen trainen, auto's en vliegtuigen de wereld op zijn kop zetten, hadden we niet genoeg aan een permanente Kamercommissie. Daarom kwam er een ministerie van Verkeer".¹⁷

Pak de regie

Het valt niet te ontkennen dat verdere digitalisering binnen de publieke sector en daarbuiten exceptioneel zal toenemen. De maatschappij wordt door de integratie van de fysieke en digitale wereld blootgesteld aan nieuwe risico's. Algoritmen worden alsmaar geavanceerder. Zo hebben deze al het punt bereikt dat zij diverse datasets kunnen matchen ter identificatie van individuen. Zo hebben deze (re-)identificatietechnieken alle garanties voor anonimiteit inmiddels tot een illusie gemaakt. Dit biedt vele nieuwe mogelijkheden om beleidsinterventies effectiever en preciezer te maken, maar dit creëert ook nieuwe morele dilemma's. Hoeveel mogen deze technologieën gaan ten behoeve van effectief beleid maar ten koste van privacy? Daarnaast mag niet vergeten worden dat naast de publieke sector ook de private sector deze geavanceerde technologieën inzet met haar eigen spelregels. Om deze onophoudelijke technologische vooruitgang met al haar bijbehorende risico's te controleren en misschien zelfs te sturen, dient de politiek dit kennisgebied haar machtig te maken.

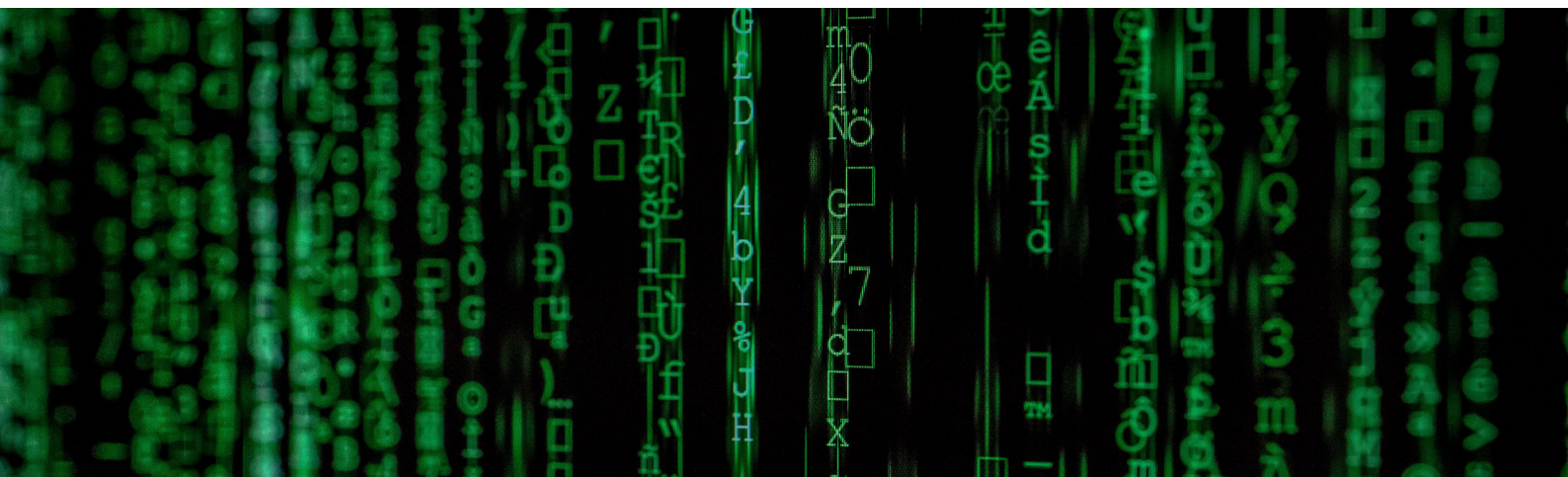
*“Aandacht is, al is het
structureel via de vaste
Kamercommissie digitale zaken,
niet voldoende. Dit vraagt om
een gespecialiseerd ministerie”*

We hebben bij de opkomst van de digitalisering al gezien dat de overheid vaak meer reactief dan actief is in het maken van beleid. In het geval van digitalisering kan dit leiden tot datalekken en op hol geslagen algoritmen. Oftewel, problemen die maar een kleine impact maken voor het dagelijks functioneren van de gehele maatschappij. Leaders in de tech-industrie voorspellen dat toekomstige innovaties in kunstmatige intelligentie anders zullen zijn. In 2021 beginnen we al de invloed van kunstmatige intelligentie te zien. Door vergroting van rekenkracht en de hoeveelheden beschikbare data, is de ontwikkeling van AI exponentieel vergroot. Bill Gates noemt als voorbeeld de investeringen die zijn gemaakt door legers om ‘killer robots’ te realiseren. Deze killer robots kunnen met grote effectiviteit worden ingezet en zullen het oorlogslandschap fundamenteel veranderen.¹⁸ Elon Musk is met name bezorgd over de ontwikkeling van ‘superintelligence’. Wanneer AI zich tot het niveau van superintelligence heeft ontwikkeld is het in staat om eigen bewustzijn te ontwikkelen. Het gevaar hiervan is dat het systeem hierdoor ook eigen doelen kan ontwikkelen die kunnen afwijken van de mens die hem gemaakt heeft.¹⁹ Gekoppeld met het idee van ‘killer robots’ zijn de vooruitzichten erg grimmig: killer robots die hun eigen oorlogsdoelen gaan bepalen. Daarom bepleit Musk voor overzicht en regulatie om de technologie in goede banen te leiden.

Conclusie

Nu het digitale leven steeds meer geïntegreerd wordt met de samenleving dient de overheid burgers te beschermen tegen de mogelijke negatieve effecten ervan. Algoritmen en AI zijn uiteindelijk in het leven geroepen om voor ons te werken en niet om over ons te beslissen. Het lijkt onvermijdbaar dat de maatschappij dermate complex wordt, of wellicht al is, dat het de begrijpbaarheid van de mens overstijgt. Daarnaast dient de politiek wel de kansen te benutten welke deze technologieën bieden. Om echt bovenop zaken te zitten is aandacht, al is het structureel via de vaste Kamercommissie digitale zaken, niet voldoende. Dit vraagt om een gespecialiseerd ministerie.

Zie bronnenlijst op p. 55

Interview met Jan Driessen

Clozons opereren het beste in het circus

Slechts een zeer kleine groep kan worden gerekend tot de 'inner circle' van minister-president Mark Rutte. Zijn voormalig campagnestrateeg Jan Driessen kan zich tot deze exclusieve club rekenen. Hoewel hij al enkele jaren niet actief vrijwilliger is van de VVD, oefent hij als "schaduwcampagneleider van een premier in problemen" meer invloed uit dan de gemiddelde verkozen volksvertegenwoordiger. Wij gingen met hem in gesprek over de stand van zaken wat betreft communicatie en beleid. Aan bod kwamen onder andere populisme, wat hij heeft geleerd van Cicero over de kunst van campagnevoeren, zijn tijd als journalist en welke tips hij Rutte gaf als campagnestrateeg.

Enthousiast vertelt Driessen over het begin van zijn carrière rond de jaren '80, als journalist op het Binnenhof. Daar was één camera die gedeeld moest worden door verschillende zenders. "Iedere avond moesten we een reportage van maken en waren we toch wel teleurgesteld, als daar minder dan een miljoen mensen naar keken. Maar goed, er waren maar twee zenders! Het was een hele andere wereld. Toen had je hele andere kijkcijfers dan nu." Nu houdt Driessen zich bezig met het lot van de demissionair minister-president: "zeker nu ook, voel ik me eigenlijk weer de schaduwcampagneleider van een aangevallen premier. We moeten hem in leven zien te houden, omdat Rutte-IV er toch echt moet komen. Dus ben ik daar ook echt achterlijk druk mee, terwijl dat eigenlijk niet meer de bedoeling was. Ik was gewoon weg!" Voor de Tweede Kamerverkiezing van 2006 was hij de campagnestrateeg voor de VVD en Mark Rutte, maar ook nu zet hij zich in om Rutte een nieuwe termijn als premier te krijgen: "Dan moet ik een aantal wat op hol geslagen VVD'ers even bijschijnen en moet ik hen zeggen 'Het is helemaal niet voorbij, het is pas voorbij

als de VVD dat zegt'. Want Mark Rutte heeft de verkiezingen met vlag en wimpel gewonnen. Hij heeft zijn mandaat vergroot. [...] De partijen die zich profileerden rondom de toeslagenaffaire, de SP en het CDA, hebben verloren. Dus we moeten wel de zaak in perspectief blijven zien, en niet focussen op de waan van de dag."

bron: adformatie.nl

Wat heeft u tot op heden gehad aan uw tijd als journalist met die ene camera op het Binnenhof en van het interviewen van wereldleiders?

“De huidige situatie waarin jullie nu een nieuw antwoord in moeten zien te vinden, is echt uniek. We staan op een kantelpunt in communicatie, met een impact die weinigen zich op dit moment nog beseffen. Het is voor het eerst in eigenlijk 75 jaar, dat wij een dictatoriale vorm van communicatie kennen. Een vorm die hiervoor níét gekend werd. Daar bedoel ik mee dat je als politieke partij direct, ongehinderd, ongecontroleerd, en zelfs met nepnieuws, miljoenen mensen op een vrij eenvoudige en goedkope manier kunt bereiken. Dat is volstrekt nieuw. Dat hebben we nooit eerder gekund, je kon ze niet hersenspoelen. Dat kan nu wel. Er waren altijd journalisten, die vanuit een kritische positie die waarheid probeerden te vinden. Als die context en het gehele verhaal wegvalt, dan is er een enorm gevaar op ontregeling. Een gevaar op het uit elkaar vallen van de samenhang, polariseren, het verharden. Je ziet dat dat op dit moment gebeurt. In mijn tijd was het zo, dat je politici had die hetzelfde referentiekader qua waarheid hadden. Je kon erover verschillen, of dat nou links of rechts of protestant of katholiek was, maar wij konden niet verschillen over dat een virus toch wel heel belangrijk was en dat daar vaccins voor moesten komen. Het ontkennen van het geheel, of het totaal anders voorstellen van het geheel met nepnieuws, dat heb ik in die jaren nooit meegemaakt [...] ik heb deze waanzin van vandaag de dag nooit eerder meegemaakt.”

Driessen maakt zich grote zorgen over hersenspoeling van groepen van de samenleving, en ziet daar ook een eigen rol in als oud-voorzitter van de Bond van Adverteerders: “Wij hebben dit monster gecreëerd. Adverteerders hebben dit monster gecreëerd.” Hij heeft een oproep naar de politici en de academische wereld om voor dit probleem oplossingen te bedenken: “De politiek en de wetenschap zullen moeten bedenken hoe die politiek minder kwetsbaar wordt van echte hersenspoeling vanuit

bepaalde groepen. De helft van Amerika denkt dat Biden de verkiezingen niet gewonnen heeft. Het zijn zaken die écht bizar zijn en die dus tonen hoe beïnvloedbaar grote groepen mensen zijn. Dit is ‘persuasive communication’, communicatie die door commerciële organisaties vervolmaakt is. Ik denk dat het absoluut noodzakelijk en urgent is dat we die algoritmes die op dit moment de wereld uit elkaar trekken – in goed en kwaad, in zwart en wit, in groen en rood – vervuild worden, dat die dus minder goed gaan werken dan ze op dit moment werken.”

Wat is het verschil tussen de tijd dat u journalist was en nu?

“Dat we toen in een sprookjesland leefden – in een soort van efteling, een soort Madurodam, een klein Nederland waarin alles elkaar allemaal kende en iedereen keurig stond te wachten – maar waarin we wel een beeld gaven van de werkelijkheid wat toen nauwgezet was dan op dit ogenblik het geval is. De werkelijkheid is waanzin geworden. Ik heb Mark Rutte de afgelopen weken toch weer veel ge-sms’t en hij was helder: ‘Jan, ik wist oprecht van mijzelf dat ik over een functie Omtzigt elders met geen woord gesproken heb, ik ben helemaal niet bezig geweest met die functie elders over Omtzigt’. Maar deze beeldvorming – op dit moment bijvoorbeeld over Mark Rutte als leugenaar – had in mijn tijd zo nooit kunnen exploderen, omdat er altijd journalisten waren geweest die dat in perspectief hadden gezet. Dat was een dempend effect geweest.”

Driessen signaleert ook een groot ongenoegen in de samenleving: “Er heerst wel degelijk een ontevredenheid in de samenleving, maar ik denk ook dat die voor een heel groot deel gevoed wordt door social media. [...] Die onrust kapitaliseert een Forum voor Democratie en Wilders, en dat was ook Pim Fortuyn. Ik vind dat we die onrust moeten benoemen. Heel veel mensen zeggen, ‘dat komt door de immigratie’. Het beeld dat dat niet functioneert, of dat dat niet goed zou zijn, is bizar. En wat ik als communicatieman, maar ook als campagnestrateeg vertel, is dat de tactieken van het populisme die zaken verergeren. Het verkeerde populisme van Forum voor Democratie jaagt angst

“De werkelijkheid is waanzin geworden.”

aan. Ze kijken wat de diepste beweegredenen zijn voor mensen. En dat is dan vreemdelingenhaat, haat tegen homoseksualiteit, of ze hebben het over pedofilie! Je ziet dat er dan dit soort angsten worden opgewekt, die heel makkelijk resoneren. Wil de positieve kant van de politiek – dus de verantwoordelijke partijen – in die echokamers terechtkomen, dan zullen ze minimaal zes keer meer moeten resoneren, om überhaupt gedeeld te worden. Dat is een wet van de communicatie. Die onvrede blijft en kan zo ongestoord plaatsvinden, omdat in die echokamers van het eigen gelijk, men alleen maar die gekke complottheoriefilmpjes ziet. Deze worden steeds professioneler en ook – denk ik – uit het buitenland betaald voor een heel groot gedeelte. We hebben zelf in Kosovo gezien hoe daar met massacommunicatie de totale ontregeling binnen ‘no time’ zijn weerslag heeft gekregen. Dus deze opkomst van populisme via social media is voor mij een van de grote rode lichten. We moeten daar in Nederland véél alerter op zijn. [...] We zitten in een hele gekke wereld waarin ook verantwoordelijke politieke partijen zoals CDA en D66 aangejaagd worden. Dit komt omdat hun eigen achterbannen door die populist en die harde taal zeggen, ‘ja die Wilders, die weet het verdraaid goed te vertellen, en Baudet, dat klinkt allemaal wel erg goed.’”

In hoeverre heeft social media hiermee te maken?

“Ik ben daar diep van overtuigd [...] Door social media bleek dat rood geïnteresseerden alleen maar rode berichten deelden en groen geïnteresseerden alleen maar groene berichten deelden, waardoor er een enorme polarisatie kwam. En je ziet ook aan diegenen die nu die bedrijven leiden, dat die zich kapot geschrokken zijn en ook smeken om regelgeving. Ze hebben content gecreëerd, waarvan niemand nog van weet hoe we de geest terug in de fles kunnen krijgen. Populisme gaat op die angsten zitten, dat vergroot zij heel erg. Dat maken ze tot een groot schandaal en wordt dan vaak gedeeld, maar ze komen nooit met realistische oplossingen. ‘Alle Marokkanen die crimineel zijn terug naar Marokko.’ We krijgen niet één, één, Marokkaan terug naar Marokko. Dus hoe in Godshemelsnaam moeten we dat doen? En de verantwoordelijke politieke partijen gaan onder het tapijt zitten. Die zouden dus veel meer de zaken moeten benoemen die er leven onder de

bevolking. Dat gebeurt te weinig. Daar zou men met uitvoerbare en haalbare oplossingen moeten komen.”

Maar snappen naar uw inzicht dan populist, beter dan bijvoorbeeld de klassieke middenpartijen, de medialogica?

“Wel op dit moment. Het paste toevallig heel erg bij dit moment, op het moment dat het totaal gefragmenteerd is.”

Hoe wordt er vandaag de dag eigenlijk een succesvolle campagne gevoerd?

“De kern van campagnevoeren en de kern van strategie is al 2050 jaar hetzelfde. Het was Quintus Cicero die voor zijn broer, die als outcast consul wilde worden van Rome, drie basisregels heeft gecreëerd. De eerste is, zet jezelf neer als redder des vaderlands, als de grote redder die alles komt oplossen. De tweede is: beloof alles wat je achterban wil horen. Het derde is: besmeur je tegenpartij met modder. Dat heeft hem toen daadwerkelijk tot consul gebracht. Die basisregels vormen nog steeds de basisregels van elke campagne, ook nu nog. Dat is nu keihard en de feiten doen er totaal niet meer toe. Populisten hebben die regels van Quintus Cicero heel erg goed begrepen. Ze zijn helemaal niet bezig met een vrijheidstour door Nederland. Zij zijn bezig om content te halen wat ze de wereld in blazen. Het zal Baudet werkelijk een worst wezen wat er op de markt in Gouda gebeurt of in Maastricht, maar hij moet content hebben om naar die achterban te blazen. En hoe schokkender en harder en hoe gepolariseerder zijn opmerkingen, hoe beter dat resoneert. Dus het is een vliegwieltje wat heel hard kan gaan en waarvan je hebt gezien in Kosovo tot welk een dramatisch effect dat kan leiden.”

U heeft natuurlijk ook Mark Rutte een tijdje persoonlijk geholpen, hoe heeft u dat daarin meegenomen bij het advies aan hem?

“Onze eigen campagne is het behouden

“Het zijn de clowns die nu excelleren en applaus krijgen”

van onze achterban, maar ook het overhalen van twijfelaars en nieuwe leden. Dus je behoudt wat je hebt en dat mag niet meer weggelopen en je moet twijfelaars overhalen voor je te stemmen. Zo eenvoudig is het. En dat doe je door harder te schreeuwen, je kunt niet anders. Daardoor moet je door de wal van die echokamers heen. Dat is verschrikkelijk moeilijk op dit moment. Die kijken niet naar een persconferentie van de minister-president, die luisteren niet naar NPO Radio 1 en die lezen de Volkskrant helemaal niet. Dus er zijn hele grote groepen die zich helemaal afwenden van mainstream media, die helemaal geen enkel contact meer hebben, en die enkel en alleen maar luisteren naar volslagen door geslagen social media berichtjes die in 20 seconden de wereld uitleggen. Dat is eigenlijk al lang, dat moet vijf seconden zijn. Het wordt steeds korter. De clowns kunnen in dat theater het beste opereren. Het zijn de clowns die nu excelleren en applaus krijgen.”

“Dus is er tegen Mark Rutte gezegd, je moet in plat Haags ‘pleur op’ zeggen. Hij heeft dit ook gedaan toen aan de persvrijheid werd gekomen en daardoor heeft hij het extreem populisme gekeerd door zelf harder taalgebruik te gaan gebruiken. Dat is getest.” *Een ander bekend voorbeeld was Rutte’s standpunt over terugkerende Nederlandse Syriëgangers:* “Toen zei hij: ‘ik heb liever dat de Nederlanders die vechten [namens IS, red.], daar gedood worden, dan dat zij terugkomen naar Nederland’. En dat waren natuurlijk geen spontane opmerkingen. Dat is hard taalgebruik en dat zijn ook beelden die je moet gebruiken in een campagne om door die echokamers van het eigen gelijk en in een andere bubbel terecht te komen. Je hoopt dat zij dan denken: ‘met Mark Rutte valt het dus wel mee, want die zal in ieder geval die bescherming doorvoeren’. Je zult ook harder en helderder zaken moeten benoemen, oplossingen moeten brengen die daadwerkelijk ook voelbaar en uitvoerbaar zijn met beeldspraak die resoneert. De saaiheid van de normale politiek weegt natuurlijk niet op tegen de fantastische beelden die Wilders en Baudet iedere keer de wereld in slingeren. Dat heeft hij ook gedaan. Je ziet dat hij daar ook naar kijkt.”

Is het voor mensen eigenlijk nog wel wenselijk om deel te nemen aan zo een politiek klimaat, met de huidige rol van de (sociale) media?

“Er is dadelijk natuurlijk geen hond meer met normaal verstand, die de politiek in wil. Iedereen vlucht de politiek uit. Je wordt niet alleen qua reputatie met de grond gelijk gemaakt, maar je wordt ook nog eens een keer strafrechtelijk vervolgd. [...] Politiek is bijna onbegonnen werk. Alles moet ook opeens transparant worden, wat natuurlijk kolder is, omdat niemand in volledige transparantie kan opereren. Geen enkel bestuur, geen enkel bedrijf haalt het in zijn hoofd om alles transparant te maken. Dan houdt het op. Alles transparant maken is niks meer.”

Welk advies kunt u geven aan bestuurskundestudenten en -alumni over hoe ze in de toekomst het openbaar bestuur vorm kunnen geven wat betreft communicatie en beleid?

“Wat dringend noodzakelijk is op dit moment, is een herijking van de nuance en van de complexiteit van de grijstinten. De wereld is niet zwart-wit, de wereld is vaak veel complexer dan dat. Als je in het populisme meegaat, dan wordt het steeds zwart-witter en dan wordt het steeds eenvoudiger. Het wereldbeeld, waar je naar terug zou moeten en waar de wetenschap en bestuurskundigen een enorm belangrijke rol hebben, is die herwaardering van de nuance en daar begrip voor creëren. Je kunt niet zonder nuance, je kunt niet zonder grijstinten en je kunt niet zonder dialoog. Het is belangrijk dat je elkaar respecteert in het perspectief wat je hebt vanuit een ander belang, maar ook dat je realiseert dat de complexiteit der zaken tegenwoordig niet om een zwart-wit benadering vraagt. Dus het doorbreken van het frame, terug naar de nuance, terug naar de grijstinten, en dat voor een hele grote groep beschikbaar maken. Die participatie en dat benul is de grote uitdaging van morgen.”

Drenis Bytyçi

& Justin Spruit

Beschouwing:

Het belang van controversen

Haije Dijkstra

In 1758 publiceerde de Franse filosoof Claude Adrien Helvétius het boek *‘De l’esprit’*. De welgestelde Helvétius was geïnspireerd door de Verlichting en uitte in zijn boek kritiek op de religieuze onderbouwing van ethiek. Tegenwoordig wordt het boek gezien als één van de belangrijkste filosofische werken uit de achttiende eeuw, maar bij de Franse politieke en bestuurlijke elite werd het boek destijds minder goed ontvangen: de Franse kerk en koning Louis XV veroordeelden de inhoud. Om te voorkomen dat het gedachtegoed verder verspreid zou worden, werd het drukken verboden en werden bestaande exemplaren publiekelijk verbrand door de beul van Parijs. Gedachtegoed laat zich echter niet makkelijk stoppen: uiteindelijk werd het boek alsnog verspreid door verschillende Engelse, Belgische en Nederlandse drukkers. Een andere Franse verlichtingsfilosoof, die het ook regelmatig aan de stok kreeg met aristocraten, was Voltaire. Hij was niet onder de indruk van het werk van Helvétius: volgens hem was het werk onorigineel, obscuur en foutief. Enkele jaren later, in 1770 schreef hij een brief: *“ik verafschuw wat u schrijft, maar ik zal mijn leven geven zodat je door kunt gaan met schrijven”*.

Tegenwoordig wordt deze zin vaak gebruikt om tolerantie te beschrijven. Het gedogen van onwelgevallige of afkeurenswaardige meningen is één van de uitgangspunten van een democratie. Het concept hangt sterk samen met de vrijheid van meningsuiting, vastgelegd in artikel 7 van de Nederlandse Grondwet. Aan de vrijheid van meningsuiting worden in de Nederlandse wet grenzen gesteld, zoals het oproepen tot geweld. Naast juridische kaders zijn er binnen samenlevingen heersende morele opvattingen over bepaalde standpunten of uitspraken: belastingontwijking

valt misschien binnen de grenzen van de wet, maar wordt nog steeds als afkeurenswaardig of verwerpelijk gezien. Volgens de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) is de vrijheid van meningsuiting een vereiste voor academische vrijheid. Aan de andere kant geeft dit instituut in een recent verschenen rapport ook duidelijk aan dat er een groot verschil zit tussen deze twee begrippen: academische vrijheid komt met wetenschappelijke en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Academische vrijheid gaat er om dat onderzoekers in vrijheid onderzoek kunnen doen, bevindingen naar buiten brengen en wetenschappelijk onderwijs kunnen geven. Die vrijheid is erg belangrijk voor universiteiten. De kern van wetenschap is uiteindelijk dat de theorie die de werkelijkheid het best beschrijft of voorspelt voorlopig als waar wordt aangenomen. Diversiteit is daarbij ontzettend belangrijk.

“Academische vrijheid gaat er om dat onderzoekers in vrijheid onderzoek kunnen doen, bevindingen naar buiten brengen en wetenschappelijk onderwijs kunnen geven. [...] Diversiteit is daarbij ontzettend belangrijk”

Universiteit Leiden beschrijft diversiteit in het ‘Diversity and Inclusion Work Plan’ uit juni 2020 als *‘de aanwezigheid van studenten en personeelsleden met verschillende ervaringen, ideeën en perspectieven’*. Door de aanwezigheid van studenten en personeelsleden met verschillende, misschien wel controversiële, zienswijzen ontstaat een botsing van ideeën en theorieën die ons dichterbij de waarheid kan brengen. De benodigde diversiteit heeft mijn inziens ook een politieke of ideologische dimensie. Sociale wetenschappen, zoals de bestuurskunde, maar ook de rechtswetenschap, schuren tegen het politieke speelveld aan en zijn vaak ook prescriptief van aard. Binnen de bestuurskunde is het dan de vraag hoe de overheid of het openbaar bestuur beter kunnen functioneren. Een libertariër zal daar een andere visie op hebben dan een communist. Tussen die verschillende ideeën kan vervolgens een debat ontstaan. De universiteit moet daar als waakhond de grenzen van de academische vrijheid (en bijkomende verantwoordelijkheid) waarborgen, maar met name ook het debat faciliteren. Het principe van Voltaire zorgt er vervolgens voor dat het debat ook mogelijk is. Of, zoals oud-rector Carel Stolker het beschreef in zijn Dieslezing ‘Diversiteit van opvattingen: de universiteit als vrijplaats’ uit 2018: *“Laat de bliksem inslaan en koester goede verhoudingen en omgangsvormen”*. Tegenover de controverse die hierbij kan ontstaan, staat het idee van conformisme: het schikken naar de heersende opvatting.

“De universiteit moet als waakhond de grenzen van de academische vrijheid waarborgen, maar met name ook het debat faciliteren”

Hoewel conformisme misschien wel iets natuurlijks is en niet per sé voortkomt uit een gebrek aan academische vrijheid, is het wel schadelijk. De wetenschap heeft uiteindelijk toch dwarsliggers nodig. Galileo Galilei ging in tegen de katholieke kerk, die hem dwong afstand te nemen van zijn heliocentrische wereldbeeld. Toen de Leidse criminoloog Wouter Buikhuisen onderzoek wilde doen naar de sociobiologische aspecten van crimineel gedrag, werd het de hoogleraar onmogelijk gemaakt zijn studie uit te voeren. Recenter onderzoek heeft aangetoond dat niet alleen sociale, maar ook natuurlijke factoren informatie kunnen bieden over criminaliteit. In de Nederlandse context gaf hoogleraar filosofie Gabriel van den Brink recent een mooi voorbeeld van een gebrek aan *viewpoint diversity*

binnen de sociologie. Hoewel hulpverleners in de praktijk zien dat de kans op slechte behandeling groter is bij stiefouder dan bij biologische ouders, werd deze biologische dimensie van problematiek niet genoemd in een proefschrift. Verwijzingen naar biologische factoren liggen volgens Van den Brink erg gevoelig binnen de sociologie, waar het sociaal constructivisme de dominante theorie is. Kortom: De zoektocht naar de waarheid floreert nou eenmaal niet in een academische monocultuur.

De vraag is vervolgens of er ook grenzen zijn aan die tolerantie op universiteiten. De Nederlandse wet en wetenschappelijke principes zijn daarbij de belangrijkste uitgangspunten. Toch is het dan nog steeds de vraag wie welkom is en wie niet. Een voorbeeld om dat te illustreren zijn aanhangers van de Antifa. Volgens de Engelse historicus Mark Bray, die onderzoek doet naar anti-fascistische bewegingen, verwerpt deze actiegroep de uitspraak die eerder aan Voltaire is toegeschreven. Zij verdedigen niet ieders recht om te spreken en schuwen tevens niet het gebruik van geweld. Deze handelingen legitimeert de actiegroep door te verwijzen naar de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog: fascisme moet – mét geweld- in de kiem gesmoord worden. Daarmee zijn zij intolerant tegen het fascisme: een stroming die zelf ook intolerant is. Dat is een goed voorbeeld van de paradox van tolerantie, beschreven door filosoof Karl Popper in zijn boek *‘The Open Society and Its Enemies’* in 1945. Volgens Popper zouden we intolerantie niet moeten tolereren, juist om tolerantie te kunnen behouden: *‘If we extend unlimited tolerance even to those who are intolerant, then the tolerant will be destroyed and tolerance with them’*. Door aanhangers van Antifa wordt dit argument wel gebruikt om hun gewelddadige handelingen te legitimeren. Later in het boek stelt de filosoof echter: *‘I do not imply, for instance, that we should always suppress the utterance of intolerant philosophies; as long as we can counter them by rational argument and keep them in check by public opinion, suppression would certainly be unwise’*. De intolerantie heeft daarmee bij Popper betrekking op het gebruiken van geweld in plaats van woorden. Vanuit die visie zou ook Antifa welkom moeten zijn voor een rationeel debat op de universiteit. Sterker nog: misschien zijn verwerpelijke opvattingen wel het beste te bestrijden met krachtige argumenten.

Het thema van deze Bestuurskundige Berichten is ‘de stand van zaken’. Dat roept de vraag op of de academische vrijheid

vandaag de dag onder druk staat en in hoeverre er op de universiteit sprake is van conformisme. De discussie over dit onderwerp laat zo nu en dan weer op wanneer een incident de aandacht op het onderwerp vestigt. Het is daarbij maar sterk de vraag met welke periode een vergelijking getrokken wordt. Er is in het verleden niet een bepaalde periode aan te wijzen die gezien kan worden als de gouden eeuw van academische vrijheid. De academische vrijheid staat altijd min of meer onder druk en bedreigingen kunnen uit alle hoeken komen. Vrijheid is nooit absoluut en vooral een werkwoord. Toch zou ik graag een bron van eenheidsdenken willen noemen.

Een oorzaak van conformisme binnen de wetenschap is het huidige systeem van onderzoeksfinanciering. Dit stelsel is in Nederland sterk competitief ingesteld: alleen de beste voorstellen krijgen geld. Dit proces verloopt vaak via de European Research Council (ERC) en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). De laatstgenoemde wordt door het ministerie van OCW gefinancierd. De kans dat een onderzoek wordt goedgekeurd ligt tussen de vijf en tien procent. Een wetenschapper moet daarmee eerst tien tot twintig voorstellen inleveren voordat het onderzoek wordt gefinancierd. Dit systeem leidt niet alleen tot veel tijdverspilling - wetenschappers zijn veel meer bezig met het binnenhalen van subsidies dan met onderzoek – maar ook tot conformisme. In een pamflet met veertig stellingen over de wetenschap stellen Remco Breuker en collega's: *“NWO- en ERC-commissies zijn terughoudend bij de beoordeling van dwarse, heterodoxe onderzoeksaanvragen. Dit houdt de*

ontwikkeling van de wetenschap tegen, want tegendraadse ideeën zijn essentieel om de wetenschap vooruit te helpen”. Ook is er bij deze competitieve financieringsvorm een toenemende nadruk op de maatschappelijke relevantie van onderzoek, waardoor fundamenteel onderzoek minder aan bod komt.

“De academische vrijheid staat altijd min of meer onder druk en bedreigingen kunnen uit alle hoeken komen”

Meer tolerantie en meer debat op de universiteit kan bredere, positieve implicaties hebben. Sterker nog: non-conformisme en scherpe academische discussies zijn dé sloopkogels die de muren van politieke echokamers kunnen doorbreken. Om dat te waarborgen hebben we niet alleen een ander stelsel van onderzoeksfinanciering nodig, maar ook een andere mentaliteit. Gekwettheid aan sich kan daarbij niet gehanteerd worden als uitgangspunt. Het debat mag wel eens wat minder vaak gaan over de morele kaders en meer over de inhoud. Tot slot vereist deze transitie ook lef van universiteitsbestuurders. Een beter debatklimaat kan pas ontstaan wanneer er geen grote conclusies getrokken worden uit kleine incidenten. Studenten kunnen niet gezien worden als de uitdragers van de corporate identity van de universiteit. Een harde conclusie? Ja, misschien. Maar ik ben in ieder geval bereid het debat aan te gaan!

‘Kamerlidmaatschap is een roeping’

*Een interview met oud-Tweede Kamerlid
Ronald van Raak*

Inleiding

Na een 15-jaar lange ervaring als Tweede Kamerlid voor de Socialistische Partij, verruilt Ronald van Raak het parlement voor een zoektocht in de academische gangen van het filosofische instituut van de Erasmus Universiteit. Het verlaten van het ambt was niet makkelijk. *“Als je debatten in de Kamer bekijkt als oud-Kamerlid voelt dat toch anders dan wanneer je er zelf zit.”* stelt Van Raak tijdens het interview, terwijl het debat over de ministerraadsnotulen over de kinderopvangtoeslagaffaire gaande is (29 april jl.). *“Een beetje alsof je als voetballer anders naar een wedstrijd kijkt dan een toeschouwer op de tribune. Je kan je dan meer focussen op de inhoud.”* Over dit debat weet Van Raak al snel te concluderen: *“natuurlijk weet het kabinet dat ze de Kamer hebben bedonderd en ze moeten nu met de billen bloot”*. De inmiddels enthousiaste politieke toeschouwer vertelt over zijn Kamerwerk, de cultuurshift tussen kabinet en Kamer en de onzinnigheid van lobbyisten.

*“In wat voor land wil
je zelf wonen? Houd dat
voor ogen.”*

'Het ambt van Kamerlid is een roeping'

Maar liefst 69 nieuwe Kamerleden betraden de Kamer na de verkiezingen van 2021. Ronald van Raak was het langstzittende Kamerlid van de grote groep die de Kamer heeft verlaten. Van Raak vertelt over zijn jarenlange ervaring.

Het Kamerwerk is volgens van Raak prachtig, omdat je de machten en krachten moet controleren: *"Het is een roeping"*. Die rol is echter niet makkelijk, stelt Van Raak: *"Op de vierkante meter in Den Haag heb je politici, ambtenaren, lobbyisten en journalisten die allemaal een bepaalde manier van denken hebben, waarbij een consensus en een status quo is ontstaan. Dat was in Den Haag het marktdenken geworden. Als onderdeel van de tegenmacht moet je ook ideologische tegenmacht bieden en dat heb ik de afgelopen jaren proberen te doen"*.

Een hoogtepunt van de afgelopen vijftien jaar voor Van Raak is de Wet normering topinkomens, geïnitieerd door hemzelf. *"Die wet is overgenomen door de regering. Dus iemand - ik in dit geval - heeft een plan en dat wordt uitgevoerd door een regering waar de SP zelf niet in zat. Het poldermodel is zo fantastisch. Socialistische partijen in het buitenland krijgen vaak weinig voor elkaar, en als ik daar dan vertel dat ik wetsvoorstellen aangenomen heb gekregen, kijken ze me met vol verbazing aan: 'hoe kan dat nou?'"* Samenwerking in het Nederlandse parlement gebeurt volgens Van Raak dan ook niet alleen in de traditionele links-rechts tegenstellingen: *"Soms kan ik veel beter met het CDA samenwerken, dan met GroenLinks en PvdA, bijvoorbeeld over de studiefinanciering. Ik werk in principe met iedereen samen, die ook wil samenwerken. Maar helaas heb je ook politici die vooral willen scoren"*. Tot treurnis ziet Van Raak het parlement afkalven doordat het ambt als volksvertegenwoordiger wordt omgevormd tot 'ik-vertegenwoordiger': *"Mediaprinsjes en -prinsesjes", noemt Van Raak hen. "Daar valt moeilijk mee samen te werken omdat zij vooral bezig zijn met het positioneren van zichzelf. Die zitten er in bijna alle partijen"*.

Cultuurverandering in de status quo

Waar Van Raak zich veel aan ergert is de medialogica: *"In het parlement heb je altijd te maken met ingewikkelde problemen, waarbij veel mensen betrokken zijn en er altijd een compromis*

*moet worden gesloten. De logica van de media is de laatste jaren het parlement gaan domineren. Vijftien jaar geleden, toen ik begon, werd een debat gevoerd in het parlement en werd daarna verslag gedaan in de media. Nu gebeurt dat vaak andersom. Discussies vinden vooral in de media plaats, waarover in de Tweede Kamer wordt 'nabesproken'. De Kamerleden die graven en onderzoek doen werden backbenchers (red. minder belangrijke parlementariërs)". Het wordt volgens Van Raak tijd dat de Kamer zijn positie weer opeist en zich door het kabinet niet meer laat behandelen als een 'managementprobleem': "de Kamer is de basis van de democratie. Het wordt zaak dat de Kamer korte metten maakt met die cultuur. Een dergelijke cultuurverandering gaat niet via een motie, maar er moeten fundamentele zaken worden veranderd. Het gedrag van ministers dat de afgelopen tijd geaccepteerd is door de Kamer, moet niet meer worden geaccepteerd". Om een andere bestuurscultuur te krijgen hebben verschillende partijen voorstellen gedaan, zoals kleinere regeerakkoorden en geen wekelijks coalitieoverleggen. Dat is volgens Van Raak echter bijzaak: *"Als de cultuur daar hetzelfde blijft, maakt de dikte van het regeerakkoord of het aantal vergaderingen niks uit. Het gaat niet om de regeltjes, de afspraken en de agenda. Het gaat er om dat Kamerleden zeggen: 'niet de ministers, maar wij zijn hier de baas'. Ministers kwamen soms verheven de Kamer in met een toon dat hen niks gemaakt kan worden, omdat ze toch wel een meerderheid hebben. Dat gedrag moet niet worden toegestaan"*.*

Referendum

Naast de Wet normering topinkomens was een hoogtepunt voor Van Raak de referendumwet die hij tevens heeft geïnitieerd: *"Die wet is in de prullenbak gegooid en heb ik er weer uitgehaald"*, zegt de trotse SP'er. In de eerste termijn is het wetsvoorstel van Van Raak voor het invoeren van een correctief bindend referendum aangenomen in de Eerste en Tweede Kamer. Het betreft een grondwetswijziging dus na de verkiezingen moeten beide Kamers met een tweederdemeerderheid het voorstel aannemen.

Van Raak vindt het referendum een mooie manier om burgers de mogelijkheid te geven om de politiek achteraf te corrigeren: *"Als de volksvertegenwoordigers iets doen wat de samenleving echt niet wilt, dan heb je een middel om die*

'Lobbyisten zijn nutteloos'

Van Raak had zijn eigen werkruimte in het Tweede Kamergebouw omgevormd tot lobby-vrije zone: *"Toen ik begon als Kamerlid, werd ik elk uur benaderd door lobbyisten. Ik kon mijn hele agenda volplannen met lobbyisten, en toen dacht ik: 'dit is niet goed'. Oud-Kamerleden hebben een pas en kunnen gewoon bij je werkkamer komen. Organisaties hebben daarom vaak oud-Kamerleden als lobbyist, want je kent elkaar. Als die ongevraagd mijn werkkamer in kwamen, dan zei ik altijd 'wegwezen, jij!'. Ik doe zelf wel onderzoek en als ik iets nodig heb, dan meld ik me wel".* De lobby-vrije zone wierp wel zijn vruchten af: *"na een jaar zag ik nooit meer iemand"*, vertelt Van Raak tevreden. *"Het heeft hartstikke goed gewerkt, want het gaf ruimte in mijn agenda"*.

De informatie voor zijn Kamerwerk haalde Van Raak dan ook niet vanuit lobbyisten, maar vanuit burgers: *"in de debatten als politiewoordvoerder heb ik veel meer aan gesprekken met politie-agenten. Als ik afhankelijk was geweest van informatie van lobbyisten van de Nationale Politie, dan had ik nog niet een flinter van de werkelijkheid gekregen"*. Van Raak durft zelfs te stellen dat hij door deze manier van werken veel meer wist dan de ministers: *"Als er bijvoorbeeld informatie komt van een wijkagent, gaat dat eerst naar zijn chef, dan naar een andere agent, dat gaat weer naar een vertegenwoordiger, dat gaat weer naar een ambtenaar en dan weer naar een andere ambtenaar. Voordat de informatie bij de minister is, is daar niks meer van over. Terwijl ik de ruwe data kon ophalen achterin de politieauto"*. Deze werkwijze raadt Van Raak dan ook aan: *"Ik heb niks aan een lobbyist. Ik moet weten waar de problemen zitten en waar het schuurt. Dat gaat de lobbyist mij nooit vertellen"*. Of het nou een bedrijf als Shell is of een NGO, die een maatschappelijk belang pretendeert na te streven, maakt voor Van Raak niet uit: *"Er is overal hetzelfde probleem. De lobbyist weet zelden de achterban van de organisatie goed te vertegenwoordigen. Daar zit een kloof tussen, dus je moet er zelf achteraan"*.

De naaste lobby die Van Raak heeft ervaren is die van de FNV: *"zij hebben keihard gelobbyd tegen mijn wet voor bescherming van klokkenluiders. De rol van de FNV, die samen met VNO-NCW, een reusachtige lobby hebben opgezet tegen mijn wetsvoorstel, was de meest irritante, nare en vervelende lobby die ik ooit heb meegemaakt. Het*

vertegenwoordigers te corrigeren. Eerst was het argument dat het referendum niet past bij de representatieve democratie. Maar nu wordt het bindend correctief referendum gezien als een aanvulling en versterking van diezelfde democratie. Daar is dus een cultuurverandering geweest. Je ziet nu dat het referendum bij de progressieve elite veel minder populair is, terwijl gewone burgers het steeds meer gaan waarderen: 'dan heb ik in ieder geval nog een mogelijkheid om ze in Den Haag terug te fluiten'." Dat de progressieve elite geen voorstander meer is van het referendum komt volgens Van Raak door ervaringen met de laatste paar referenda: *"Ze zijn geschrokken dat de bevolking toch heel anders denkt dan zij. Je ziet daar een kloof tussen de elite en het grootste deel van de bevolking"*.

Volgens sommigen is de referendumwet van Van Raak kapot geamendeerd, doordat er o.a. een hoge opkomstdrempel is toegevoegd. Ook Van Raak beaamt dit: *"Ik ben heel erg tegen die opkomstdrempel. Heel erg tegen! Niet een beetje, maar heel erg tegen. Maar goed, dat compromis is nodig om ChristenUnie, D66 en de VVD mee te krijgen. Dat is dan toch nodig, want het alternatief is geen referendum"*. Van Raak legt uit hoe die compromissen tot stand komen: *"Om tot dat compromis te komen loop je elkaars werkkamers binnen. De meeste parlementen in de wereld zijn grote paleizen, terwijl in Nederland bestaande panden aan elkaar zijn geplakt. Als je loopt door het Kamergebouw zie je allerlei verschillende stijlen en verschillende gebouwen, met gangetjes en trappetjes. Dat vind ik mooi symbolisch voor de polderpolitiek. Allerlei verschillende mensen lopen in dat gebouw en komen elkaar tegen, wandelend om tot die compromissen te komen. Corona is daarom ook de dood in de pot van de politiek. Met Zoom kan je geen politiek voeren. Politiek is namelijk altijd persoonlijk contact"*.

mooie aan die situatie was dat een bestuurslid van VNO-NCW lid was van de Eerste Kamer. Hij heeft veel bij mij gelobbyd tegen die wet, maar heeft in de senaat zelf ook voor die wet moeten stemmen. Toen heb ik hem wel uitgelachen”, lacht Van Raak vrolijk.

Tot slot constateert Van Raak dat de minst ethische lobby vaak de effectiefste is: *“namelijk op een Kamerlid afstappen met een motie, een spreektekst, een amendement en twee pagina’s achtergrondinformatie. En het liefst zelfs met een afspraak met een journalist die daarover wil publiceren, zodat het Kamerlid daar gelijk mee kan scoren. Dat is de meest effectieve manier van lobbyen, maar tevens de minst ethische. De meest ethische vorm van lobbyen is juist dat je zo goed en eerlijk mogelijk informeert. Lobbyen is namelijk begonnen als communicatie: zo goed mogelijk uitleggen wat je doet en waarom je het doet”.*

Academische vrijheid

Inmiddels is Van Raak hoogleraar Erasmiaanse waarden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. *“Bepaalde waarden die we altijd als gegeven hebben beschouwd, worden nu uitgedaagd. Je gaat dan opnieuw nadenken over de waarden die je hebt. Je hebt academische onafhankelijkheid, we zouden onafhankelijk onderzoek moeten doen. Maar je ziet ook dat vanuit de politiek eisen worden gesteld aan onderzoeken. Hoe borg je dat? Is dat de verantwoordelijkheid van de individuele onderzoeker of van de academische gemeenschap.”*

Daarnaast spreekt Van Raak over universiteiten als vrijplaatsen, *“waar alles moet kunnen worden besproken. Tot het moment dat je tegen de grens aan loopt, waarbij je jezelf kunt afvragen of het iets is wat je nog wel op een universiteit moet zeggen. En wie bepaalt dat uiteindelijk?”* Volgens Van Raak moet de academische gemeenschap een rol gaan spelen in hoe je er voor zorgt dat *“studenten een veilige omgeving hebben en tegelijkertijd een academische opleiding krijgen waar zij bevraagd worden over hun vooroordelen en geconfronteerd worden met ideeën waar ze het niet mee eens zijn.”* Dit is erg belangrijk volgens Van Raak, want *“studenten gaan maatschappelijke functies bekleden, dus die moeten zich ook kunnen inleven in mensen die anders denken. Je zult daar dus ook mee geconfronteerd moeten worden”.* Daar is geen makkelijk antwoord op te geven en is iets waar

je het met elkaar over moet hebben, concludeert Van Raak stellig.

Toekomstblik voor de bestuurskunde

Voor de toekomst van de bestuurskunde is veel te zeggen. *“Als je kijkt naar de afgelopen tijd is het openbaar bestuur veelal verworden tot de ambtenaar als new public manager, het land als een bv en de burger als een consument.”* Daar moet je je als bestuurskundestudent niet door laten beïnvloeden, volgens Van Raak: *“Dat moet anders. De nieuwe bestuurscultuur waarover de Kamer praat naar aanleiding van de kinderopvangtoeslagaffaire, begint ook bij jullie (red. de nieuwe generatie bestuurskundestudenten). Nadenken over hoe je mensen kunt organiseren, zonder al die modellen want die zijn achterhaald. Hoe kun je een land organiseren waar mensen zich prettig voelen. Waar niet de markt maar de menselijke maat leidend is.”* Dat is de uitdaging voor de komende bestuurskundestudenten. Van Raak stelt dat een nieuwe generatie studenten ook het paradigma kan verschuiven, om bestuurskunde te zien als een menswetenschap, en deze generatie studenten moet blijven nadenken hoe de publieke dienst vorm moet krijgen. *“In wat voor land wil je zelf wonen? Houd dat voor ogen”,* concludeert Van Raak.

Sebastiano Pinna

Drenis Bytyçi

&

Waar zijn de Nederlanders?

“Internationale organisaties worden betaald door de Amerikanen, ondergraven door de Indiërs en geleid door de Nederlanders.” Dit is wat Amerikanen volgens voormalig kroonlid van de SER Dik Wolfson in de jaren zestig over internationale organisaties zeiden. Met name in de vorige eeuw zijn er genoeg voorbeelden te noemen van Nederlanders die internationale topfuncties hebben weten te bemachtigen. Dirk Stikker en Joseph Luns werden secretaris-generaal van de NAVO, Johan Witteveen reisde af naar Washington om daar *managing director* van het IMF te worden, Sicco Mansholt was een krappe tien maanden voorzitter van de Europese Commissie en Max van der Stoep werd de eerste Hoge Commissaris voor de Minderheden van de OVSE. In 2019 waren er echter pijnlijke momenten rondom benoemingen die lieten zien dat de uitspraak van Amerikanen over internationale organisaties en de rol die Nederland daarin volgens de Amerikanen vervult, wellicht aan herziening toe is.

Mislukte kandidaturen

In 2019 zouden meerdere internationale topfuncties vrijkomen. Onder deze populaire posities kwamen onder meer het voorzitterschap van de Europese Commissie, het voorzitterschap van de Europese Raad en ook de functie van *managing director* van het Internationaal Monetair Fonds vacant. Het geruchtencircuit kwam op gang en Nederland bleek drie ‘favorieten’ in huis te hebben die kans maakten om een topfunctie in de wacht te slepen. Zo zou minister-president Mark Rutte het Torentje willen verruilen om in Brussel de chef van de Europese regeringsleiders te worden. Frans Timmermans maakte als de *‘Spitzenkandidat’* van de Europese sociaaldemocraten kans om Jean-Claude Juncker op te volgen. Als laatste zou Jeroen Dijsselbloem overwegen zich kandidaat te stellen voor de hoogste baan bij het IMF.

De hoge verwachtingen konden echter niet worden gerealiseerd. Ondanks het feit dat Mark Rutte door Politico *“een van de belangrijkste kandidaten om Donald Tusk in 2019 als voorzitter te vervangen”* werd genoemd, besloot hij uiteindelijk om zichzelf niet te kandideren.² Volgens de Leidse hoogleraar Luuk van Middelaar had Rutte de positie kunnen krijgen als hij

had gewild omdat Rutte volgens Van Middelaar onder andere meer ervaring had dan Charles Michel.³

De grootste rivaal van Timmermans voor het voorzitterschap van de Europese Commissie was de Europese christendemocraat Manfred Weber. Hij was door de Franse president Emmanuel Macron bestempeld als iemand met te weinig ervaring en geloofwaardigheid en ook anderen, onder wie de Hongaarse premier Viktor Orbán, waren mordicus tegen Weber.⁴ Uiteindelijk trok Weber zich terug. Tijdens de G20-top in Japan hadden Rutte, Merkel, Macron en Sánchez het op een akkoord gegooid: Timmermans wordt voorzitter van de Commissie en Weber voorzitter van het parlement. Intussen voerden de Visegrád-landen openlijk verzet tegen Timmermans en bleken de christendemocraten definitief een streep door Timmermans’ kandidatuur te hebben gezet. Rutte deed er op diplomatiek gebied alles aan om Timmermans verkozen te krijgen, maar dat bleek het bezwaar van de christendemocraten niet te verhelpen, namelijk de partijkleur van Timmermans. Uiteindelijk werd Ursula von der Leyen voorgedragen als compromiskandidaat.

Nog geen maand nadat de Nederlandse lobby voor Timmermans was mislukt, kwam de Nederlandse

dit onderwerp gaven. Dit resulteerde in het rapport ‘Weinig empathisch, wel effectief’.⁸ Uit dit rapport kwam naar voren dat de Nederlandse lobby bij de EU weliswaar als effectief wordt gezien, maar ook wordt beschouwd als inflexibel, te veel gefocust op het nationale belang en niet solidair.

campagne om Jeroen Dijsselbloem tot *managing director* van het IMF te benoemen op gang. Nadat onder meer voormalig Eurocommissaris Olli Rehn en de voorzitter van de Eurogroep Mário Centeno zich hadden teruggetrokken, waren enkel Dijsselbloem en de CEO van de Wereldbank Kristalina Georgieva over. Sinds de oprichting van het IMF gaat de hoogste baan van deze internationale organisatie op grond van een afspraak met de Verenigde Staten altijd naar een Europeaan. De kandidaat die naar voren wordt geschoven door Europa, is dus vrijwel zeker de volgende *managing director*. Frankrijk had het stemproces om een gezamenlijke Europese kandidaat te selecteren in handen gekregen, omdat het destijds de voorzitter was van de G7. Na een lange dag vergaderen bleken zowel Dijsselbloem als Georgieva geen vereiste gekwalificeerde meerderheid te hebben gekregen, maar had Georgieva wel meer stemmen gekregen. Vervolgens trok Dijsselbloem zich terug uit de race.

Deze twee voorbeelden doen sterk denken aan wat Arendo Joustra als de ‘zeis van Corfu’ bestempelde.⁶ In 1994 werd de kandidatuur van Lubbers voor het voorzitterschap van de Europese Commissie door Nederlandse diplomaten gezien als “*een bijna niet te missen kans*”.⁷ De Nederlandse verbazing was echter groot toen de Duitse bondskanselier Helmut Kohl op het Griekse eiland Corfu zijn veto uitsprak over Lubbers. Deze pijnlijke voorbeelden laten zien dat de manier waarop Nederland lobbyt om hoge internationale functies te bemachtigen, op zijn minst suboptimaal is, en grondig geëvalueerd dient te worden. Eerst is het echter belangrijk om te zien wat de voor- en nadelen zijn van het plaatsen van Nederlanders op internationale topfuncties.

Taxatie

Om inzicht te krijgen in hoe de Nederlandse belangenbehartiging in de Europese Unie functioneert en hoe effectief deze is, heeft de vaste Kamercommissie voor Europese Zaken van de Tweede Kamer Instituut Clingendael gevraagd onderzoek naar dit vraagstuk te doen. Zij hebben hiervoor onder andere diepte-interviews met deskundigen gevoerd die hun visie over

Zie bronnenlijst op p. 55

Verder geeft het rapport aan dat een goed netwerk in Brussel voor een goede en sterke informatiepositie kan zorgen. Door Nederlanders op belangrijke internationale functies te positioneren, kan door de verkregen kortere lijntjes de informatiepositie van Nederland worden verbeterd. Een ander voordeel van een internationale functie die als hoog of inhoudelijk zwaar wordt gezien, is dat dit positief afstraalt op de lidstaat waar de functiebeoefenaar vandaan komt. Een landgenoot op een internationale topfunctie kan de invloed van een lidstaat dus volgens het rapport versterken.

Wil een land hoge internationale functies bemachtigen, dan moeten deze hem wel gegund worden door de andere lidstaten. De meest seniore benoemingen zijn doorgaans lastig om klaar te spelen. De beperkte mate van invloed dat op het proces kan worden uitgeoefend, komt door de politieke aard van zulke benoemingen: “*you win some, you lose some*”. In dit soort zaken speelt de ‘gunfactor’ een grote rol. In die zin kan de toekenning van deze felbegeerde functies dus worden gezien als een erkenning en waardering van de rol die een lidstaat speelt in de internationale politiek. Immers, een land dat bijvoorbeeld consequent dwarsligt in de EU zal weinig krediet opbouwen bij de andere EU-lidstaten. Hierdoor zal het land in dit voorbeeld weinig kans maken op deze topfuncties in de EU omdat dit door andere landen niet zal worden gegund. De gunfactor kan een minder belangrijke

rol spelen als een land flink voor een internationale organisatie betaalt, groot of machtig is. De VS kunnen soms hun eigen kandidaat doordrukken tegen de wil van anderen in. Dit ligt anders bij internationale organisaties zoals de Europese Unie, waar het VK in deze organisatie vaak dwars lag en voor irritatie zorgde bij andere lidstaten. Dit kan tot op zekere hoogte verklaren waarom een relatief machtig en groot land als het VK slechts eenmaal de voorzitter van de Europese Commissie mocht leveren, namelijk Roy Jenkins in 1977. Deze posities zorgen voor internationaal prestige voor het land dat succesvol een topfunctie weet te bemachtigen. Dergelijke benoemingen kunnen dus de Nederlandse internationale positie versterken.⁹

Een ander verondersteld voordeel is dat door Nederlanders op internationale hoge functies te zetten, zij ook de Nederlandse belangen en specifieke stokpaardjes kunnen gaan verwezenlijken. Met deze redenatie moet men echter oppassen. Wanneer een Nederlander op een hoge positie als spreekbuis van de Nederlandse overheid fungeert, dan kan diegene meteen alle legitimiteit en geloofwaardigheid verliezen als men de indruk heeft dat het moederland structureel wordt voorgetrokken. De andere lidstaten zullen zulke vooringenomenheid niet waarderen, waardoor de persoon in kwestie minder goed kan functioneren. Dit leidt tot de ironische conclusie dat een land moeite gedaan kan hebben om een functie te bemachtigen, maar dat het er geen concrete voordelen uit zal kunnen halen boven andere landen. Sommigen stellen zich daarom de vraag of het dan überhaupt wel zin heeft om zulke functies te behalen.

heeft om zulke functies te behalen.

Het gevoel dat er minder dan vroeger Nederlanders op hoge internationale functies benoemd zijn, valt voor een deel te verklaren uit het feit dat deze internationale organisaties toen minder lidstaten hadden dan vandaag de dag. Toen Luns in 1971 secretaris-generaal van de NAVO was, waren er 15 tegenover de huidige 30 lidstaten. Ook toen Mansholt voorzitter van de Europese Commissie werd in 1972, telde de

Europese Economische
Gemeenschap
zes lidstaten
tegenover
de 27
v a n

vandaag de dag. De uitbreiding van internationale organisaties heeft de concurrentie voor Nederland vergroot, waardoor de kans kleiner is dat een Nederlander op een internationale topfunctie wordt benoemd.

Nationaal coördinator internationale functies

Om Nederlanders op internationale functies geplaatst te krijgen, heeft het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) in de jaren '80 van de vorige eeuw al een functionaris aangesteld speciaal om de lobbyactiviteiten van Nederland op dit gebied te coördineren. Sinds 2005 is het kabinet een stuk assertiever geworden om Nederlandse professionals benoemd te krijgen bij multilaterale instellingen door onder meer de instelling van een coördinator internationale functies, die sinds 2016 Nationaal Coördinator Internationale Functies (NCIF) heet. Dit onderdeel van het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) richt zich op het bevorderen van plaatsing van Nederlanders op posities in internationale organisaties. Sinds 2016 is er naast de meest seniore benoemingen veel meer aandacht gekomen op functies van diverse niveau's om een betere 'pipeline' van Nederlanders in multilaterale instellingen te krijgen. Hiermee is het doel om meer Nederlanders ook buiten de seniore functies op posities in deze organisaties benoemd te krijgen. Volgens de NCIF is de laatste jaren Nederland bij de meeste multilaterale instellingen inmiddels net bovengemiddeld goed vertegenwoordigd.

De NCIF wordt geleid door een ambassadeur van BZ en volgens de laatste openbaar beschikbare cijfers, werken er nog twee andere mensen voor de NCIF.¹⁰ Deze cijfers lopen achter op de realiteit, aangezien het hoofd van de NCIF Jean-Pierre Kempeneers in een telefonische reactie liet weten dat er nu acht mensen voor de NCIF werken.

Voor de benoemingen van echte internationale topfuncties wordt er maar weinig gebruik gemaakt van de NCIF. Om Dijsselbloem benoemd te krijgen tot het IMF, was deze Nederlandse inspanning volgens NRC Handelsblad gecoördineerd door het ministerie van Financiën en waren ook BZ en de premier betrokken.¹¹ Als dit een goede weergave geeft van de lobby voor Dijsselbloem, dan toont dit op zijn slechtst een gefragmenteerde organisatiestructuur en op zijn best een netwerkstructuur. De inspanningen om Nederlanders op hoge internationale functies benoemd te krijgen, is tot op heden *ad hoc* vormgegeven en in sommige gevallen betrekkelijk laat in actie gekomen. Met name het schijnbare gebrek aan een centrale coördinatie bij deze lobby pogingen doet de Nederlandse inspanningen op dit gebied geen goed.

Om Nederlanders in de toekomst meer kans te geven op een hoge internationale positie, is een herstructurering en heroverweging nodig van de wijze waarop en de vorm waarin de Nederlandse lobby functioneert. Hiervoor dragen wij graag enkele ideeën aan.

Allereerst zou er een permanente taskforce moeten worden ingesteld die campagnes om steun te verwerven coördineert. Een meer gecentraliseerde NCIF kan het middel voor dit doel zijn. De toegenomen inspanningen om meer Nederlanders benoemd te krijgen, zouden mogelijk nog succesvoller kunnen worden met meer menskracht. Ook zouden er meer vertegenwoordigers van met name de ministeries van Algemene Zaken en van Buitenlandse Zaken moeten worden aangesteld die kunnen helpen bij de strategische beslissingen, lobbyactiviteiten en het uitbreiden van het netwerk. Per functie waar een Nederlander in de race voor is of kans maakt, kunnen vertegenwoordigers van relevante ministeries of andere organisaties worden aangetrokken via een netwerksamenwerking. De grote lijnen van de campagne worden bedacht en uitgevoerd door deze verbeterde en vergrote NCIF die toeziet op coördinatie en op de consistentie van de boodschap. Deze organisatie kan dezelfde vorm hebben als de taskforce van het ministerie van BZ die de Nederlandse campagne voor een zetel in de VN-Veiligheidsraad coördineerde, maar dan in een permanentere vorm.

Een tweede verbeterpunt is deze versterkte NCIF onderzoek te laten doen naar ‘best practices’ van eerdere succesvolle Nederlandse campagnes, om deze in de toekomst weer te kunnen gebruiken. Minstens even zo belangrijk is om tegelijkertijd onderzoek te doen naar de factoren die hebben bijgedragen aan onsuccesvolle campagnes, om te leren van eerdere fouten en ze in de toekomst niet te herhalen. Daarnaast is het ook van belang om campagnes van andere landen onder de loep te nemen.

De NCIF laat in een schriftelijke reactie weten dat aan het nieuwe kabinet een geactualiseerde strategie zal worden voorgelegd voor de continuïteit en intensivering van het beleid. De huidige strategie is door de Rijksministerraad vastgesteld in juni 2018.

Conclusie

Dat ooit vele Nederlanders volgens Amerikanen internationale organisaties hebben geleid, kan kloppen. Echter is onder andere door de uitbreiding van zulke organisaties de concurrentie vergroot, waardoor het moeilijker is geworden om een Nederlander aan het roer benoemd te krijgen.

Vorige *ad hoc* lobbypogingen voor hoge internationale functies waren gefragmenteerd en er ontbrak vaak een duidelijke organisatiestructuur om de campagne te coördineren. Om het doel van meer Nederlanders op hoge internationale posities benoemd te krijgen, moet het middel dat tot nu toe is gebruikt, worden herzien. Hiervoor moet de NCIF verder gecentraliseerd worden en tegelijkertijd worden versterkt met meer personeel. De permanente staf van de NCIF zou daartoe uitgebreid moeten worden, onder andere met een grotere bijdrage van vertegenwoordiging van het ministerie van Algemene Zaken. De vernieuwde NCIF zou volgens ons ook taskforces in moeten kunnen stellen die van een permanentere vorm zijn dan nu. Verder zal het van groot belang zijn dat onderzoek zal worden gedaan naar eerdere geslaagde en minder geslaagde Nederlandse campagnes, maar ook die van andere landen. Wij zijn erg benieuwd naar de nieuwe strategie die binnenkort zal worden voorgelegd aan het nieuwe kabinet.

Nederland heeft de wereld veel te bieden en heeft in haar gelederen uiterst competente mensen die maar al te graag hun steentje willen bijdragen om de wereld een stukje mooier, veiliger en beter te maken. Daarom is aan te bevelen dat de overheid actief beleid gaat voeren om Nederlanders op internationale topfuncties benoemd te krijgen.

Zie bronnenlijst op p. 55

Dick van Thessen

Justin Spruit

Dick van Thessen is oud-ambassadeur van het ministerie van Buitenlandse Zaken in Wellington, Nieuw-Zeeland. Hij is voordien onder meer gestationeerd geweest in Jeruzalem, Praag, Parijs, Ottawa en Tokio.

35 jaar Bestuurskundige Berichten: een terugblik

In 1984 ging de opleiding Bestuurskunde – een samenwerking van Universiteit Leiden en Erasmus Universiteit Rotterdam – van start. In het glorieuze jaar daarop werd de Bestuurskundige Interfacultaire Vereniging Leiden opgericht. Al snel ontstond het idee dat de vereniging ook een eigen tijdschrift moest hebben. Het bestuur van de studievereniging en een nieuw opgerichte commissie destijds hebben daarvoor gezorgd: in mei 1986 kwam de eerste 'Bestuurskundige Berichten' uit. Dat betekent dat het tijdschrift dit jaar zijn zevende lustrum viert. Hoog tijd om eens terug te kijken met drie oud-redactieleden van het eerste uur: Sandra Hogenbirk, Taco Vingerhoed en Harry Leeuw.

Haije Dijkstra

De totstandkoming

In maart 1986 werd door het bestuur een groep studenten samengesteld die verantwoordelijk werd voor de uitgave van het eerste nummer. In datzelfde jaar organiseerde de studievereniging ook haar eerste reis naar Antwerpen en Brussel. Taco Vingerhoed herinnert zich nog goed: "In de busreis kwam de voorzitter van de B.I.L. om te vragen wie er mee doet. In die bus is

de redactie een beetje ontstaan." Uiteindelijk werden er acht studenten lid van de eerste redactie, waaronder ook Sandra Hogenbirk: "Ik dacht: ik moet bij die Bestuurskundige Berichten, want dan gaat er écht iets gebeuren. Ik vond de studie het eerste jaar nog niet zo zwaar, dus ik wilde er nog wel iets bij doen". Het doel van de BB werd door Rogier Rijnja, voorzitter van de B.I.L., in de eerste uitgave beschreven als "méér dan een besloten verenigingsblaadje". Redactielid Sandra Hogenbirk daarover: "We vonden dat de bestuurskundeopleiding veel meer bekendheid moest krijgen. Er waren heel veel mensen die geen beeld hadden bij bestuurskunde toentertijd". Het blad werd daarom ook niet alleen onder de leden verdeeld. Vorig collegejaar schreef Prof. dr. van der Meer daarover: "Het goede aanzien van de BB werd ook duidelijk dat het te vinden was in de open schappen van de bibliotheek bij de wetenschappelijke bestuurskundige en politicologische bladen. De oude Bestuurskundige Berichten kunnen als roemruchtig worden beschouwd."

De studie bestuurskunde - en daarmee ook de redactie - zat in de beginjaren in het centrum van Leiden. Harry Leeuw: "We hadden een hele mooie werkplek op Rapenburg 59. Daar was ook de vakgroep gevestigd. Achterin was een grote zaal, daar mochten we aan de

Redactie Bestuurskundige Berichten, v.l.n.r., Rogier Rijnja, Antoinette Laan, Renato Meloni, Bas Berwers, Taco Vingerhoed, Frank Neumann; zittend: Sandra Hogenbirk.

De BB-redactie van 1986

Sandra Hogenbirk

Taco Vingerhoed

Harry Leeuw

BB werken". Het uitwerken van interviews was destijds behoorlijk arbeidsintensief. Vingerhoed: "Dan moesten we met zijn zessen of zevenen typen op elektrische typmachines". Hoewel de typmachines inmiddels zijn ingeruild voor MacBooks, is de stress rond redactionele deadlines al 35 jaar lang hetzelfde. Hogenbirk: "Alles kwam vlak vóór de deadline binnen. Dan moest dat in hele korte tijd samengesteld worden. Dat waren altijd wel spannende momenten, maar we hebben het wel altijd voor elkaar gekregen". Harry Leeuw: "We waren wel echt een team, we werkten echt goed samen. Als we hem na afloop doorbladerden was je bij bijna elke pagina betrokken geweest".

Voor de financiering waren er drie inkomstenbronnen: subsidie van de vakgroep, een bijdrage van de studievereniging en inkomsten uit advertenties. Gezamenlijk smeedt dat zo'n 1000 gulden op. Dat woog echter niet op tegen de kosten voor het maken van één editie: die lagen op 1500 gulden. Zo ontstond er binnen de studievereniging discussie over de kosten die het tijdschrift met zich meebracht: "We probeerden overal op te bezuinigen. We wilden daardoor ook zo onafhankelijk mogelijk kunnen opereren, ook van het B.I.L. bestuur, die toch wel

vonden dat ze invloed uit moesten kunnen oefenen op de redactie" aldus Hogenbirk. Het lukte de commissie om een paar grote sponsors, waaronder de Rabobank, PTT en boekhandel Kooyker over te halen om te adverteren. Daarnaast werd ook geprobeerd om de Leidse middenstand in te schakelen. Vingerhoed: "Op een gegeven moment waren we blij met alles". Een jaar later werd zelfs een heuse danswedstrijd georganiseerd om de financiën weer op normaal peil te krijgen.

"We hadden een hele mooie werkplek op Rapenburg 59. Daar was ook de vakgroep gevestigd. Achterin zat een grote zaal, daar mochten we aan de BB werken"

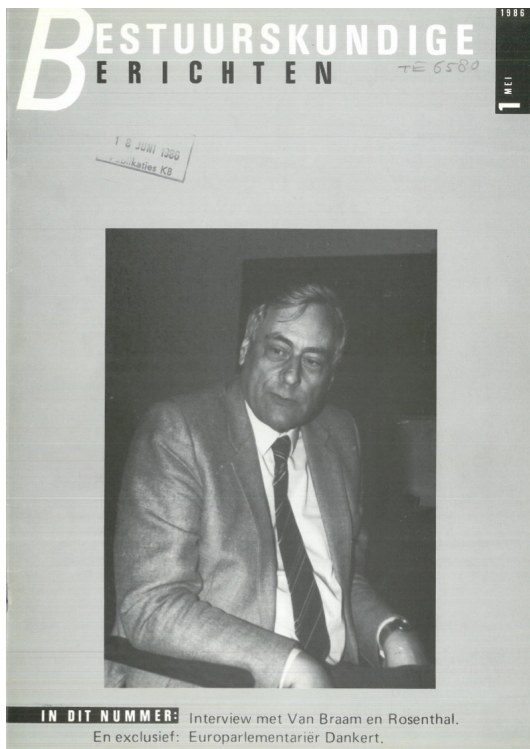
De eerste editie

Het eerste nummer werd uiteindelijk in mei 1986 uitgebracht. Harry Leeuw: “Toen het eerste nummer van de drukker kwam, vond ik dat wel heel spannend. Ik vond het een heel mooi eindresultaat.” Hogenbirk: “Ik vond het er best professioneel uitzien.” Alle oude nummers, waaronder ook het eerste nummer uit mei 1986, zijn terug te vinden op www.bilboard.nl. De oud-redactieleden herinneren zich nog verschillende artikelen uit deze eerste BB. Hogenbirk: “We hadden altijd een paar hoofdartikelen. Daar

moesten dan nog wat leuke, sfeer makende artikelen tussendoor”. Harry Leeuw: “Voor het eerste nummer hadden we een interview met professor van Braam. Dat was de grondlegger van de studie bestuurskunde”. Naast een interview schreef van Braam ook een inleiding met de inmiddels befaamde zin: “Wie in Leiden bestuurskunde studeert, hoort thuis in de B.I.L.”. Naast artikelen werd het blad ook opgevuld met interviews. Zo stond in de tweede editie van september 1986 een interview met Dick Dolman, voorzitter van de Tweede Kamer. Vingerhoed: “Al dat soort mannen keek je naar op, dan dacht je: dat wordt helemaal niks. Maar die zeiden bijna allemaal ja en vonden het heel leuk”.

Rosenthal en Hoogerwerf

Over de eerste redactie schreef prof. Dr. Frits van der Meer vorig jaar: “Met de eerste redacteuren kwam er een scherp redactieteam aan het werk. Ze kregen de meest vooraanstaande wetenschappers, politiek en ambtelijke bestuurders te spreken en ze ontlokten hen opzienbarende uitspraken”. Een bekend voorbeeld hierbij is de polemiek tussen twee hoogleraren van Universiteit Leiden en Twente. In de beginjaren bestond tussen de de Twentse en Leidse bestuurskunde een verschil van inzicht hoe het onderwijs ingericht moest worden. De Leidse professor Uri Rosenthal stak die mening in een interview niet onder stoelen of banken. Sandra Hogenbirk herinnert zich dit nog goed: “Ik weet ook nog dat ik hem ging interviewen. Hij vroeg toen aan ons of we zijn boek ‘Rampen, rellen, gijzelingen’ hadden gelezen. Toen zeiden we ‘niet helemaal’: we waren ook eerstejaarsstudenten en hadden genoeg te doen. Toen zei hij: kom maar terug

Bas Berwers – Redactielid van 1986 tot 1988:

“Aan de begintijd van Bestuurskundige Berichten bewaar ik dierbare herinneringen. Het was heel leuk om met z’n allen het nieuwe blad in de steigers te zetten – op Rapenburg 59, met (toen) de modernste typemachines en heel veel scharen en lijm. Plus natuurlijk op pad om belangrijke mensen te interviewen... en adverteerders te vinden (wat nog een hele klus was). Geweldig dat 35 jaar later ons kindje van destijds nog steeds springlevend is.”

wanneer jullie het gelezen hebben.” Nadat de redactieleden zich nogmaals hadden verdiept in de gesprekstof kwam het interview met de latere minister van Buitenlandse Zaken alsnog tot stand: “Toen had je in Enschede ook bestuurskunde. Wij zaten hem een beetje uit te lokken: waarom is er dan toch een nieuwe opleiding bestuurskunde nodig, waarom zou dat dan beter zijn? Hij trok behoorlijk fel van leer en besprak waarom Leiden en Rotterdam zo goed was. Toen hebben we daarna Hoogerwerf in Twente geïnterviewd”. Hoogerwerf reageerde zeer fel op de aanval van Rosenthal. In een interview in de tweede BB geeft hij aan: “Het is helaas zo dat enkele mensen (...) een beetje vijandig tegen Twente doen. De heer Rosenthal maakt het in dit opzicht het meest bont. Ik heb eerst gedacht dat het een voorbijgaand verschijnsel was, dat verband hield met zijn jeugd en ook met de onvolwassenheid van de Rotterdamse studierichting, maar het blijkt nu chronisch te zijn en dat vind ik zorgwekkend. Wat er achter zit weet ik niet: ik neem aan dat hij nuchter was toen dat interview werd afgenomen”. De uitspraken van beide professoren bleven niet onopgemerkt. Hogenbirk: “Dat gaf een hele rel en heeft ons een hoop naamsbekendheid gegeven”.

“Ik dacht: ik moet bij die Bestuurskundige Berichten”

Alle drie oud-redactieleden concluderen dat ze veel geleerd hebben als redactielid van de BB. Taco Vingerhoed: “Als je weinig schrijfervaring hebt, is het altijd goed om daarmee te beginnen. Bij Bestuurskundige Berichten leerde je dat vanzelf.” Harry Leeuw: “Ik heb bij de BB veel geleerd van het samenwerken, vergaderen en brainstormen”. Sandra Hogenbirk: “Ik heb er wel beter van leren schrijven, maar het samenwerken herken ik ook. We waren best wel een heel divers team met verschillende capaciteiten.

Een foto van professor Hoogerwerf met de eerste BB in zijn handen

We wisten op een gegeven moment heel goed wie waar goed in was”. En allemaal zijn ze natuurlijk blij dat het tijdschrift na 35 jaar nog steeds springlevend is. Hogenbirk: “Dat klinkt misschien gek, maar dat doet me toch wel goed. We hebben toen met heel veel plezier onze schouders eronder gezet”.

Innovatie een optie?

De psychologie van bestuurskundigen die de gemakkelijke weg kiezen

Drenis Bytyçi & Sander Kieboom

Inleiding

Een van de grootste clichés in het openbaar bestuur is dat men voor daadkrachtig en innovatief beleid het beste kan zoeken in de private sector. Uit de bestuurskundige wetenschap blijkt dan ook dat innovatie in de publieke sector minder vaak voorkomt en grotere barrières ondervindt. Zo bestaan er bepaalde factoren die ervoor zorgen dat organisaties in de publieke sector vaak inderdaad blijven hangen in oude gewoonten. De stand van zaken wordt dus vaak gehandhaafd in overheidsorganisaties. Maar hoe gebeurt dit nou precies, en wat zijn deze hinderende factoren? Dit wordt beschouwd in het eerste deel van het artikel. Zijn er wellicht ook blinde vlekken? En hoe kan de bestuurskunde als wetenschap hiermee vooruit? Hier zal het tweede deel van het artikel op ingaan.

I: Innovatie

Algemeen

Laten we als eerst dieper ingaan op het concept 'innovatie', los van de specifieke context. Wat is dit precies? Op het eerste gezicht zou je kunnen denken dat er sprake is van innovatie, wanneer er verandering komt in een reeds vastgestelde status quo. Wellicht komt er bij het horen van de term als eerste het beeld in je op van een bedrijf die een nieuw 'innovatief' product lanceert. Denk hierbij aan Apple met de iPhone, of Big Pharma-bedrijven die een nieuwe vaccinatiemethode ontwikkelen. Misschien denk je ook aan innovatie in ideeën, zoals een nieuwe onderwijsstijl of een nieuwe wetenschappelijke theorie.

Deze voorbeelden stellen echter meteen beperkingen van deze definitie bloot. Innovatie is

namelijk wel wat meer dan alleen verandering in een product of organisatie. Is er bijvoorbeeld nog steeds sprake van innovatie, wanneer een verandering tot een slechter resultaat leidt? Waarschijnlijk niet.¹ Verder kan ook worden gesteld dat innovatie geen homogeen proces is.² Innovatie is een ontzettend complex fenomeen waar de wetenschap het laatste woord nog niet over uitgesproken heeft. Er zijn gelukkig al wel pogingen gedaan om de verschillende aspecten ervan in kaart te brengen. Zo kan er gesteld worden dat innovatie een input, proces, output en outcome aspect heeft.³ De inputzijde behelst de (on)tastbare resources waarmee de innovatie wordt vormgegeven: van tijd en geld, tot motivatie en cultuur. Het creatieve proces met bijbehorende projectmanagement, leidt uiteindelijk tot de uitvoering welke zal leiden tot de

Zie bronnenlijst op p. 55

output: “what the innovation efforts have delivered”. Outcome wordt gedefinieerd als de impact van innovatie op de organisatie, op een breder strategisch niveau.

Vooralsnog lijkt de wetenschappelijke inspanning met name vanuit de bedrijfskundige en economische hoek te komen. Dat terwijl innovatie, met name wanneer men het bekijkt vanuit de inputzijde, een belangrijke psychologische component heeft. De innovatie output zou namelijk hoger zijn in een ondernemende organisatiecultuur en bij een betere ‘state of mind’ van werknemers.⁴ Om het fenomeen dus echt te begrijpen, zal er een multidisciplinaire aanpak moeten komen vanuit verschillende wetenschappelijke takken: van de bestuurs- en bedrijfskunde, tot de economie en psychologie.

Bestuurlijke innovatie

In de bestuurskunde is er dus ook genoeg ruimte voor onderzoek naar innovatie. Zoals al eerder vermeld heeft innovatie ook deels te maken met de houding van mensen in een organisatie. Dit betekent daarom ook dat innovatie zich niet beperkt tot de private sector. Innovatie in de publieke sector verdient dus minstens net zo veel aandacht: het zal in dit geval met name vanuit de bestuurskundige hoek moeten komen. Echter is het concept innovatie beduidend minder onderzocht wanneer het gaat om publieke organisaties. Ontzettend jammer, want de publieke sector heeft bepaalde kenmerken die een privaat bedrijf niet heeft.

Publieke organisaties – denk hierbij vooral aan overheidsinstanties – staan er in de volksmond om bekend dat ze star zijn en blijven haken in oude gewoonten. Dit kan voor een deel verklaard worden door fundamentele verschillen tussen de sectoren. Waar innovatie in de private sector zich meer richt op winst en concurrentieposities, focust innovatie in de publieke sector zich op betere overheidsdienstverleningen en ‘public value’.^{5, 6}

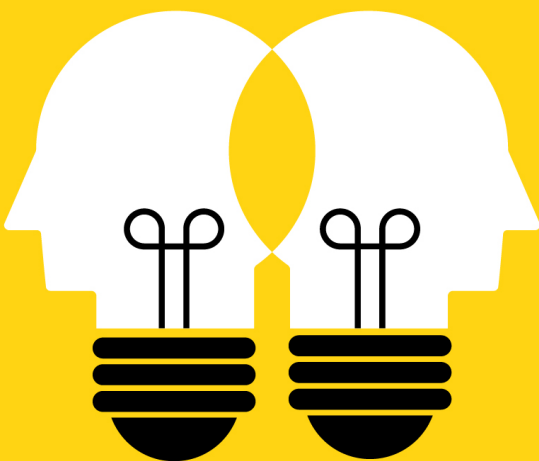
De verschillen in innovatie in deze twee verschillende sectoren zou meer onderzoek en beter begrip goed kunnen gebruiken. Echter lukt dit nu niet door een gebrek aan een theoretisch kader.⁷ Ook zal er, na alle inspanning om tot een duidelijke definitie en theorievorming te komen, veel data moeten worden verzameld. Pas dan kan men meer generalisaties maken over wat wel en niet werkt. Nu blijft het nog te veel gissen, omdat de data ontbreekt en zeker ook gezien het feit dat er nauwelijks consensus bestaat over de definitie en mechanismen.

Innovatieremmers

Het een en ander is al wel onderzocht wat betreft innovatie in de publieke sector. Zo is het namelijk reeds bekend dat de publieke sector bepaalde specifieke kenmerken kent, die innovatie kunnen remmen. Ten eerste bevinden publieke sector organisaties zich in een politieke context. Het politieke klimaat kan een risico-avers karakter met zich meebrengen, waardoor de publieke organisatie minder innovatiecapaciteit kan hebben.⁸ Met andere woorden, de politieke context zorgt bij voorbaat al voor minder input in het innovatieproces. Dit kan komen door de hoge mate van ‘public scrutiny’ die publieke organisaties ervaren, in tegenstelling tot private organisaties.⁹ Ook zijn het vaak gekozen vertegenwoordigers die het beleid vanuit de politieke hoek bepalen. Deze hebben uiteindelijk verantwoording af te leggen aan kiezers, en ervaren bovendien ook beperkingen vanuit de wet en de begroting.¹⁰

Een tweede kenmerk van publieke organisaties is de psychologische ‘houding’ van ambtenaren naar hun werk toe. Zij zijn in staat om creatieve oplossingen tegen te houden, en daarbij een status quo te handhaven. Dit kan gemotiveerd zijn vanuit hun culturele waarden of zelfs hun onderwijsachtergrond.⁵ ¹¹ Er is ook bewijs voor een minder innovatieve houding onder ambtenaren, naargelang zij langer in de publieke sector werken.¹²

Zijn er nog andere factoren, behalve de twee bovengenoemde, die innovatie in de publieke sector kunnen tegenwerken? Ja, in onze optiek waarschijnlijk wel. In het tweede deel van dit artikel wordt er gekeken naar deze mogelijke derde factor. En zo wordt duidelijk dat de bestuurskunde meer overlap heeft met psychologie dan gedacht.

II: Default Option

De psychologie van de mens heeft van nature ingebouwde cognitieve biases welke mogelijk innovatie bemoeilijken. Deze biases hebben in meer of mindere mate invloed op ieders handelen en keuzes. Een voorbeeld van een cognitieve bias is de default bias zoals is beschreven in het boek Nudge door Thaler & Sunstein (2008).¹³ Een default bias is de onbewuste voorkeur voor de standaard keuze of manier van handelen. Hierdoor wordt de default bias ook wel de default option genoemd. Om voor deze optie te kiezen hoef je geregeld helemaal niets te doen, maar dat betekent niet dat er niets gebeurt. De default option is invloedrijk juist doordat het de weg van de minste weerstand biedt. Dit is dan ook wat innovatie wellicht zo lastig maakt voor de mens. Laten we hier wat dieper op ingaan, om uiteindelijk te zien of dit misschien ook wel door mensen in publieke organisaties ervaren kan worden.

De gemakkelijke weg

Mensen zijn niet altijd even geïnteresseerd in de keuzes die hen worden voorgelegd en kiezen ervoor om een beslissing helemaal te negeren. Velen gaan hierdoor geregeld (on)bewust met de stroom mee en accepteren wat de standaard is. De invloed van de default option is bij politici niet onopgemerkt gebleven. De default option is een aanlokkend middel om beleidstechnisch in te zetten om burgers een bepaalde richting in te nudgen. Een bekend voorbeeld hiervan betreft donorregistratie. Zo is op 1 juni 2020 de donorwet veranderd van een opt-in systeem naar een opt-out systeem. In het nieuwe systeem is de default option dat je een donor bent, totdat je iets anders aangeeft.¹⁴

De aantrekkingskracht van de default option zit hem in drie factoren. Zo blijken we als mensen de cognitieve inspanning die komt kijken bij het maken van keuzes niet altijd te waarderen. De default option biedt hierin een uitkomst doordat de keuze an sich helemaal niet gemaakt hoeft te worden. Zo hoeft men bijvoorbeeld niet af te wegen op basis van hun ethische voorkeur wel of geen donor te worden.¹⁵ Daarnaast heeft de default option ook praktische voordelen. Men hoeft zich bijvoorbeeld niet in te lezen in de materie en geen tijd te besteden om zijn of haar donorstatus te veranderen. De default option aanhouden brengt over het algemeen weinig transactiekosten met zich mee.¹⁶ Daarnaast speelt de default option ook in op de betekenis die wordt gegeven aan de keuzes. Bij het opt-in systeem van donorregistratie wordt het eerder

als moreel juist beschouwd om je status te veranderen naar het geven van toestemming voor donorregistratie. Bij een opt-out systeem gaat de betekenis van de keuze verschuiven.

Tegenwoordig dient men zich actief af te melden voor donorstatus.

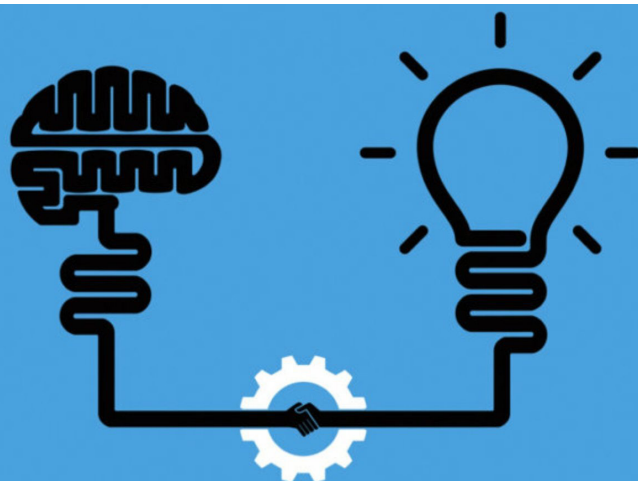
Dit wordt nu eerder moreel gebrekkig beschouwd terwijl het jarenlang de default option was.¹⁷

“Iedereen vertoont bepaald gedrag onbewust, en iedereen maakt wel eens denkfouten, dus ook politici en ambtenaren.”

Politici als mensen

Politici hebben bij het donorbeleid bewust het onbewuste gebruikt om de burger een bepaalde kant op te nudgen. Het dient echter niet vergeten te worden dat de invloed van de default bias politici zélf ook onbewust in hun werk kan beïnvloeden. Om onder de invloed te komen van de default bias hoeft dit niet te worden geconcretiseerd in beleid. De aantrekkingskracht van de default option is als het ware verwerkt in de software van onze hersenen. Iedereen vertoont bepaald gedrag onbewust, en iedereen maakt wel eens denkfouten, dus ook politici en ambtenaren. Politici blijven tenslotte mensen, al moet menig burger zich cognitief inspannen om dit te herinneren. Dit is overigens niet per se heel erg, soms hebben politici zelf ook moeite met actieve herinneringen bovenhalen!

Een voorbeeld waarbij politici mogelijk worden beïnvloed door de default bias is in de aanpak van de coronacrisis. In de afgelopen maanden heeft

bijna de hele wereld brede beperkingen opgelegd aan economieën en levens van burgers om de verspreiding van het virus een halt toe te roepen. Het voorheen ongekende idee van een lockdown werd al snel een veel voorkomende maatregel om de verspreiding van COVID-19 tegen te gaan. Vele landen binnen Europa en daarbuiten gingen over op een opmerkelijk uniforme aanpak in de vorm van lockdowns. Zou het niet zo kunnen zijn dat dit ook de default bias ‘aan het werk’ is? Er lijken hier namelijk enige parallellen te zijn.

Ongetwijfeld vergt de bestrijding van deze crisis veel cognitieve inspanning van onze politici en bestuurders. Men kan zich afvragen hoeveel ruimte dit overlaat om tot nieuwe innovatieve oplossingen en maatregelen te komen voor deze bestrijding. In crisistijd lijkt het ook praktischer om al bekende maatregelen van andere overheden over te nemen. De modus operandi rondom het uitvoeren van een lockdown kan gemakkelijker worden overgenomen van buurlanden, dan dat een politicus zelf tijd en moeite gaat stoppen in het innoveren van een nieuwe maatregel. We zien hier eerder een soort isomorfie optreden, waarvan het betwistbaar is of deze isomorfie wel zo wenselijk is. Hoewel de uitvoering van de

lockdown voor de publieke sector veel innovatie vroeg, was de politieke keuze voor de lockdown an sich niet erg innovatief. Ook lijkt de betekenis om wel of niet in lockdown over te gaan te zijn veranderd. Hoewel een lockdown enkele jaren geleden een ondenkbaar scenario was, ontvangt Zweden nu veel internationale kritiek op het gebrek aan een lockdown.¹⁸ Psychologie speelt dus wel degelijk een rol in onze optiek, of dit de doorslaggevende rol was, is onbekend, maar zeker wel aanwezig.

Als maatschappij moeten we waken dat onze politici en bestuurders niet ondoordacht de default option aanhouden, hoe aantrekkelijk dat ook mag zijn. Wanneer een beleidsmaatregel, zoals bijvoorbeeld de lockdown, de default option is geworden betekent dit niet dat het altijd de beste maatregel is. Wellicht is een lichter of zwaarder middel vereist. Hiervoor dienen we kritisch te blijven richting ons denken. Daarvoor dien je nieuwe ideeën aan te durven dragen en niet altijd de gemakkelijke weg aan te houden in de vorm van de default option.

Conclusie

Wat opvalt is dat in bestuurskundig onderzoek naar innovatie er nauwelijks wordt gekeken naar psychologische, en met name cognitief psychologische, factoren. Er wordt gekeken naar organisaties alsof het machines zijn; de mens wordt hier bijna vergeten. Bij het voorbeeld van de default option komt de mens en haar cognitieve zwaktes naar voren. Deze cognitieve zwaktes lijken juist van invloed te zijn op innovatie binnen de publieke sector.

Of het huidige donor- en coronabeleid de juiste is laten wij open aan de lezer om te bepalen. Wél vinden we het belangrijk dat er goed nagedacht wordt over mogelijke tekortkomingen in ons denken, doen en laten. Het zou ontzettend jammer zijn om minder goed beleid te hebben door cognitieve factoren, zoals een aversie voor innovatie en de risico's die dat met zich meebrengt. Zo biedt de cognitieve wetenschap zowel op wetenschappelijk maar ook praktisch gebied mogelijkheden voor beleidsimplementatie en beleidsontwikkeling. Er kan nog veel ontdekt en geleerd worden binnen dit kennisgebied; de bestuurskunde dient enkel nog deze stap te *durven* zetten.

Interview met de Burgemeester van Den Haag

Jan van Zanen

Hij werd vorig jaar dé man die in de Haagse politiek orde op zaken moest stellen: Jan van Zanen. De geboren Purmerender begon zijn politieke loopbaan bij de jongerentak van de VVD. In 1990 wordt hij gekozen voor de Utrechtse gemeenteraad, waar hij later ook wethouder wordt. Vervolgens is Van Zanen achtereenvolgens burgemeester in Amstelveen en Utrecht. Eind mei 2020 werd hij door de vertrouwenscommissie voorgedragen als nieuwe burgervader van de hofstad. Daarnaast is hij voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Op 1 juli 2020 werd u beëdigd als burgemeester en werd u de opvolger van partijgenoot Johan Remkes. Volgens hem waren de ambtelijk-bestuurlijke verhoudingen een ingewikkeld proces waarin meer geïnvesteerd moest worden. Wat was het belangrijkste advies wat dhr. Remkes aan u meegaf?

“Het belangrijkste advies dat hij me gaf was de rust te herstellen in het stadhuis. De gemeenteraad kwam uit een roerige en hectische periode. De Rijksrecherche was bij twee wethouders binnengevallen, de burgemeester opgestapt, er waren meerdere integriteitsaffaires en verhoudingen waren verstoord. De rust moet terugkeren, het vertrouwen hersteld. Johan Remkes had daarin de eerste stappen gezet, het was en is aan mij om daar opvolging aan te geven.”

In Den Haag bent u gekozen door de gemeenteraad. U staat echter bekend als een voorstander van de gekozen burgemeester. Waarom bent u daar voorstander van?

“Ik ben van mening dat inwoners heel goed zelf een keuze kunnen maken in wie zij als burgemeester willen hebben, de centrale figuur in de eigen gemeente. Ook ben ik voorstander van burgemeesters van lokale partijen. Slechts drie procent van mijn ambtsgenoten is lid van een lokale partij. Verkiezingen biedt kandidaten van alle partijen een gelijke kans om dit ambt uit te

oefenen.”

Als burgemeester hebt u een belangrijke taak op het gebied van openbare orde en veiligheid. In uw eerste jaar als burgemeester waren er een hoop incidenten: geweld op Scheveningen, onrust in de Schilderswijk en grote demonstraties op het Malieveld. Kamervoorzitter Arib verzocht u om demonstraties voor het Kamergebouw niet meer toe te staan én Amnesty International wil graag een onafhankelijk onderzoek naar politieoptreden in Den Haag. Waar ligt volgens u de balans tussen het demonstratierecht en veiligheid? Ervaart u bij deze (crisis)situaties ook druk uit de landelijke politiek?

“Het demonstratierecht is voor mij, als burgemeester, een groot goed. Demonstreren is een grondrecht en dat mag en wil ik niet lichtzinnig beperken. Soms is dat nodig, vanwege gezondheid, verkeersveiligheid of vrees voor wanordelijkheden. Mijn focus is gericht op mogelijk maken van demonstraties, niet op beperken. Dat is de reden dat we niet alle demonstraties voor de Tweede Kamer hebben verboden. Spontane demonstraties verplaatsen we naar het Malieveld of de Koekamp, maar voor aangemelde demonstraties blijft ruimte op het Plein. Het is belangrijk dat betogingen kunnen plaatsvinden dichtbij degenen tot wie demonstranten hun boodschap richten. Er is altijd

druk vanuit de landelijke politiek, maar zij realiseren zich ook dat het uiteindelijk de burgemeester is die over de openbare orde gaat.”

Over het verschil tussen Den Haag en Utrecht schreef u: “Hier bemoeien zich ook Kamerleden, ministers, het Koninklijk Huis, ambassadeurs en Kamervoorzitters zich met de stad. Dat vertraagt en ik dacht dat ik de burgemeester was”. Komen goede besluiten niet juist voort uit inspraak van andere partijen?

“In Den Haag is iedereen zeer betrokken. Dat is een goede zaak en dat komt besluiten ten goede. Iedereen kan namelijk duidelijk maken wat zijn belang is. Het is aan mij als burgemeester om daar een goede weging in te maken.”

Tegen omroep West gaf u aan dat u integriteit, na veiligheid, als belangrijkste taak ziet. Daarbij gaat het natuurlijk al snel over de integriteitsproblemen die spelen op het stadhuis en in de gemeenteraad, zoals het onderzoek naar leden van Hart voor Den Haag en de zaak rond cultuurpaleis Amare. In september 2020 gaf u aan dat er nog veel moest gebeuren voordat er een beter integriteitssysteem zou zijn. Welke stappen zijn inmiddels gezet voor het bevorderen van integriteit?

“Integriteit is niet iets wat een burgemeester in zijn eentje kan verbeteren. Er was een mentaliteitsverandering nodig, die van hoog tot laag in de organisatie en in de gemeenteraad wordt gevoeld. Ik merk aan iedereen dat die zijn steentje wil bijdragen. Zo is een belangrijk onderdeel van integriteit dat er zoveel mogelijk transparantie wordt nagestreefd. Alles wat in het openbaar kan, moet in het openbaar plaatsvinden en stukken moeten alleen geheim zijn als dat echt nodig is. Daarin hebben college en gemeenteraad de eerste stappen gezet. Dat is een goede zaak, omdat openheid zal leiden tot een volgende stap in de cultuurverandering.”

De VNG wordt vaak gezien als één van de machtigste lobbyorganisaties in Den Haag. Wat is volgens u de kracht van een effectieve lobby?

“Lobby heeft als doel je inzet en standpunten op zo’n manier voor het voetlicht te brengen dat de ontvangende partij ze meeweegt en meeneemt in verdere besluitvorming. Het is dus van belang dat je die standpunten op een vroeg moment deelt en tijdig aan diverse tafels zit. Van groot belang daarbij is uiteraard de kracht van de argumenten die je inbrengt, hoe sterker die zijn hoe groter de kans dat ze worden meegenomen.”

Volgens u moeten ook lokale partijen aanspraak kunnen maken op subsidie. Zou er ook meer transparantie moeten komen over de financiering van lokale partijen in het algemeen?

“Ik ben inderdaad van mening dat lokale partijen ook aanspraak moeten kunnen maken op subsidie. Lokale politieke partijen hebben namelijk geen toegang tot de 25 miljoen euro subsidie die de Rijksoverheid jaarlijks beschikbaar stelt. Zij hebben daar net zoveel recht op als ‘landelijke’ partijen die lokaal actief zijn. En ja, transparantie over de financiering van politieke partijen is van groot belang. Dit geldt overigens niet alleen voor de lokale partijen, maar voor alle politieke partijen.”

Bij de decentralisaties in het sociaal domein van 2015 zijn er veel taken overgedragen aan de gemeenten. Op de financiering is gekort. U beschreef dat eerder als: ‘wel de taken, niet de knaken’. In veel gemeenten zijn er problemen ontstaan. Ziet u de decentralisaties van 2015 als een fiasco?

“Nee, zeer zeker niet. Ik sta nog steeds achter de visie daarachter. Gemeenten staan het meest dichtbij inwoners. Dat maakt dat we weten wat onze inwoners nodig hebben en wij ze het beste kunnen helpen. Het probleem is dat gelijktijdig met de decentralisaties een bezuiniging op die taken is doorgevoerd. Daar moet snel een oplossing voor gevonden worden, zodat gemeenten de taken die ze hebben ook goed kunnen uitvoeren en we onze inwoners kunnen helpen als ze die hulp nodig hebben.”

Ook schreef u een brandbrief over deze structurele financiële tekorten bij gemeenten. Hoe moet het Rijk hiervoor schuiven in de begroting? Een andere oplossing schuilt in meer lokale belastingen. Hoe voorkomen we daarbij dat er ongelijkheid tussen gemeenten ontstaat?

“Onderzoek heeft uitgewezen dat gemeenten per jaar 1.7 miljard tekort komen voor de jeugdzorg. Dat is een fors bedrag dat gemeenten nu op een andere manier moeten opbrengen, bijvoorbeeld door bezuinigingen op voorzieningen, het verhogen van de OZB belasting of het interen op reserves. Dat is voor gemeenten niet meer vol te houden. Er moet dus meer geld van het rijk naar het gemeentefonds. Nu overgaan tot lokale belastingen zou niet het juiste moment zijn. Er moet eerst een oplossing komen voor de tekorten die er al zijn bij gemeenten.”

U bent natuurlijk ook de burgemeester van alle Haagse studenten. Utrecht is door de 70.000 studenten écht een flinke studentenstad, met de bijbehorende sfeer. Heeft Den Haag het karakter van een studentenstad, en kunnen we iets leren van Utrecht?

“In Utrecht is een groter deel van de inwoners student dan hier, omdat Den Haag geen traditionele studentenstad is. Toch is Den Haag, met de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden en het toenemend aantal masters van de TU/Delft die hier plaatsvinden, steeds meer een studentenstad aan het worden. Als Den Haag groeit als studentenstad en er meer studenten in Den Haag komen wonen, dan zal dat voor sommigen best even wennen zijn. In Utrecht heb ik gezien dat studenten en mensen die al langer in de stad woonden doorgaans goed met elkaar kunnen leven. Dat gun ik Den Haag ook.”

Universiteit Leiden heeft ambitieuze plannen met Campus Den Haag. De komende tien jaar komen er nog 3.000 studenten bij. De schaarste op de woningmarkt is nu al groot en de plannen voor nieuwe studentenwoningen lopen achter bij deze groei. Kunnen alle Haagse studenten in de toekomst nog wel in de stad wonen?

“Daar wordt hard aan gewerkt. De opgave voor Den Haag is groot. Den Haag is ingeklemd tussen de zee en andere gemeenten. Er is geen ruimte om grootse studentencomplexen te bouwen op lege plekken in de stad, zonder dat er veel groen verloren gaat. Daarom gaat Den Haag de hoogte in. Rond station Hollands Spoor, waar ROC Mondriaan en de Haagse Hogeschool zijn gevestigd, komt de College Campus. Daar komen meer studentenwoningen, want ook studenten horen erbij.”

Het afgelopen jaar hebt u kennis gemaakt met de stad. Wat is het mooiste plekje van Den Haag?

“Dat is moeilijk te zeggen. Ik ben onder de indruk van al het groen, de prachtige lanen en de mooie gebouwen. Dat is nog veel mooier dan ik had verwacht. Als ik echt moet kiezen, dan ga ik voor de zee. Ben altijd enorm fan van de zee geweest. Kan er nu op mijn fiets in tien minuten naartoe, dat vind ik fantastisch.”

Tot slot: oud-partijgenoot Geert Dales noemde u eerder dit jaar in een opinieartikel een goede opvolger van Rutte als minister-president: “De VVD heeft zo iemand in huis. De naam is Jan van Zanen. Zijn politiek-bestuurlijke staat van dienst is vlekkeloos. Zijn ervaring lang en breed. Jan is de rust zelve en doet in hoffelijkheid en jovialiteit geenszins onder voor Mark Rutte. Jan zit al in Den Haag, hij hoeft niet eens te verhuizen”. Zou u ooit minister-president willen worden?

“Dit zijn natuurlijk hele warme woorden van Geert Dales, maar mijn voorkeur gaat toch echt uit naar de lokale politiek. Sinds 1990 ben ik actief in de lokale politiek, als gemeenteraadslid, wethouder of burgemeester. Ik voel me dus echt thuis in de lokale politiek. Het directe contact met inwoners en samen met de gemeenteraad en de wethouders de problemen in een stad aanpakken. Daar wil ik me ook de komende jaren nog graag voor inzetten.”

Bronnenlijsten

p.12 Inclusieve illusie

Iedereen is anders. (n.d.). Genderidentiteit | Iedereen is anders. Retrieved 13 May 2021, from <https://iedereenisanders.nl/ontdek-leer/genderidentiteit>

2Transgender Netwerk Nederland. (2016, June 10). Zo maak je na toiletten ook taal genderneutraal. Retrieved 27 May 2021, from <https://www.transgendernetwerk.nl/non-binair-voornaamwoord-uitslag/>

3College voor de Rechten van de Mens. (2020). College oordeelt over deelname aan bevolkingsonderzoek baarmoederhalskanker door transman <https://mensenrechten.nl/nl/nieuws/college-oordeelt-over-deelname-aan-bevolkingsonderzoek-baarmoederhalskanker-door-transman>

4Transgender Netwerk Nederland. (2017). Transgender en werk. Retrieved from <https://www.transgendernetwerk.nl/wp-content/uploads/TransgenderenWerkfactsheet2017-1.pdf>

5NOS. (2021, January 14). Lange wachtlijsten voor transgenderzorg bij Amsterdam UMC: ‘Je leven staat stil’. Retrieved 17 May 2021, from <https://nos.nl/artikel/2364433-lange-wachtlijsten-voor-transgenderzorg-bij-amsterdam-umc-je-leven-staat-stil#:~:E:text=De%20wachttijden%20bij%20de%20zorg,%2C%20staat%20je%20leven%20stil.%22>

6Pluk de liefde. (2020, March 19). Polyamorie voor starters: Veelgestelde vragen. Retrieved 17 May 2021, from https://www.plukdeliefde.nl/starters/?doing_wp_cron=1621417323.5642199516296386718750

7De Boer, R., & Van de Pol, R. (n.d.). Niet iedereen is geschikt voor polyamorie | Gezondheidsplein.nl. Retrieved 17 May 2021, from <https://www.gezondheidsplein.nl/gezond-leven/niet-iedereen-is-geschikt-voor-polyamorie/item123811>

8de Scheidingsplanner. (n.d.). Co-ouderschap, hoe werkt dat? | de Scheidingsplanner. https://www.scheidingsplanner.nl/alles-over-scheiden/scheiden-met-kinderen/hoe-werkt-co-ouderschap/?gclid=C-jwKCAjw-qeFBhAsEiwA2G7Nl4-mz7yQBhZYVdHR2D-diNo92Q7Kc3MIY1XU56khoMkok8qoRTxqzx-BoCk70QAvD_BwE

9Grijmans-Veenendaal, N. (2019, July 21). ‘Verbeter de positie van deeldouders’. Het Parool. <https://www.parool.nl/nieuws/verbeter-de-positie-van-deeldouders-bbb4e8a8/>

10The Editors of Encyclopaedia Britannica. (n.d.). Nuclear family | anthropology. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/nuclear-family>

11COC Nederland. (2020, February 4). Sprankje hoop voor meeroudergezinnen. <https://www.coc.nl/politiek-2/sprankje-hoop-voor-meeroudergezinnen>

12Slootweg, A. (2016, December 29). Eén kind met vier ouders: kan dat echt? - BVD advocaten. BVD Advocaten. <https://www.bvd-advocaten.nl/blogs/meerouderschap-een-kind-met-vier-ouders-kan-dan-echt>

13Veenendaal, N. (2017, August 23). Meerouderschap leidt niet tot stijging vechtscheidingen; 3 argumenten! [Forum-post]. Faasen Grijmans.

p.18 Globalisme Nationalisme

1. Trouw. (2017, 10 mei). Links en rechts zijn achterhaald. Het is nu globalisme versus nationalisme. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/nieuws/links-en-rechts-zijn-achterhaald-het-is-nu-globalisme-versus-nationalisme-b6dddf7/>

2. Garcia-Casals, X., Ferroukhi, R. & Parajuli, B. Measuring the socio-economic footprint of the energy transition. Energy Transit 3, 105–118 (2019). <https://doi.org/10.1007/s41825-019-00018-6>

3. Bu, M., Lin, C. T., & Zhang, B. (2016). GLOBALIZATION AND CLIMATE CHANGE: NEW EMPIRICAL PANEL DATA EVIDENCE. Journal of Economic Surveys, 30(3), 577–595. <https://doi.org/10.1111/joes.12162>

4. Green, J. (2020, 27 januari). Why climate change is globalization's biggest challenge yet. Geraadpleegd van <http://speri.dept.shef.ac.uk/2020/01/27/why-climate-change-is-globalizations-biggest-challenge-yet/>

5. Mommers, J. (2019). Hoe gaan we dit uitleggen (1ste ed.). Amsterdam, Nederland: de Correspondent Bv.

6. Green, J. (2019). Is Globalization Over? Hoboken, NJ, Verenigde Staten: Wiley.

7. AD. (2021, 22 februari). Protest tegen kap van meer dan duizend bomen in de De Buitenzomerlanden. Geraadpleegd van <https://www.ad.nl/hoeksche-waard/protest-tegen-kap-van-meer-dan-duizend-bomen-in-de-buitenzomerlanden-dit-is>

een-heel-trieste-dag-a38e30ac/

8. Volkskrant. (2021, 6 januari). Ze zijn voorstanders van windmolens maar toch niet zo dicht bij hun Amsterdamse woonwijk IJburg. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/ze-zijn-voorstanders-van-windmolens-maar-toch-niet-zo-dicht-bij-hun-amsterdamse-woonwijk-ijburg-bab29de3/>

9. KNMI. (2021, 23 februari). Klimaatbericht: Meer dan 2 graden opwarming mogelijk onovermijdelijk. Geraadpleegd van <https://www.knmi.nl/over-het-knmi/nieuws/meer-dan-2-graden-opwarming-lijkt-onovermijdelijk>

10. Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. (2021, 1 april). Adviesrapport Betrokken bij klimaat. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/doe-mee/documenten/publicaties/2021/03/21/adviesrapport-betrokken-bij-klimaat>

p.25 Tijd voor een update?

1: Barocas, S., & Selbst, A. D. (2016). Big data's disparate impact. Calif. L. Rev., 104, 671.

Citron, D. K. (2007). Technological due process. Wash. UL Rev., 85, 1249.

Pasquale, F. (2016). The Black Box Society. Amsterdam University Press.

2: Hof, Y. (17 juli 2020). Belastingdienst schuldig aan structurele discriminatie van mensen die toeslagen ontvingen. de Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/belastingdienst-schuldig-aan-structurele-discriminatie-van-mensen-die-toeslagen-ontvingen-baefbdfb/>

3: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (januari 2019). Best practices innovatieve voorbeelden van data-gebruik binnen het Rijk. Rijksoverheid.

4:Stewart, E. (11 april 2018). Mark Zuckerberg testimony: senators seem really confused about Facebook. Vox. <https://www.vox.com/policy-and-politics/2018/4/10/17222062/mark-zuckerberg-testimony-graham-facebook-regulations>

5: Van der Wal, Z. (2018). Integriteit 2025. Integriteitkwesities aan de horizon en hun implicaties. Den Haag, CAOP, pp. 29-51

6: NOS. (23 maart 2018). Eindstand referendum: meer kiezers tegen inlichtingwet dan voor. <https://nos.nl/artikel/2223978-eindstand-referendum-meer-kiezers-tegen-inlichtingwet-dan-voor.html>

7: Commissie van Toezicht op de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten. (14 mei 2019). Bijlage bij de tweede Voortgangsrapportage: De werking van de Wiv 2017. (Nr. 66). <https://www.ctivd.nl/onderzoeken/voortgangsrapportage-ii/documenten/rapporten/2019/06/11/bijlage>

8: Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (april 2019). Jaarverslag 2018. <https://www.aivd.nl/documenten/jaarverslagen/2019/04/02/jaarverslag-aivd-2018>

9: Jones-Bos, R. V. M., Bot, T. P. L., Dommering, E. J., Van den Herik, L. J., Jacobs, B. P. F., Nagtegaal, W., & Zijlstra, S. E. (januari 2021). Evaluatie 2020 - Wet op de inlichtingen- en veiligheidsdiensten 2017. Rijksoverheid.

10: Algemene Rekenkamer. (22 april 2021). Slagkracht AIVD en MIVD: De wet dwingt, de tijd dringt, de praktijk wringt. <https://www.rekenkamer.nl/publicaties/rapporten/2021/04/22/slagkracht-aivd-en-mivd>

11: Sciglar, P. (19 april 2018). What Is Artificial Intelligence? Retrieved from www.roboticsbusinessreview.com.

12: Pichai, S. (2019). AI will have greater impact than electricity. World Economic Forum. Davos.

13: CNBC. (4 september 2017). Putin: Leader in artificial intelligence will rule world. CNBC News.

14: Khamis, A. (31 maart 2019). AI and disruptive innovation. Towards Data Science.

15: Brundage, N., S., A., Clark, J., Toner, H., Eckersley, P., Garfinkel, B., . . . Beard, S. (2018). The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation. Future of Humanity Institute.

16: Buitenweg, K., Verhoeven, K., Middendorp, J., van Weerdenburg, D., van Dam, C., Azarkan, F., & van Otterloo, G. (2020). Digitale toekomst: Update vereist Naar meer parlementaire grip op digitalisering. Den Haag: Tweede Kamer.

17: Bart van der Linden en Wim Willems. (26 april 2021). Opinie: Zonder ministerie van Digitale Zaken blijft Nederland achter in Europa. De Volkskrant.nl

18: Gates, B. (maart 2019). Bill Gates: A.I. is like nuclear energy — ‘both promising and dangerous’. (C. Clifford, Interviewer)

19: Musk, E. (juli 2020). Elon Musk, Blasting Off in Domestic Bliss. (M. Dowd, Interviewer)

p.40 Waar zijn de Nederlanders?

1 Joustra, A., Langelaar, J. & Widdershoven, J. (2010). Negenmannen, oranjes & matpartijen. Elsevier, Amsterdam. blz 261

2 POLITICO. (2018). Mark Rutte: the man in the middle. Geraadpleegd op 7-5-2021, van <https://www.politico.eu/list/politico-28-2018-ranking/mark-rutte/>

3 Nieuwsuur. (2019). ‘Als Rutte had gewild, had hij een Europese topfunctie kunnen krijgen’. Geraadpleegd op 7-5-2021, van <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2291703-als-rutte-had-gewild-had-hij-een-europese-topfunctie-kunnen-krijgen>

4 Mischke, J. (2019). ‘Very disappointed’ Manfred Weber blames Macron and Orbán. Geraadpleegd op 7-5-2021, van <https://www.politico.eu/article/manfred-weber-disappointed-blames-emmanuel-macron-and-viktor-orban/>

5 Lambie, F & Nagtzaam, P. (2019). Zo liep Frans Timmermans

de hoogste baan van de EU mis. Geraadpleegd op 8-5-2021, van <https://www.rtlnieuws.nl/economie/artikel/4766816/frans-timmermans-spitzenkandidat-europese-commissie-topbanen>

6 Arendo Joustra, ‘De zeis van Corfu: hoe Lubbers als voorzitter van de Europese Commissie werd gepasseerd’, Elsevier 50 (1994) 30-32.

7 Van Olst, P. (2000). Nederlandse lobby faalt vaker. Geraadpleegd op 9-5-2021, van <https://www.rd.nl/001025home.html?pg=bin%2F001025bin19.html>

8 Clingendael. (2019). ‘Weinig empathisch, wel effectief’: Percepties van Nederlandse belangenbehartiging in de Europese Unie. Geraadpleegd op 9-5-2021, van <https://www.clingendael.org/nl/node/10160>

9 Van den Braak, B. (2019). Haagse bespiegelingen. Uitgeverij EW, Diemen. blz 442

10 Ministerie van Buitenlandse Zaken. (2016). Introductie Jean Pierre Kempeneers. Geraadpleegd op 13-5-2021, van <https://www.werkenvoorinternationaleorganisaties.nl/documenten/publicaties/2016/11/14/introductie-jean-pierre-kempeneers>

11 Alonso, S. (2019). De lobby voor Dijsselbloem: bellen en sjacheren, de hele zomer door. Geraadpleegd op 10-5-2021, van <https://www.nrc.nl/nieuws/2019/08/01/de-lobby-voor-dijsselbloem-a3968850>

p.48 Innovatie een optie?

1: Sandor, S. D. (2018). Measuring Public Sector Innovation. Transylvanian Review of Administrative Sciences, (54E), 125–137. <https://doi.org/10.24193/tras.54e.8>

2: Demircioglu, M. A., & Audreths, D. B. (2018). Conditions for complex innovations: evidence from public organizations. The Journal of Technology Transfer, 45(3), 820–843. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9701-5>

3: Davila, T., Epstein, M. J., & Shelton, R. (2012). Making innovation work: How to manage it, measure it, and profit from it. Upper Saddle River, NJ: FT Press.

4: Ahmetoglu, G., Akhtar, R., Tsvirikos, D., & Chamorro-Premuzic, T. (2018). The entrepreneurial organization: The effects of organizational culture on innovation output. Consulting Psychology Journal: Practice and Research, 70(4), 318–338. <https://doi.org/10.1037/cpb0000121>

5: Lee, S. M., Hwang, T., & Choi, D. (2012). Open innovation in the public sector of leading countries. Management Decision, 50(1), 147–162. <https://doi.org/10.1108/00251741211194921>

6: Bloch, C., & Bugge, M. M. (2013). Public sector innovation—From theory to measurement. Structural Change and Economic Dynamics, 27, 133–145. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2013.06.008>

7: De Vries, H., Bekkers, V., & Tummers, L. (2016). Innovation in the Public Sector: A Systematic Review and Future Research Agenda. Public Administration, 94(1), 146–166. <https://doi.org/10.1111/padm.12209>

8: Bason, C. (2018). Political context. In Leading public sector innovation (second edition): Co-creating for a better society (pp. 67-86). Bristol: Bristol University Press. doi:10.2307/j.ctv1fxhlw.11

9: Albury, D. (2005). Fostering Innovation in Public Services. Public Money and Management, 25(1), 51–56. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9302.2005.00450.x>

10: Borzaga, C., & Bodini, R. (2014). What to Make of Social Innovation? Towards a Framework for Policy Development. Social Policy and Society, 13(3), 411-421. doi:10.1017/S1474746414000116

11: Lapuente, V., & Suzuki, K. (2020). Politicization, Bureaucratic Legalism, and Innovative Attitudes in the Public Sector. Public Administration Review, 1–14. <https://doi.org/10.1111/puar.13175>

12: Lapuente, V., Suzuki, K., & Van de Walle, S. (2020). Goats or wolves? Private sector managers in the public sector. Governance, 33(3), 599–619. <https://doi.org/10.1111/gove.12462>

13: Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness. New Haven: Yale University Press.

14: Ministerie van Algemene Zaken. (2020). Wat houdt de nieuwe donorwet (actieve donorregistratie) in? Rijksoverheid.nl. <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/orgaan-donatie-en-weefsel-donatie/vraag-en-antwoord/wat-houdt-de-nieuwe-donorwet-adr-in>

15: Huh, Y. E., Vosgerau, J., & Morewedge, C. K. (2014). Social defaults: Observed choices become choice defaults. Journal of Consumer Research, 41(3), 746-760.

16: Johnson, E. J., & Goldstein, D. G. (2013). Decisions by default. In The behavioral foundations of public policy (pp. 417-427). Princeton University Press.

17: Davidai, S., Gilovich, T., & Ross, L. D. (2012). The meaning of default options for potential organ donors. Proceedings of the National Academy of Sciences, 109(38), 15201-15205.

18: Mee, T. (2020). ‘Gezond verstand’ Zweden stuit opmars corona niet. Het Parool. <https://www.parool.nl/nieuws/gezond-verstand-zweden-stuit-opmars-corona-niet-b467068a/>

Bestuurskundige Berichten

Een origineel orgaan van de Bestuurskundige Interfacultaire vereniging Leiden. Met zorg samengesteld namens de gehele Bestuurskundige Berichten-commissie van academisch jaar 2020/2021. De volgende editie verschijnt in de winter van 2022.

Jaargang 36 — Editie 2
September 2021